



ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 ΣΤΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Π. ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ, Χ. ΓΟΥΛΑΣ, Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ
Σ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ, Α. ΜΑΡΣΕΛΛΟΥ, Β. ΜΙΣΣΟΣ,
Ν. ΡΟΔΟΥΣΑΚΗΣ, Π. ΤΖΙΟΓΚΙΔΗΣ



ΑΘΗΝΑ
2022

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 ΣΤΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Π. ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ, Χ. ΓΟΥΛΑΣ, Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ
Σ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ, Α. ΜΑΡΣΕΛΛΟΥ, Β. ΜΙΣΣΟΣ,
Ν. ΡΟΔΟΥΣΑΚΗΣ, Π. ΤΖΙΟΓΚΙΔΗΣ



ΑΘΗΝΑ
2022

Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις
της πανδημίας Covid-19
στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα

Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις
της πανδημίας Covid-19
στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα

Συνέκδοση ΙΝΕ ΓΣΕΕ – ΚΕΠΕ

ISBN: 978-618-5668-16-7

ISBN: 978-960-341-131-4

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ, ΚΕΠΕ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α, 106 81, Αθήνα

T: 210 332 7710 • F: 210 330 4452

www.inegsee.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, 106 72, Αθήνα

T: 210-3676400 (300) • F: 210-3611136, 210-3630122

www.kepe.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων
και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ και του ΚΕΠΕ.

Art Direction – Design: Μάρθα Δελτούζου

Παραγωγή – Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ • www.kambili.gr

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Αναστασία Σακελλαρίου

*Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή
μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.
Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.*

Στη Λένα Γκόλφη
για τους αγώνες της

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	9
1. Οι άξονες της μελέτης.....	13
1.1 Εισαγωγή.....	13
1.2 Οικονομικές επιπτώσεις.....	13
1.3 Επιπτώσεις από την ψηφιοποίηση στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας.....	15
1.3.1 Αλλαγές στον χώρο εργασίας.....	17
1.3.2 Αλλαγές στην εκπαίδευση.....	21
1.4 Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία.....	23
1.5 Κοινωνικές επιπτώσεις	27
1.6 Δομή της μελέτης	30
2. Παρουσίαση ερωτηματολογίου, δείγματος και απαντήσεων	33
2.1 Εισαγωγή.....	33
2.2 Ερωτηματολόγιο	33
2.3 Στατιστικό δείγμα	34
2.4 Απαντήσεις ερωτηματολογίου.....	44
2.5 Σύνοψη.....	54
3. Οι επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 στους εργαζομένους με βάση την πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών	55
3.1 Εισαγωγή.....	55
3.2 Η μέθοδος της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών.....	55
3.3 Ανάλυση αποτελεσμάτων.....	58
3.3.1 Άξονας οικονομίας.....	59
3.3.2 Άξονας ψηφιοποίησης	65
3.3.2.1 Ψηφιοποίηση και εργασία.....	66
3.3.2.2 Ψηφιοποίηση και εκπαίδευση.....	70

3.3.3	Άξονας ψυχολογίας.....	73
3.3.3.1	Ψυχολογία και μέλλον	74
3.3.3.2	Ψυχολογία και στάση ζωής	76
3.3.3.3	Ψυχολογία και COVID-19.....	79
3.3.4	Άξονας κοινωνίας.....	82
3.3.4.1	Κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις	83
3.3.4.2	Κοινωνία και Εθνικό Σύστημα Υγείας.....	86
3.3.4.3	Κοινωνία και ενημέρωση – Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	88
3.3.4.4	Κοινωνία και κυβέρνηση.....	91
3.4	Σύνοψη.....	95
4.	Οι επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 στους εργαζομένους με βάση την παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες.....	99
4.1	Εισαγωγή.....	99
4.2	Αξιολόγηση της αξιοπιστίας.....	100
4.2.1	Αξιοπιστία στο σύνολο των ερωτήσεων.....	100
4.2.2	Αξιοπιστία ανά άξονα μελέτης.....	116
4.2.2.1	Άξονας οικονομίας	116
4.2.2.2	Άξονας ψηφιοποίηση.....	121
4.2.2.3	Άξονας ψυχολογίας	125
4.2.2.4	Άξονας κοινωνίας.....	131
4.3	Εγκυρότητα και αξιολόγηση απόψεων	137
4.3.1	Άξονας οικονομίας.....	137
4.3.2	Άξονας ψηφιοποίησης	147
4.3.3	Άξονας ψυχολογίας.....	153
4.3.4	Άξονας κοινωνίας.....	162
4.4	Σύνοψη.....	175
5.	Προτάσεις πολιτικής.....	177
	Βιβλιογραφικές αναφορές.....	189




ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πανδημία COVID-19 είχε σοβαρές συνέπειες τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως. Πέρα από την εξάπλωσή της και τις προσπάθειες αντιμετώπισης των συνεπειών της στον ανθρώπινο οργανισμό, αποτέλεσε μια πρωτόγνωρη εμπειρία για τον σύγχρονο κόσμο, ο οποίος έχει αλλάξει δραματικά από την τελευταία φορά που έκανε την εμφάνισή της μια αντίστοιχη πανδημία. Οι συνέπειες της πανδημίας ήταν –και εξακολουθούν να είναι– πολύπλευρες και αχαρτογράφητες και επηρέασαν κάθε έκφανση της σύγχρονης κοινωνικοοικονομικής ζωής.

Σκοπός της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του *βαθμού επίδρασης* της πανδημίας COVID-19 σε τέσσερις τομείς: *στον οικονομικό, στον ψηφιακό, στον ψυχολογικό και στον κοινωνικό*, προκειμένου να κατατεθούν τεκμηριωμένες προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και εργασίας των εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα. Η μελέτη αυτή αποτελεί προϊόν συνεργασίας ανάμεσα στο *Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ)* και το *Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ)*. Βασίστηκε σε ένα μεγάλο, τυχαίο δείγμα που περιλαμβάνει *2.812 άτομα*. Αφορά *εργαζομένους* του ιδιωτικού τομέα από το *σύνολο της ελληνικής επικράτειας*, οι οποίοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε *85 ερωτήσεις* στη βάση της κλίμακας Likert. Συναφώς, η ανάλυση λαμβάνει χώρα μέσω ερωτηματολογίων πολλαπλών ερωτήσεων, ενώ για την πλήρη και σφαιρική επεξεργασία τους χρησιμοποιήθηκαν *δύο μεθοδολογίες*, η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών και η παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Δίνεται έτσι η δυνατότητα όχι μόνο να επαληθεύσουμε την *αξιοπιστία* του συνόλου των ευρημάτων μας αλλά και να προβούμε σε επιπλέον *πορίσματα* ανάλογα με τις ιδιαίτερες δυνατότητες που μας παρέχει καθεμία από τις δύο μεθόδους.

Στην έρευνα διαπιστώνεται ότι οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα είναι:

- *Ιδιαίτερα απαισιόδοξοι* για τις επιπτώσεις της πανδημίας στην αντιμετώπιση των *οικονομικών τους υποχρεώσεων*. Διακατέχονται από την αγωνία περί ενδεχόμενης ανεργίας και απώλειας θέσεων εργασίας.

- 
- *Απαισιόδοξοι* αναφορικά με την αποτελεσματικότητα των μέτρων της πολιτείας στην αντιμετώπιση των προβλημάτων.
 - *Απαισιόδοξοι* σχετικά με την αναμενόμενη πορεία της οικονομίας βραχυπρόθεσμα, αλλά και μακροπρόθεσμα.
 - *Σχετικά ικανοποιημένοι* από τις συνθήκες και την ασφάλεια που τους παρέχει η εργασία τους.
 - *Ανήσχυοι* αναφορικά με την ψηφιοποίηση της εργασίας· εκφράζονται φόβοι ότι η ψηφιοποίηση μπορεί να επιφέρει μείωση μισθών, αύξηση του φόρτου εργασίας και νέες ευέλικτες μορφές εργασίας.
 - *Προβληματισμένοι* ως προς την ομαλότητα της μετάβασης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όμως φαίνεται να αναγνωρίζεται η πρόοδος που έχει σημειωθεί στην εκπαίδευση λόγω της ψηφιοποίησης.
 - *Εξοικειωμένοι* με τα ψηφιακά εργαλεία που χρησιμοποιούν στην εργασία τους, ενώ αναγνωρίζουν τις θετικές προεκτάσεις της ψηφιοποίησης στη διαχείριση ομάδων και εργασιών, όπως και τον ψηφιακό εγγραμματισμό.

Στην έρευνα διαπιστώνεται επίσης από μεγάλο μέρος των εργαζομένων ότι:

- Υπάρχει διαταραχή στη συναισθηματική τους κατάσταση και συναισθηματική εξάντληση.
- Υπάρχει μεγαλύτερη εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 από αυτή που επισήμως καταγράφεται.
- Δεν θα υπάρξει σύντομα κάποιο αποτελεσματικό φάρμακο για τον ιό.
- Υπάρχει ο φόβος θανάτου ή το ενδεχόμενο σοβαρής νόσησης από τον κορωνοϊό.
- Η πανδημία οδήγησε σε έλλειψη επικοινωνίας και μοναξιά.
- Το ιατρονοσηλευτικό προσωπικό καταβάλλει υπεράνθρωπες προσπάθειες για την περίθαλψη των ασθενών. Εντούτοις, το σύστημα υγείας δεν έχει τη δυναμικότητα να ανταποκριθεί σε ενδεχόμενη έξαρση της πανδημίας.
- Δεν έχουν λάβει απαραίτητη εκπαίδευση για την αντιμετώπιση καταστάσεων πανδημίας, ενώ η πληροφόρηση από τα μέσα ενημέρωσης είναι αναποτελεσματική και δεν συνέβαλε στην πειθάρχηση των πολιτών κατά την περίοδο της καραντίνας.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα της μελέτης παρουσιάζουν σημαντική ασυμμετρία απόψεων ανάμεσα στις δημογραφικές ομάδες, ενώ οι απόψεις κάθε ομάδας μπορεί να είναι διαφορετικές στους διάφορους άξονες ανάλυσης, ακόμα και στις υποκατηγορίες εντός του κάθε άξονα. Οι *άντρες* έχουν δώσει συνολικά περισσότερο θετικές απαντήσεις σε σχέση με τις *γυναίκες*, με εξαίρεση τις ερωτήσεις που αφορούν ενημέρωση και διαχείριση από την κυβέρνηση, όπου παρατηρείται το αντίθετο. Αναφορικά με την ηλικία, παρατηρείται ότι σε *νεαρότερες ηλικίες* η θετικότητα και η πόλωση υπερισχύουν, ενώ σε *μεγαλύτερες ηλικίες* οι αρνητικές απαντήσεις πληθαίνουν. Ο μεγαλύτερος προβληματισμός παρατηρείται στους εργαζομένους *ηλικίας 30 έως 40 ετών*, που θα μπορούσε να θεωρηθεί η πιο παραγωγική φάση της ζωής ενός ατόμου και συνήθως σημείο καμψής για την καριέρα του. *Άτομα που είναι μόνα τους τείνουν να έχουν πιο θετική στάση σε σχέση με οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά.* Η περιοχική διαμονής δεν παρουσιάζει σαφή συνολικά αποτελέσματα, με εξαίρεση την πόλωση απόψεων που παρατηρείται στην Κεντρική Ελλάδα και κυρίως τις αρνητικές απόψεις των κατοίκων των Νησιών του Αιγαίου και Κρήτης.

Η *εκπαίδευση* παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς άτομα που έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης τείνουν να έχουν εμφανώς *πιο θετική στάση* σε σχέση με άτομα χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου. Αυτό αντικατοπτρίζεται και σε ζητήματα εργασίας, καθώς εργαζόμενοι σε τομείς υψηλής εξειδίκευσης, και ιδιαίτερα στον τραπεζικό και χρηματοοικονομικό κλάδο, εκφράζονται θετικά, ενώ σε λιγότερο εξειδικευμένους τομείς (όπως ο πρωτογενής και τα ξενοδοχεία-εστιατόρια) επικρατεί αρνητικότητα. Τέλος, όσο αυξάνονται τα έτη εργασίας, τόσο μεταβάλλεται το πρόσημο προς το αρνητικό, το οποίο συνδέεται και με την ηλικία των ερωτώμενων.

Συνοψίζοντας, η συνολική εικόνα που προκύπτει είναι αναμενόμενη ως προς τους άξονες της οικονομίας, της κοινωνίας και της ψηφιοποίησης. Θα χρειαστεί όμως να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα στον άξονα της ψυχολογίας, καθώς γίνεται εμφανές ότι η κρίση της πανδημίας *έχει επηρεάσει ασύμμετρα τις διάφορες δημογραφικές κατηγορίες εργαζομένων*, το οποίο είναι ενδεικτικό της ανάγκης για *εξατομικευμένα μέτρα προστασίας*, ιδιαίτερα προς περισσότερο ευπαθείς ομάδες. Επίσης, η παρούσα έρευνα καταδεικνύει την ανάγκη για τη δημιουργία κατάλληλων *δομών παρακολούθησης* τόσο των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 όσο και συγκλονιστικών γεγονότων, όπως αυτό του πολέμου στην Ουκρανία, που αναμένεται να επηρεάσει εξίσου σημαντικά με την πανδημία COVID-19 τη ζωή των πολιτών όχι μόνο της Ελλάδας αλλά ολόκληρου του πλανήτη. Οι προσπάθειες επομένως της πολιτείας θα πρέπει να επικεντρωθούν στη συστηματικοποίηση της παρακολούθησης των επιπτώσεων αυτών των κοσμοϊστορικών γεγονότων.



1. Οι άξονες της μελέτης


1.1 Εισαγωγή

Το πρώτο κρούσμα στην Ελλάδα επιβεβαιώθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2020, ενώ ο πρώτος θάνατος από COVID-19 έλαβε χώρα στις 12 Μαρτίου. Μετά την επιβεβαίωση των τριών πρώτων θανάτων, οι υγειονομικές και κρατικές αρχές εξέδωσαν προληπτικές οδηγίες και συστάσεις, ενώ από την 23η Μαρτίου και μετά οι ελληνικές αρχές ανακοίνωσαν αυστηρούς περιορισμούς, οι οποίοι σε έναν βαθμό και ανάλογα με την πανδημική φάση που βρισκόμαστε συνεχίζονται έως τις μέρες μας. Η νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε από την πανδημία COVID-19 είχε, όπως ήταν αναμενόμενο, πρωτοφανείς επιπτώσεις σε κάθε έκφανση της κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Στις επόμενες ενότητες αναλύονται οι οικονομικές, ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 αλλά και τα νέα δεδομένα που αφορούν την ψηφιοποίηση της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας.

1.2 Οικονομικές επιπτώσεις

Η πανδημία COVID-19 είχε εκτεταμένες οικονομικές συνέπειες, οι οποίες οδήγησαν στη δεύτερη μεγαλύτερη παγκόσμια ύφεση της πρόσφατης ιστορίας.¹ Παρατηρήθηκε μια έντονη μείωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών κατά τη διάρκεια των lockdown, είχαμε ένα διαρκές κραχ των χρηματιστηρίων (κυρίως κατά τον πρώτο χρόνο της πανδημίας), ενώ επίσης ξέσπασε μια πρωτοφανής παγκόσμια κρίση της εφοδιαστικής αλυσίδας με απότοκο την άνοδο των τιμών και τις ελλείψεις σε τελικά και ενδιάμεσα προϊόντα (βλ., για παράδειγμα, την παγκόσμια έλλειψη σε micro-chips από το 2020 μέχρι σήμερα). Η πανδημία είχε επίσης ως συνέπεια μια διαρκή αύξηση

1. Βλ. ΚΕΠΕ Οικονομικές Εξελίξεις (2020-2022), τεύχνη 42-47.



των τιμών των ενεργειακών προϊόντων και αρκετών βασικών ειδών διατροφής. Οι αυξήσεις τιμών έγιναν αισθητές περισσότερο από τους κοινωνικά και οικονομικά ευάλωτους πληθυσμούς.

Παράλληλα, σχεδόν το σύνολο των κοινωνικών, πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων ακυρώθηκαν ή έγιναν διαδικτυακά, ενώ ο συνολικός αντίκτυπος στον κλάδο του τουρισμού όπως και του εμπορίου δεν έχει ακόμη εκτιμηθεί οριστικά. Εν συντομία, το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα λόγω της πανδημίας COVID-19 αντιμετώπισε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει μια άνευ προηγουμένου αβεβαιότητα, ενώ υπάρχει σημαντική διαφωνία από τους ειδικούς τόσο ως προς τη συνολική έκταση της πανδημίας όσο και ως προς τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της, τη διάρκεια και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της οικονομικής ανάκαμψης που έκανε την εμφάνισή της από τα μέσα του 2021.

Η ελληνική οικονομία πέρασε το πρώτο κύμα της πανδημίας COVID-19 (δηλαδή, το πρώτο εξάμηνο του 2020) έχοντας υποστεί τις μικρότερες δυνατές απώλειες, οι οποίες, ωστόσο, κατανεμήθηκαν ασύμμετρα στους διάφορους τομείς της ζήτησης. Η ιδιωτική κατανάλωση, της οποίας η σημασία στη στήριξη της συνολικής ζήτησης είναι καίρια, σαφώς επηρεάστηκε αρνητικά. Εντούτοις, μια πιο προσεκτική ματιά στα στοιχεία του λιανικού εμπορίου έδειξε ότι ο κλάδος των ειδών διατροφής επηρεάστηκε λιγότερο, παρά την καθίζηση στους δείκτες προσδοκιών στο λιανικό εμπόριο. Οι ακαθάριστες επενδύσεις διακυμάνθηκαν χωρίς σαφή τάση. Ωστόσο, η ανατροπή της σύνθεσης των ακαθάριστων επενδύσεων σε βάρος του μηχανολογικού και μεταφορικού εξοπλισμού και προς όφελος των κατασκευών έχει πρόσκαιρα οφέλη για την οικονομία ως αντιστάθμισμα της κρίσης που προκλήθηκε από την πανδημία.

Σε διάστημα ενός χρόνου μετά την εμφάνιση του κορωνοϊού, η Ελλάδα βρέθηκε αντιμετώπιση με το τρίτο κύμα επέλασης της πανδημίας COVID-19. Η κυβέρνηση, έχοντας θέσει ως βασική προτεραιότητα την προστασία της ανθρώπινης ζωής, αντιμετώπισε αποτελεσματικά το τρίτο αυτό κύμα. Όμως το τίμημα για την οικονομία ήταν μεγάλο. Η έξαρση της πανδημίας μέσα στο 2020 είχε σημαντικές επιπτώσεις στο σύνολο της οικονομίας, αλλά και στις επιμέρους αγορές.

Τον Μάρτιο του 2020, ξεκίνησε η εφαρμογή μέτρων για την αντιμετώπιση του πρώτου κύματος έξαρσης της πανδημίας, με σημαντικότερο τον αυστηρό περιορισμό των μετακινήσεων που τέθηκε σε εφαρμογή από το τέλος Μαρτίου μέχρι και τις αρχές Μαΐου. Μετά τη λήξη των αυστηρών περιοριστικών μέτρων, ξεκίνησε μεν σταδιακά από τον Μάιο το άνοιγμα της οικονομίας, αλλά μέχρι και το τέλος του μήνα συνεχίστηκε η εφαρμογή του μέτρου της εκ περιτροπής εργασίας για τον δημόσιο τομέα, η άρση του οποίου έγινε από τις αρχές Ιουνίου. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, η εφαρμογή της τηλερ-


γασίας συνεχίστηκε κατά περίπτωση στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, η τουριστική κίνηση του καλοκαιριού ήταν περιορισμένη σημαντικά σε σχέση με άλλα έτη. Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο, ξεκίνησε η εφαρμογή των νέων μέτρων για την αντιμετώπιση του δεύτερου κύματος της πανδημίας. Ωστόσο, από το τέλος Σεπτεμβρίου είχαν αποφασιστεί νέα μέτρα για την αντιμετώπιση της διασποράς, στο πλαίσιο των οποίων εφαρμόστηκε η υποχρεωτική τηλεργασία στο Δημόσιο σε ποσοστό 40%, όπου αυτό ήταν εφικτό.

Τα παραπάνω μέτρα περιορισμού της ελεύθερης μετακίνησης, η υιοθέτηση της τηλεργασίας και το κλείσιμο των σχολείων περιόρισαν σημαντικά τις μετακινήσεις των πολιτών. Το κλείσιμο των εμπορικών καταστημάτων και της εστίασης συνέβαλε στη μείωση των εμπορευματικών μεταφορών και της μετακίνησης των πολιτών για αγορές. Ταυτόχρονα, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε τις σημαντικές επιδράσεις στον τουρισμό και τον περιορισμό των τουριστικών μετακινήσεων. Τέλος, οι δυσμενείς επιπτώσεις της πανδημίας στην οικονομία συνέβαλαν στον περιορισμό του διαθέσιμου εισοδήματος των πολιτών, γεγονός που επηρέασε τη ζήτηση. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν μια ύφεση της τάξης του 9% για το 2020 (σύμφωνα με τα αναθεωρημένα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ).

Έπειτα από αυτή τη δραματική ύφεση του 2020, η ελληνική οικονομία το 2021 παρουσίασε σημαντική ανάκαμψη της τάξης του 8,3%, δηλαδή ανάκαμψη «τύπου V». Ουσιαστικά, αυτό που έγινε ήταν μια επαλήθευση της θεωρίας του ελατηρίου. Είναι προφανές ότι η κρατική στήριξη των περίπου 42 δισεκατομμυρίων ευρώ διέσωσε την παραγωγική βάση της οικονομίας, αύξησε σημαντικά τις καταθέσεις και συγκράτησε την ανεργία σε χαμηλά δεκαετίας. Μια σειρά από δεδομένα και δείκτες δείχνουν ότι το 2022 θα είναι μια χρονιά σημαντικής επαναφοράς της οικονομίας στην κανονικότητα, αυτό όμως θα εξαρτηθεί, πέρα από την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19, και από τα πρόσφατα γεγονότα στην Ουκρανία, καθώς αναμένεται να προκαλέσουν νέο κύμα αναταραχών στην παγκόσμια και την ελληνική οικονομία.

1.3 Επιπτώσεις από την ψηφιοποίηση στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας

Όπως έχει συμβεί και σε παλαιότερες γενικευμένες διεθνείς κρίσεις, η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως επιταχυντής πρόκλησης καινοτομιών με επιτακτικό χαρακτήρα. Η αντιφατικότητα που χαρακτηρίζει τέτοιου είδους έκρυθμες και απειλητικές καταστάσεις για την απρόσκοπτη συνέχιση της κοινωνικής ζωής και οικονομικής (ανα) παραγωγής έγκειται στο ότι δημιουργούν την ανάγκη προώθησης της καινοτομίας για



την ομαλή προσαρμογή και την εύρεση διεξόδου. Κατά σχετική αναλογία, στην παρούσα φάση συντελείται μια παγκόσμια προσπάθεια ώστε η τεχνολογία να εισέλθει σε κάθε πτυχή της προσωπικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Πιο συγκεκριμένα, τα επιτεύγματα της νέας ψηφιακής τεχνολογίας κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχουν αυξήσει την ικανότητα συνεργασίας, επικοινωνίας, συν-κυβέρνησης και, εντέλει, συν-καινοτομίας μεταξύ των χωρών, ενώ το ξέσπασμα της πανδημίας επιταχύνει περαιτέρω πρωτοβουλίες, όπως αυτή της «Industry 4.0» (Schwab, 2016). Η αποκαλούμενη «Industry 4.0» αποτελεί μια πρωτοβουλία που βασίζεται στην ιδέα της διασύνδεσης και της ψηφιοποίησης κάθε μονάδας παραγωγής, εγκατάστασης, γραφείου και εφοδιαστικής αλυσίδας μέσω τεχνολογικά προηγμένου εξοπλισμού και συστημάτων. Υπήρξε, πραγματικά, μια φιλόδοξη ιδέα από τη στιγμή που σχεδιάστηκε πριν από μία δεκαετία περίπου, ενώ η πανδημία COVID-19 την επανέφερε πιο δυναμικά στο προσκήνιο, δίνοντάς της μια νέα διάσταση.

Η πανδημία COVID-19 οδήγησε σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα στην υιοθέτηση της εξ αποστάσεως εργασίας. Δισεκατομμύρια άνθρωποι συνειδητοποίησαν σε λίγες μόνο ημέρες ότι μια εργασία μπορεί να εκτελεστεί σε ικανοποιητικό βαθμό επιτυχώς και μέσω της χρήσης των σύγχρονων τεχνολογιών. Έτσι, η McKinsey, παρακολουθώντας την επιτάχυνση της χρήσης των νέων τεχνολογιών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κρίση του κορωνοϊού υπήρξε σημείο καμπής για το κίνημα της Industry 4.0, αν και επισημαίνει παράλληλα ότι η ανάπτυξη μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών και των κλάδων είναι άνιση.² Ενδεικτικό παράδειγμα της αύξησης της χρήσης νέων τεχνολογιών αποτελούν οι εταιρείες στον τομέα του εμπορίου που έχουν υιοθετήσει τις σύγχρονες τεχνολογίες για να αυξήσουν τη διαφάνεια και τον έλεγχο σε όλα τα στάδια της εφοδιαστικής αλυσίδας (κυρίως μέσω προγραμμάτων αυτοματοποίησης και ταχείας παρακολούθησης) και, επομένως, για να μπορούν να αντιμετωπίσουν τις ελλείψεις σε εμπορεύματα αλλά και σε έμπυχο εργατικό δυναμικό που προκύπτουν από τις αυξημένες ανάγκες της πανδημίας COVID-19. Φυσικά, όμως, η υιοθέτηση της λογικής της Industry 4.0 δεν είναι καθολική, καθώς μετά το ξέσπασμα της πανδημίας ορισμένες επιχειρήσεις πάγωσαν τις προσπάθειές τους προκειμένου να διατηρήσουν έναν ικανοποιητικό για αυτές όγκο χρηματικών διαθεσίμων. Ωστόσο, άλλες επιχειρήσεις επιτάχυναν τις διαδικασίες τεχνολογικής αναβάθμισης, με κύριο γνώμονα τη συνέχιση της λειτουργίας τους και, σε ορισμένες περιπτώσεις, την προσαρμογή τους στην αυξημένη ζήτηση.

Οι εταιρείες, λοιπόν, που προχώρησαν στην υιοθέτηση των «ψηφιακών λύσεων» βρέθηκαν σε καλύτερη θέση από τους ανταγωνιστές τους στην προσπάθεια να αντέ-

2. Βλ. σχετικά McKinsey (2020a, 20020b).

ξουν την καταιγίδα της κρίσης του κορωνοϊού, έχοντας με αυτόν τον τρόπο αποκτήσει μεγαλύτερες αντοχές κατά της πανδημίας. Έτσι, σχεδόν το σύνολο των επαγγελματιών της μεταποιητικής και της εφοδιαστικής αλυσίδας εκ των πράγματων επικεντρώθηκαν στην προσπάθεια ενίσχυσης της ανθεκτικότητας της εφοδιαστικής αλυσίδας. Αυτό μάλιστα αναμένεται να τους συμπαρασύρει σε περαιτέρω επενδύσεις, λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο που επιφέρει η υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών. Τέλος, ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η μεγάλη ανάπτυξη που εμφάνισε η λεγόμενη «διαχείριση των ψηφιακών επιδόσεων», η οποία μετρά την ικανοποίηση των ατόμων που σχετίζονται με τη χρήση των νέων τεχνολογιών, ενώ σε πολλές περιπτώσεις έγιναν παράλληλες προσπάθειες για την ενοποίηση μεταξύ των τεχνολογιών πληροφοριών (IT), των τεχνολογιών παραγωγικών λειτουργιών (OT) και των βάσεων δεδομένων με σκοπό την αυτοματοποίηση του συνόλου των logistics (WEF, 2020).


Συνοψίζοντας, βρισκόμαστε στην αρχή μιας μεγάλης τεχνολογικής επιτάχυνσης που προκάλεσε η πανδημία COVID-19. Ανατρέχοντας λίγους μήνες πίσω, θα διαπιστώσουμε ότι η πανδημία αποτέλεσε ένα σημείο καμπίς, όπου μόνο οι ιστορικοί του μέλλοντος θα μπορέσουν να εκτιμήσουν το ακριβές μέγεθος και την ποιότητα αυτών των αλλαγών. Όσον αφορά την πιο άμεση επίδραση που είχε η αύξηση της ψηφιοποίησης στη ζωή των πολιτών, η έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις αλλαγές στον χώρο εργασίας και στις υπηρεσίες παιδείας.

1.3.1 Αλλαγές στον χώρο εργασίας

Αμέσως μετά το ξέσπασμα του κορωνοϊού, η συστηματική εκτέλεση και εφαρμογή της εξ αποστάσεως εργασίας κατέστη μια από τις νέες μορφές απασχόλησης και διείσδυσε ως κυρίαρχη συνήθεια στη μεταβαλλόμενη καθημερινότητα των νέων νθών που έφερε μαζί της η πανδημία. Οι αλλαγές όμως δεν έμειναν μόνον εκεί. Σε πολλούς κλάδους, όπου το παρεχόμενο προϊόν ή η υπηρεσία δεν απαιτούσαν τη συνύπαρξη των καταναλωτών στον ίδιο χώρο με τους εργαζομένους, η εξ αποστάσεως εργασία επιβλήθηκε ως βασικός τρόπος δραστηριοποίησης των εργαζομένων.³

Η μετάβαση της καθημερινής απασχόλησης από τον οργανωμένο χώρο εργασίας των γραφείων και η προσαρμογή των απαιτούμενων υποδομών στον ιδιωτικό χώρο της οικογενειακής εστίας απέκτησαν μια εξαιρετικά έντονη δυναμική με εξαιρετικά απρόβλεπτες διαστάσεις. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της ταχείας και ραγδαίας αλλαγής αποτελεί το γεγονός ότι οι μεταβολές έλαβαν χώρα γρήγορα, και σε διεθνές επίπεδο, σύμφωνα με τις άλλτε

3. Για τη δυνατότητα της εργασίας από το σπίτι στην Ελλάδα, βλ. Kanellopoulos (2020).



χαλαρές και άλλοτε ισχυρές υποδείξεις για τον περιορισμό της κυκλοφορίας και την κοινωνική αποστασιοποίηση που απέρρεαν από τις αναλύσεις των επιδημιολογικών δεδομένων.

Βέβαια, η τάση για διερεύνηση της προοπτικής της εξ αποστάσεως εργασίας ως μίας από τις συνήθεις πρακτικές που θα προκύψει είτε ως επιλογή είτε ως αναγκαιότητα στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες οικονομίες είναι αρκετά παλιά (Toffler, 1980). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2020), η τηλεργασία αναφέρεται ως «η εξ αποστάσεως παροχή εργασίας, η οποία, υπό διαφορετικές συνθήκες, θα εκτελούνταν εντός των υποδομών μιας εταιρείας». Κατά συνέπεια, ο όρος χρησιμοποιείται ή εκλαμβάνεται ως επιβεβλημένη μορφή άσκησης και εκτέλεσης των καθηκόντων των εργασιακών συμβολαίων που προκρίθηκε από τις ευρύτερες συνθήκες και όχι ως επιλογή που αναγράφεται στα συμβόλαια εργασίας. Κάτι τέτοιο σηματοδοτεί μια ουσιαστική μεταβολή της αντίληψής μας για την κατάσταση απασχόλησης των ερωτηθέντων στις παλαιότερες έρευνες και δεν συνάδει με την ιστορική συνέπεια των ευρημάτων των παρελθουσών ερευνών, όπου «η εργασία από το σπίτι» εκφράζεται ως παγιωμένη ή προ-συμφωνημένη –με τον εργοδότη ή αυτοαπασχολούμενο– κατάσταση. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι σημαντικό από την άποψη ότι έρχεται να τονίσει το ριζικά διαφοροποιημένο πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται η έρευνα για τις επιπτώσεις της πανδημίας.


Ορισμένες από τις πρώιμες εκτιμήσεις για το επίπεδο των βαθύτατων αλλαγών που επήλθαν ήδη κατά τους πρώτους μήνες της πανδημίας εμφανίζονται σε έκθεση του Eurofound (2020a), όπου αποτυπώνεται γλαφυρά το μέγεθος των δραστηκών διαφοροποιήσεων της ποσοστιαίας συμμετοχής των εργαζομένων στις νέες συνθήκες εργασίας. Συγκεκριμένα, στην έκθεση παρουσιάζεται ότι το 40% των εργαζομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταγράφεται ως δυναμικό τηλεργασίας. Το εν λόγω μέγεθος πρέπει να αντιπαραβάλλεται με το ότι, κατά την προηγούμενη περίοδο, μόλις το 15% του συνολικού δυναμικού δήλωνε ότι κατείχε κάποια ουσιαστική εμπειρία από κάποιου είδους εξ αποστάσεως εργασία. Συνεπώς, η αλλαγή είναι αναμφισβήτητα εκτεταμένη, ενώ η προσαρμογή λαμβάνει περισσότερο έντονες εκφάνσεις με την ισχυρότατη σύνδεσή της με την ιδιωτική –εκτός εργασίας– καθημερινότητα των εργαζομένων. Τα δεδομένα αναδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη μεταστροφής των κοινωνικών ερευνών στις εξαιρετικά ευμετάβλητες νέες συνθήκες που αναδύονται από την παρατεταμένη διεθνή παρουσία της πανδημίας, αναγνωρίζοντας την εστίαση της μελέτης των βασικών και στοιχειωδών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι και οι οικογενείς τους κατά τη διαδικασία εξισορρόπησης μεταξύ εργασιακής και ιδιωτικής/οικογενειακής ζωής.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της Ευρωπαϊκής Έρευνας Εργατικού Δυναμικού για το 2019 (δηλαδή, πριν από το ξέσπασμα της πανδημίας) που εκπονείται υπό την επίβλεψη

της Eurostat, μεταξύ των χωρών της ΕΕ, μόλις το 5,4% του συνόλου των εργαζομένων συνήθιζε να εργάζεται τακτικά από το σπίτι. Το ποσοστό αυτό παρέμενε σταθερό για μια αρκετά εκτενή περίοδο, τουλάχιστον από το 2009. Επιπλέον, το μερίδιο των εργαζομένων που είχε κληθεί να εφαρμόσει τη μέθοδο της τηλεργασίας ορισμένες μόνο φορές κατά τη διάρκεια της εργάσιμης εβδομάδας διακρίνεται από συχνές μεταβολές, αλλά και από μια αυξητική τάση στη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας. Από 5,2% το 2009 ανήλθε σε περίπου 9% το 2019. Πιο συγκεκριμένα, η πρακτική της τηλεργασίας παρατηρείται αρκετά πιο συχνά μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών παρά των παρόχων εξαρτημένης απασχόλησης (μερικής ή πλήρους). Η διαφορά μεταξύ των δύο κατηγοριών είναι αρκετά έντονη, καθώς το αντίστοιχο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων τοποθετείται στο επίπεδο του 36% για το 2019.

Περαιτέρω, όπως είναι αναμενόμενο, η διαφοροποίηση κυμαίνεται έντονα και μεταξύ των κλάδων απασχόλησης. Σύμφωνα με έρευνα των Milasi, González-Vázquez και Fernández-Macías (2020), ήδη από το 2018 οι εργαζόμενοι σε δραστηριότητες που χαρακτηρίζονται από τη χρήση τεχνολογίας και πληροφοριακών συστημάτων εμφανίζουν εξαιρετικά υψηλά ποσοστά στην εξ αποστάσεως εργασία. Ο μέσος όρος στην ΕΕ κυμαίνεται κατά 40% σε εργασίες όπου απαιτείται η χρήση μέσων πληροφορικής. Εντύπωση προκαλεί το αρκετά υψηλό ποσοστό των εργαζομένων στην εκπαίδευση, που κυμαινόταν ήδη κοντά στο 33%. Κατά συνέπεια, το επίπεδο εμπειρίας και ευελιξίας προσαρμογής στις νέες συνθήκες που επιβλήθηκαν από τους περιορισμούς της πανδημίας εξαρτάται σημαντικά από τη διάρθρωση των επαγγελματιών και του είδους της ενασχόλησης των εργαζομένων σε κάθε οικονομία ξεχωριστά. Στην ίδια έρευνα, υψηλό ποσοστό τηλεργασίας εμφανίζεται στις δραστηριότητες που αφορούν εκδόσεις και οπτικοακουστικά μέσα –άνω του 30%–, καθώς και διαμεσολάβηση ακίνητης περιουσίας – άνω του 25%.

Τα παραπάνω συνηγορούν στο ότι ορισμένοι κλάδοι και επαγγέλματα ήταν ήδη αρκετά προετοιμασμένοι να αποδεχθούν τις αλλαγές που επήλθαν με την έλευση της πανδημίας. Αντίστοιχα, οι πρώτες έρευνες στον υπό χαρτογράφηση χώρο των έντονων μεταβολών σκιαγραφούν μια διαφορετική εικόνα για το πλήθος των εργαζομένων, η καθημερινότητα των οποίων χαρακτηριζόταν από περισσότερο παραδοσιακές μορφές προσφοράς εργασίας. Στην πολύ πρώιμη έκθεση του Eurofound (2020b) αναδεικνύονται ζητήματα που αφορούν την προσπάθεια που καταβάλλεται από ομάδες του πληθυσμού στην αναζήτηση κάποιας ισορροπίας μεταξύ εργασιακής και ιδιωτικής ζωής. Είναι αναμενόμενο ότι η ομαλότητα με την οποία επιδιώχθηκε η μετάβαση στις απαιτήσεις των νέων συνθηκών εργασίας επηρεάζεται τόσο από τη φύση του επαγγέλματος όσο και



από τον τύπο του νοικοκυριού και την υφιστάμενη οικονομική κατάσταση των οικογενειών. Υπό αυτό το πρίσμα, μια σειρά από ζητήματα προς διερεύνηση τίθενται επιτακτικά για την καλύτερη κατανόηση των κοινωνικών συνθηκών εντός των οποίων ξέσπασε η πανδημία.

Οι ερωτήσεις της έκθεσης Eurofound (2020b) επικεντρώνονται στις ανησυχίες που εκφράζονται από τα μέλη των νοικοκυριών για τη διεκπεραίωση των συνηθισμένων καθηκόντων τους, την κούραση που επήλθε από τη ραγδαία προσαρμογή, τη δυσκολία κατανομής του ημερήσιου χρόνου μεταξύ εργασίας και οικογένειας, τις δυσκολίες συγκέντρωσης κατά την εκτέλεση της εργασίας, τις υφιστάμενες συνθήκες της οικογενειακής ζωής και, βεβαίως, για τις δυσκολίες της αποτελεσματικής χρήσης του χρόνου τους. Όλα τα ευρήματα συμφωνούν στο ότι οι μεταβολές ήταν ριζικές, με τις γυναίκες να επιφορτίζονται περισσότερο βάρη από τους άντρες σε περίπτωση που έχουν παιδιά μικρής ηλικίας.

Βασική πηγή άντλησης δεδομένων για την περαιτέρω διερεύνηση των μεταβολών στην καθημερινότητα της εργασίας είναι η Ευρωπαϊκή Έρευνα Συνθηκών Εργασίας (European Working Conditions Survey – EWCS), η οποία πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, χωρίς τη χρήση μεθόδων διαστρωμάτωσης και εφαρμογής τυχαίας δειγματοληψίας. Το ερωτηματολόγιο διαχύθηκε μέσω γνωστών ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης και οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να ανταποκριθούν σε αυτοαξιολόγηση των κινδύνων που αντιμετώπισαν με την έξαρση της πανδημίας και να εκφράσουν το κατά πόσο θεωρούσαν ότι είναι πλήρως ενημερωμένοι για τα μέτρα που απαιτούνται για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού. Εξ αυτού, τα ερωτήματα οδήγησαν στην εκτίμηση των ερωτώμενων για την ποιότητα εργασίας και το κατά πόσο αυτή έχει επηρεαστεί από τις τρέχουσες συνθήκες. Μεταξύ των ερωτηθέντων σε επίπεδο ΕΕ, το 12% εξέφρασε ισχυρά ότι νιώθει απομονωμένο κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της εργασίας του, το 25% ότι νιώθει συναισθηματικά εξαντλημένο από την εργασία του, το 30% ότι δεν έχει τον απαραίτητο χρόνο να διεκπεραιώσει τις αναμενόμενες δραστηριότητές του και το 32% ότι νιώθει φυσική εξάντληση αφού ολοκληρώσει την εργάσιμη ημέρα του. Από την άλλη μεριά, το 49% δήλωσε ότι έλαβε υποστήριξη από τους ανωτέρους του, το 60% ότι έλαβε βοήθεια και υποστήριξη από τους συναδέλφους του και το 70% ότι είχε την αίσθηση ότι εκτελεί χρήσιμη εργασία.

Όπως έχει καταγραφεί και επισημανθεί στην πρόσφατη βιβλιογραφία, η αίσθηση των εργαζομένων ότι εκτελούν χρήσιμα καθήκοντα είναι εξαιρετικά σημαντική, καθώς αντανακλά την απαραίτητη εσωτερική πληρότητα και καλλιεργεί την ανάπτυξη των ατομικών δεξιοτήτων (Eurofound, 2017). Παράλληλα, η αίσθηση της χρησιμότητας της εκτέλεσης εργασίας ενισχύει το κίνητρο της εργασίας και είναι εξαιρετικά σημαντική για την ευζωία


των εργαζομένων. Πάντως, η ίδια έρευνα επισημαίνει ότι το ποσοστό των ερωτηθέντων που δηλώνουν ότι βιώνουν το αίσθημα χρησιμότητας και πληρότητας είναι μεγαλύτερο σε αυτούς που εργάζονται στους χώρους εργασίας τους παρά σε όσους εκτελούν τηλεργασία. Κατά συνέπεια, ένα επιπλέον αντικείμενο διερεύνησης αποτελεί το κατά πόσο η επιβαλλόμενη συνθήκη της πανδημίας έχει περιορίσει την έκταση θετικής επίδρασης της εργασίας στη ζωή των εργαζομένων. Ως προς αυτό και παρ' όλες τις αντιφάσεις που απορρέουν από την πρώιμη εξέταση των δεδομένων, παρατηρείται ότι στο τέλος της εργάσιμης ημέρας εκδηλώνεται εμφανής «φυσική εξάντληση», ιδιαίτερα στις νέες ηλικίες και κυρίως στις γυναίκες.

1.3.2 Αλλαγές στην εκπαίδευση

Η πανδημία COVID-19 επηρέασε τα εκπαιδευτικά συστήματα παγκοσμίως, οδηγώντας στο κλείσιμο σχεδόν όλων των σχολείων, πανεπιστημίων και κολεγίων. Οι περισσότερες κυβερνήσεις αποφάσισαν να κλείσουν προσωρινά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα σε μια προσπάθεια να μειώσουν την εξάπλωση του κορωνοϊού. Από τις αρχές Οκτωβρίου 2020, περίπου ένα δισεκατομμύριο μαθητές και σπουδαστές επηρεάστηκαν άμεσα από το κλείσιμο των σχολείων και των πανεπιστημίων ως απάντηση στην πανδημία. Σύμφωνα με την UNICEF (2020), πάνω από το μισό του παγκόσμιου μαθητικού και φοιτητικού πληθυσμού ήταν εκτός φυσικού χώρου.

Για να μην κλείσουν τα σχολεία, η UNESCO (2020) συνέστησε τη χρήση προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και ανοιχτών εκπαιδευτικών εφαρμογών και πλατφορμών. Επομένως, η τεχνολογία μπορεί να επιτρέψει στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές να έχουν πρόσβαση σε εξειδικευμένο υλικό πέρα από τα εγχειρίδια. Έτσι, λόγω της πανδημίας COVID-19, πολλά σχολεία σε όλο τον κόσμο υιοθέτησαν μαθήματα μέσω σύγχρονου λογισμικού, όπως το Zoom. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) δημιούργησε, μάλιστα, έναν πλήρη οδηγό για την κατ' οίκον ή εξ αποστάσεως εκπαίδευση (OECD, 2020).

Ωστόσο, το μοντέλο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχει, επί του παρόντος, ορισμένες πολύ σημαντικές δυσκολίες που δεν γίνεται να περάσουν απαρατήρητες. Έτσι, από καθαρά παιδαγωγική άποψη υπάρχει έλλειψη φυσικής επαφής και επικοινωνίας σε σύγκριση με τη διά ζώσης εκπαίδευση στην τάξη. Από τα έως τώρα στοιχεία, η ανθρώπινη επαφή παίζει ελάχιστο, έως και καθόλου ρόλο στα νέα μοντέλα διαδικτυακής εκπαίδευσης. Τα μέσα διάδρασης, τα πολυμέσα και η έλλειψη ιδεών που χαρακτηρίζει τις διαδικτυακές επικοινωνίες εστιάζουν κυρίως στην προφορική και κλασική γραπτή μορφή διδασκαλίας. Επιπροσθέτως, τα σχολεία συνήθως δεν διαθέτουν τεχνολογική υπο-



δομή (π.χ. υπολογιστές, κάμερες), ενώ και οι πλατφόρμες που προσφέρουν οι θεσμικοί φορείς της εκπαίδευσης είναι συχνά ανεπαρκείς. Είναι ενδεικτικό άλλωστε ότι πολλά διαδικτυακά εκπαιδευτικά προγράμματα αποτυγχάνουν να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες που τους δίνει η νέα τεχνολογία και έτσι, σε πολλές περιπτώσεις, το μοντέλο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης δεν διαφέρει από μια διαδικτυακή εκπαίδευση τραπεζικών στελεχών (Freire, 1972).

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί έχουν λίγη ή/και ανεπαρκή εκπαίδευση για την υποστήριξη των μαθητών τους από το σπίτι. Αυτό αποτελεί ευθύνη των υπουργείων και των κέντρων κατάρτισης των εκπαιδευτικών, τα οποία συχνά υστερούν σε τεχνολογικές και παιδαγωγικές υποδομές. Πολλοί δάσκαλοι και καθηγητές επίσης, λόγω των πολιτικών που ακολουθήθηκαν παγκοσμίως μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-2009 και τις αλλαγές που ακολούθησαν στην αγορά εργασίας, βλέπουν την τεχνολογία ως «εχθρό». Αυτό δημιουργεί μια σύγκρουση μεταξύ των εκπαιδευτικών και των πολιτικών για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Δεν πρέπει, ακόμα, να αγνοηθεί το γεγονός ότι υπάρχει μια γενικότερη άποψη ότι η νέα τεχνολογία πρέπει να μείνει όσο το δυνατόν μακριά από τα σχολεία. Για παράδειγμα, πριν από την πανδημία COVID-19, σύγχρονες προτάσεις για την εκπαίδευση, όπως οι «Οδηγίες της UNESCO για πολιτικές εκμάθησης μέσω κινητού τηλεφώνου» (2013), ενώ εγκρίθηκαν σε πολλές χώρες, ήταν αδύνατο να υλοποιηθούν διότι η χρήση κινητών τηλεφώνων σε εκπαιδευτικά ιδρύματα παρέμενε απαγορευμένη. Έτσι, έχει δημιουργηθεί ένα δίλημμα μεταξύ της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και της πρόσωπο με πρόσωπο εκπαίδευσης. Στο τέλος, όμως, λόγω της αναπότρεπτης τεχνολογικής εξέλιξης, υπάρχει ο κίνδυνος της επικράτησης ενός πλήρως αυτοματοποιημένου μοντέλου εκπαίδευσης, όπου η δημιουργικότητα του ανθρώπινου πνεύματος θα είναι σημαντικά περιορισμένη.

Η έλλειψη κατανόησης των παγκόσμιων αλλαγών που οδηγούν στο μοντέλο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχει δημιουργήσει την ελπίδα ότι μετά το τέλος της πανδημίας COVID-19 τα πράγματα θα επιστρέψουν στο παλιό «κανονικό» πλαίσιο (Murphy, 2020). Ο κόσμος της απασχόλησης αλλάζει και το παλιό εκπαιδευτικό σύστημα, που έχει κατασκευαστεί για τις ανάγκες της παραγωγής στο πλαίσιο της Πρώτης και Δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης, ίσως πλέον δεν θεωρείται απαραίτητο (Bonilla-Molina, 2020). Επομένως, η επιστροφή στο προ πανδημίας πλαίσιο φαντάζει μάλλον αδύνατη.

1.4 Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία


Προς το τέλος του 2020, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) δημοσίευσε τα αποτελέσματα ερευνών για τις επιπτώσεις της πανδημίας στην ψυχική υγεία και τις προσφερόμενες υπηρεσίες και δομές της (WHO, 2020). Μία από τις σημαντικές επισημάνσεις αναφερόταν στην ανάγκη υποκατάστασης ορισμένων υποδομών, οι οποίες, ενώ κατά το πρόσφατο παρελθόν στήριζαν τα ζητήματα της ψυχικής υγείας, μετατρέπονταν σε χώροι έκτακτης ανάγκης υποδοχής ασθενών με COVID-19. Παράλληλα, εκτός από τη σαφή υποβάθμιση των δυνατοτήτων παρέμβασης για την ψυχική υγεία, η έκθεση υπογραμμίζει ότι είναι ακόμα πολύ νωρίς να εκτιμηθεί το πραγματικό μέγεθος των επιδράσεων. Από την άλλη μεριά, όμως, η ιστορική μελέτη συναφών περιπτώσεων κατά τις οποίες έχει ξεσπάσει πανδημία μάς προετοιμάζει για απότομη έξαρση διάφορων ακραίων συμπεριφορών, όπως πανικού, άγχους, κατάθλιψης, καθώς και για την αίσθηση του στιγματισμού από το ενδεχόμενο της μόλυνσης (Barbisch et al., 2015).

Σύμφωνα με το περιοδικό *Lancet*,⁴ κατά τη διάρκεια της πανδημίας ειδική μέριμνα πρέπει να υπάρχει για τους εργαζομένους στον χώρο της υγείας, καθώς, πρώτον, βαρύνονται άμεσα από τη διαχείριση της συγκυρίας και, δεύτερον, η ψυχική υγεία τους είναι στρατηγικής σημασίας για την άσκηση υγειονομικής πολιτικής. Η ερευνητική εμπειρία από χώρες της αφρικανικής ηπείρου που μαστίζονται επί χρόνια από διάφορων ειδών αντίστοιχα φαινόμενα αναδεικνύει την ευθραυστότητα της ψυχικής υγείας του προσωπικού, εμφανίζοντας ροπή προς καταθλιπτικές συμπεριφορές. Το σχετικό ζήτημα είναι υψίστης σημασίας, καθώς η καλή ψυχική κατάσταση του προσωπικού στον χώρο της υγείας αποτελεί παράγοντα που συμβάλλει κατεξοχήν και στην επιδείνωση ή μη της διασποράς του ιού. Κατά συνέπεια, ειδικότερα όταν παρατηρείται ότι το φαινόμενο αποκτά παρατεταμένη χρονική διάρκεια, η πρόληψη των θεμάτων ψυχικής υγείας των εργαζομένων του κλάδου της υγείας δεν αποτελεί πολυτέλεια, αλλά ανάγκη άμεσης παρέμβασης, εξίσου σημαντικής με τα μέτρα που επιβάλλονται στον γενικό πληθυσμό.

Πέρα όμως από τους εργαζομένους στον κλάδο της υγείας, οι πολυεπίπεδες επιδράσεις της πανδημίας αποτυπώνονται στην κατάσταση ψυχικής υγείας του συνόλου των εργαζομένων. Ο ειδικός δείκτης του ΠΟΥ, WHO-5 index,⁵ αποτελεί μια πρώτη εκτίμηση

4. Βλ. αναλυτικά, Editorial (2020).

5. Το ερωτηματολόγιο του ΠΟΥ αποτελείται από πέντε απλές ερωτήσεις, στις οποίες οι ερωτηθέντες καλούνται να ανταποκριθούν: 1. Έχω νιώσει χαρούμενος/η και σε καλή διάθεση. 2. Έχω νιώσει ήρεμος/η και άνετος/η. 3. Έχω νιώσει ενεργός/ή και δραστήριος/α. 4. Ξύπνησα νιώθοντας φρέσκος/ια και ξεκούραστος/η και 5. Η καθημερινότητά μου είναι γεμάτη με πράγματα που μ' ενδιαφέρουν (Topp et al., 2015).



των μετρήσεων που υπολείπονται για την ουσιαστική κατανόηση των περιπλοκών που δημιούργησε η διαχείριση για τον περιορισμό εξάπλωσης του ιού. Στη διάρκεια της εξελισσόμενης αυτής έρευνας, οι απαντήσεις καταγράφουν ότι μεταξύ των χωρών της ΕΕ περίπου το 50% των ερωτηθέντων ανταποκρίνεται καταφατικά στις ερωτήσεις, ενώ ο ΠΟΥ παρατηρεί μια σχετικά ήπια βελτίωση, που σημαίνει ότι ο γενικός πληθυσμός εμφανίζει μια βαθμιαία τάση προσαρμογής στις νέες συνθήκες.

Μεταξύ των παραγόντων επιβάρυνσης της ψυχικής υγείας του πληθυσμού, η «εργασιακή ανασφάλεια» που δίδει το μέλλον των ερωτηθέντων καταλαμβάνει περίοπτη θέση. Από το σύνολο όσων αναφέρουν ότι έχασαν την εργασία τους στη διάρκεια της πανδημίας, το 22% εκδηλώνει «ένταση καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας», ενώ το 20% δηλώνει «αποκαρδιωμένο» και «καταθλιπτικό». Επιπλέον, εκτός από εκείνους που βίωσαν αλλαγή της κατάστασης απασχόλησης (από κατάσταση εργασίας σε κατάσταση ανεργίας), η ανασφάλεια διατήρησης της εισοδηματικής θέσης των ερωτώμενων φαίνεται να σχετίζεται στενά με την επιδείνωση της ψυχικής υγείας και της αίσθησης ευζωίας που τους διακατέχει και η οποία μεταβλήθηκε κατά την παρούσα συγκυρία. Σε αυτή την κατηγορία οι επιδόσεις του δείκτη WHO-5 είναι υψηλότερες και τα ποσοστά που καταδεικνύουν αρνητικές αποκρίσεις είναι μικρότερα. Παρ' όλα αυτά, η ανασφάλεια είναι παρούσα.


Επιπλέον, δύο ακόμα σημεία των δεδομένων που απορρέουν από τον εν λόγω δείκτη αξίζει να επισημανθούν. Πρωτίστως, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ένα σταθερό, αν και μικρό, ποσοστό των εργαζομένων δηλώνει ότι η γενική κατάσταση της υγείας του παρέμεινε αμετάβλητη. Δεύτερον, το επίπεδο «αισιοδοξίας» για το μέλλον έβαινε αυξημένο στη διάρκεια των πρώτων μηνών της πανδημίας. Μια ιδιαίτερη διαφορά όμως καταγράφηκε μεταξύ αντρών και γυναικών, με την «αισιοδοξία» να είναι ισχυρότερη στους πρώτους. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 2020), όπου αναφέρεται ρητά ότι η πανδημία του κορωνοϊού δεν είναι αμερόληπτη ως προς τα δύο φύλα. Αυτό –αν και αποτελεί αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης– ενδεχομένως και να οφείλεται στη διαφορετική αντιμετώπιση των κινδύνων υγείας αλλά και στην προϊούσα εργασιακή ανισότητα των γυναικών, μαζί με τις ευθύνες φροντίδας των τέκνων που τις επιβαρύνουν παραδοσιακά.

Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο κατά τη διαδικασία ατομικής διαχείρισης του ψυχολογικού βάρους που προκαλείται από την πανδημία αποτελεί η συνεργατικότητα και υποστήριξη που παράγεται αβίαστα μεταξύ των συναδέλφων. Κάτι τέτοιο φαίνεται να λειτουργεί καταπραυντικά ως εάν το ψυχολογικό κόστος των διαφοροποιημένων απαιτήσεων να επιμερίζεται μεταξύ των εργαζομένων και να μην απορροφάται εξατομικευμένα ή μεμο-

νωμένα από τους εργαζομένους (Eurofound, 2019). Τα ποσοστά θετικής ανταπόκρισης όσον αφορά την εκδήλωση συναδελφικής αλληλεγγύης είναι σημαντικά και ενδεχομένως θα μπορούσαν να δοθούν περαιτέρω κίνητρα για την ενίσχυση τέτοιων δυναμικών παραγόντων που συμβάλλουν στην εξομάλυνση των αβεβαιοτήτων που εκδηλώνονται με αφορμή την πανδημία.

Εντούτοις, πέραν των διαφοροποιήσεων που εκδηλώνονται μέσω της οργάνωσης των εργασιακών σχέσεων στον χώρο εργασίας, η ατομική έκφραση των διαταραχών που προκαλεί η πανδημία δεν είναι ούτε ασήμαντη ούτε αμελητέα. Ως προς αυτό, η έρευνα πρέπει να εστιάσει στις νέες «συναισθηματικές απαιτήσεις» που ανακύπτουν σε καταστάσεις κατά τις οποίες οι εργαζόμενοι καλούνται να διαχειριστούν τις εκφράσεις έντασης, θυμού, απογοήτευσης, στρες και άλλων συναφών συναισθημάτων. Για παράδειγμα, οι εργαζόμενοι ενδέχεται να καλούνται να αποκρύψουν ή να προσπεράσουν το αναβαθμισμένο συναισθηματικό τους φορτίο, ειδικότερα όταν η εργασία τους απαιτεί συνεχή ή στενή επαφή με το κοινό (π.χ. πελάτες). Η αναμενόμενη και καλοπροαίρετη απόπειρα των εργαζομένων να παραμερίσουν την ένταση των αρνητικών συναισθημάτων που προκύπτουν από τη συγκυρία απαιτεί εντονότερη προσπάθεια. Μελέτες (Roquelaure, 2018) δείχνουν ότι οι υψηλές «συναισθηματικές απαιτήσεις» αποτελούν πρόδρομο επιδείνωσης του ευρύτερου πλαισίου της ψυχικής υγείας, καθώς επίσης ότι προμηνύουν την εργασιακή κούραση, εξάντληση και εξουθένωση (occupational burnout). Ένα τέτοιο ενδεχόμενο πρέπει να αποτρέπεται όσο το δυνατόν νωρίτερα, καθώς η μεταστροφή του είναι μια εξαιρετικά επίπονη, δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία, με αμφίβολα αποτελέσματα (Crandall and Perrewé, 2017).

Υπάρχουν, φυσικά, ορισμένα στοιχεία που σχετίζονται με την πανδημία που επηρεάζουν όχι μόνο τους εργαζομένους αλλά το σύνολο του πληθυσμού, όπως η απόσταση από τα αγαπημένα πρόσωπα, η απώλεια ελευθερίας, η αβεβαιότητα σχετικά με την εξέλιξη (και μετάλλαξη) της νόσου και το αίσθημα αδυναμίας για (αντι)δράση (Li and Wang, 2020· Cao et al., 2020). Αυτές οι πτυχές της πανδημίας ενδέχεται να έχουν δραματικές συνέπειες στην ψυχική υγεία των πολιτών (Weir, 2020), οδηγώντας συχνά ακόμα και στην αυτοκτονία (Kawohl and Nordt, 2020). Οι αυτοκτονικές συμπεριφορές σχετίζονται συχνά με το αίσθημα του θυμού, που σχετίζεται, με τη σειρά του, με την αγχωτική κατάσταση που επικρατεί στις τάξεις των ανθρώπων που ζούσαν/ζουν στις πληγείσες περιοχές (Miles, 2014· Suicide Awareness Voices of Education, 2020· Mamun and Griffiths, 2020). Υπό αυτό το πρίσμα, απαιτείται προσεκτική αξιολόγηση των πιθανών ωφελειών κάθε καραντίνας, λαμβάνοντας υπόψη το υψηλό ψυχολογικό κόστος (Day et al., 2006· Mazza et al., 2020).



Όπως αναφέρεται σε μια πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, τα παιδιά και κυρίως οι νεαροί ενήλικες είναι οι κύριες πληθυσμιακές ομάδες που κινδυνεύουν περισσότερο να αναπτύξουν συμπτώματα άγχους (Orgilés et al., 2020) λόγω της καραντίνας. Έρευνα που έλαβε χώρα στην Ιταλία και την Ισπανία και περιλάμβανε ένα δείγμα χιλίων οικογενειών (δηλαδή, παιδιών και γονέων) έδειξε ότι οι γονείς παρατήρησαν έντονες αλλαγές, τόσο συναισθηματικές όσο και συμπεριφορικές, στα παιδιά τους κατά τη διάρκεια της καραντίνας: δυσκολία συγκέντρωσης, πλήξη, ευερεθιστότητα, ανησυχία, νευρικότητα και αίσθηση μοναξιάς.

Περαιτέρω στοιχεία που συλλέχθηκαν σε ένα δείγμα φοιτητών κολεγίου κατά τη στιγμή της εξάπλωσης της επιδημίας στην Κίνα έδειξαν πώς τα επίπεδα άγχους σε νεαρούς ενήλικες διαμεσολαβούνται από ορισμένους προστατευτικούς παράγοντες, όπως η διαμονή σε αστικές περιοχές, η οικονομική σταθερότητα της οικογένειας και η συμβίωση με γονείς (Cao et al., 2020). Αντίθετα, η μόλυνση συγγενών ή γνωστών οδηγεί σε επιδείνωση των συμπτωμάτων άγχους. Επιπρόσθετα, τα οικονομικά προβλήματα και η επιβράδυνση των ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων σχετίζονται άμεσα με συμπτώματα άγχους και ανασφάλειας (Sánchez-Álvarez et al., 2020). Μια διαδικτυακή έρευνα που διεξήχθη ξανά στην Κίνα διαπίστωσε ότι οι φοιτητές είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν άγχος και κατάθλιψη σε σύγκριση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες κατά τη διάρκεια της πανδημίας (Li and Wang, 2020). Αυτά τα αποτελέσματα κάνουν εμφανή την ανάγκη της παρακολούθησης και την προώθηση της ψυχικής υγείας των πολιτών προκειμένου να μειωθεί ο αρνητικός αντίκτυπος της καραντίνας (CSTS, 2020· Fessell and Goleman, 2020· Li and Wang, 2020) και, ταυτόχρονα, να επεκταθεί η έρευνα στο σύνολο των πολιτών – και όχι, όπως συμβαίνει μέχρι στιγμής για λόγους προτεραιότητας, να εστιάζει κυρίως στις πιο ευαίσθητες κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες.


Κατά την ανάλυση των ψυχολογικών επιδράσεων της καραντίνας, προέκυψε, επίσης, η σημασία της ανάγκης του ατόμου να αισθάνεται αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας, μια πτυχή που συχνά υποτιμάται. Οι ειδικοί της δημόσιας υγείας πιστεύουν ότι η «κοινωνική αποστασιοποίηση» είναι η καλύτερη λύση για την πρόληψη της εξάπλωσης ενός τέτοιου ιού. Ωστόσο, αν και δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί η διάρκεια της πανδημίας, γνωρίζουμε πολύ καλά τη σοβαρή επίδραση αυτών των μέτρων στην κοινωνία, στις σχέσεις των ατόμων και στις αλληλεπιδράσεις τους, και ιδίως όσον αφορά την «ενσυναίσθηση». Θυμίζουμε ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η ενσυναίσθηση περιγράφηκε ως μια μορφή ταυτοποίησης του ατόμου με τις ψυχολογικές και φυσιολογικές καταστάσεις των άλλων. Αυτός ο ορισμός οδήγησε σε μια συζήτηση μεταξύ των κλάδων της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της φιλοσοφίας του νου (Franks, 2010).

Αναλύοντας αυτή την πτυχή στην πρόσφατη κατάσταση της πανδημίας, παρατηρείται αύξηση αντιθετικών θέσεων και στάσεων. Από τη μία πλευρά, οι άνθρωποι ταυτίζονται με εκείνους που υποφέρουν (γείτονες, φίλοι, συγγενείς που ζουν αγχωτικά γεγονότα), προωθώντας δραστηριότητες όπως η αλληλεγγύη και ανθρωπιστικές δραστηριότητες, αγορά τροφίμων και παράδοση φαρμάκων σε άτομα που δεν μπορούν να πάνε στο σουπερμάρκετ και το φαρμακείο. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ένα μέρος του πληθυσμού που βιώνει ένα αίσθημα κατά μία έννοια «αναγκαστικής ενσυναίσθησης». Αυτό οφείλεται κυρίως στη χρήση των τεχνολογικών συσκευών που σε μεγάλο βαθμό προκαλούν μια αποπροσωποποίηση των σχέσεων, οδηγώντας σε μια μη ουσιαστική αίσθηση της εγγύτητας. Η χρήση προηγμένων τεχνολογικών συσκευών επικοινωνίας αποτελεί αφενός μια απάντηση στην αυτοαπομόνωση και στις συνέπειες της κάθε μορφής «απόστασης», αφετέρου όμως αντιπροσωπεύει το αντίθετο της ιδέας του Durkheim, που θεωρούσε την κοινωνία μια συγκεκριμένη οντότητα, βασισμένη στα κοινωνικά γεγονότα (Durkheim, 1922). Η επιβολή όμως του «να αναγκαστεί κανείς να αισθανθεί» μπορεί να οδηγήσει τους ανθρώπους να αποστασιοποιηθούν από τους άλλους μετά τη λήξη της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, αυξάνοντας τις κοινωνικές φοβίες.

Με μια λέξη, η ανθρώπινη επικοινωνία αλλάζει. Η επίσημη ερώτηση «Πώς είσαι;» στην αρχή μιας συνομιλίας δεν είναι πλέον απλώς τυπική, όπως πριν από την πανδημία. Για παράδειγμα, η σχέση μεταξύ υπαλλήλου και διευθυντή είναι διαφορετική, οδηγώντας σε μια αμοιβαία προσπάθεια κατανόησης των συναισθημάτων που εκφράστηκαν κατά τη διάρκεια, για παράδειγμα, μιας βιντεοκλήσης, δημιουργώντας μια αναγκαστική αμοιβαιότητα. Ως εκ τούτου, η προαναφερθείσα «αναγκαστική ενσυναίσθηση» μπορεί να είναι κοινή αυτή την περίοδο, επειδή η κοινωνική απόσταση και η κατάσταση έκτακτης ανάγκης κάνουν τους ανθρώπους να θέλουν να ακουστούν και να εκτιμηθούν, και το απλό ερώτημα «Πώς είσαι;» γίνεται άγκυρα για την έκφραση φόβων και συναισθημάτων» (Pasetti, 2020).

1.5 Κοινωνικές επιπτώσεις

Το εύρος των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στην κοινωνία είναι εξαιρετικά εκτενές και πολυεπίπεδο. Ενδεικτικό είναι το σχόλιο του Nicolas Firzli, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο οποίος αναφέρεται στην πανδημία ως την ισχυρότερη οικονομική κρίση που θα επιφέρει αλλαγές τόσο στη γεωπολιτική όσο και στην πολιτική κυριαρχία των υφιστάμενων κρατών παγκοσμίως (Weltman, 2020). Επίσης, προειδοποιεί πως η πανδημία οδηγεί σε μια νέα γενιά φτώχειας, με πάνω από 700 εκατομμύρια ανθρώπους να είναι αναγκασμένοι να ζουν με λιγότερα από 1,90



δολάρια την ημέρα. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, από την πλευρά του, κάνει λόγο για τον κίνδυνο οι αναπτυσσόμενες χώρες να πάνε πίσω μία δεκαετία. Φυσικά, οι ανισότητες θα ενταθούν και στο εσωτερικό των χωρών, όπως συμβαίνει συνήθως, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί εύφορο έδαφος για νέες κοινωνικές εκρήξεις. Οι διακρίσεις στη βάση της τάξης, του φύλου και του χρώματος θα διευρυνθούν επίσης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι διασυνδέσεις οι οποίες καθοδηγούν τις κοινωνικές επιδράσεις της πανδημίας είναι εξαιρετικά πολύπλοκες, όμως αξίζει να αναφερθούμε ενδεικτικά στις πλέον σημαντικές πλευρές της, όπως έχουν γίνει κατανοητές μέχρι τώρα.

Η πλέον εμφανής επίδραση απορρέει από τα μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας που ελήφθησαν –αν και με διαφορετικές εκδοχές και δυναμική– διεθνώς. Μεταξύ των διάφορων πτυχών, οι αμεσότερες κοινωνικές προεκτάσεις είναι αυτές που αποτυπώνονται στην πτώση της προσφοράς εργασίας και του εισοδήματος. Κατά συνέπεια, η μελέτη των επιδράσεων είναι απαραίτητο να μετατοπιστεί στην κατανομή των βαρών της πανδημίας μεταξύ των κλάδων και των επαγγελματιών εκείνων που επλήγησαν περισσότερο, εφόσον η επιβάρυνση είναι άνισα καταμεμημένη. Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητα ομοιόμορφο μεταξύ των χωρών της ΕΕ και καλεί προς μια εξειδικευμένη διερεύνηση κατά χώρα ώστε να γίνει κατανοητός και ο ρόλος της παραγωγικής διάρθρωσης που χαρακτηρίζει καθεμία εξ αυτών.

Αρκετοί ερευνητές συναινούν ότι οι εργαζόμενοι με συμβόλαιο εργασίας αορίστου χρόνου ή και μονιμότητας είναι πιθανό να επλήγησαν εξαιρετικά λιγότερο, ενώ οι κλαδικές διαφοροποιήσεις των επαγγελματιών διαδραματίζουν τον δικό τους ρόλο (Adams-Prassl et al., 2020). Οι πρώιμες έρευνες δείχνουν ότι το 37% του συνόλου των εργαζομένων στις ΗΠΑ και το 32% στο Ηνωμένο Βασίλειο διαβλέπουν ως πιθανό σενάριο να χάσουν την εργασία τους στη διάρκεια του επόμενου μήνα, ενώ το ενδιαφέρον τους για την αποπληρωμή των πάγιων δαπανών της μόνιμης κατοικίας τους είναι αρκετά υψηλότερο. Ωστόσο, το ερώτημα το οποίο πρέπει να απαντηθεί αφορά όχι μόνο την καταγραφή της εκτεταμένης ανισότητας, αλλά και τους τρόπους διάχυσης και αναπαραγωγής του, ιδιαίτερα στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των σύγχρονων αναπτυγμένων οικονομιών.


Αναμφισβήτητα, οι παράγοντες πρόκλησης κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων είναι πολλοί, όμως μια ερμηνεία η οποία κερδίζει έδαφος κατά τα τελευταία χρόνια αφορά τον αυξανόμενο ρόλο του τεχνολογικού μετασχηματισμού των σύγχρονων οικονομιών (Qureshi, 2020). Η επέλαση των ψηφιακών τεχνολογιών έχει επιφέρει βαθιές αλλαγές στη διάρθρωση των διεθνών αγορών, καθώς επίσης και στον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων. Παρ' όλα αυτά, τα οφέλη αυτής της μεταβολής διανεμήθηκαν αρκετά άνισα. Όσες επιχειρήσεις επένδυσαν άμεσα στις νέες συνθήκες και εφάρμοσαν γρήγο-

ρα τις νέες τεχνολογικές μεθόδους στην οργανωσιακή και παραγωγική τους διαδικασία απέκτησαν ένα σχετικό, σημαντικό, προβάδισμα έναντι των υπολοίπων που λειτουργούσαν με πιο παραδοσιακές μορφές παροχής των υπηρεσιών τους. Παράλληλα, ο αυτοματισμός πολλών ανειδίκευτων εργασιών μετέβαλε τη ζήτηση εργασίας περισσότερο εξειδικευμένου δυναμικού, με δεξιότητες και γνώσεις τεχνολογίας, κάτι που διεύρυνε περαιτέρω το χάσμα των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ του κόσμου της εργασίας. Με την έλευση της πανδημίας, αυτές οι δυναμικές εξελίξεις έλαβαν εκρηκτικό χαρακτήρα, αφού η μετάβαση στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών στην παραγωγή και στην παροχή υπηρεσιών ωφέλησε όσες επιχειρήσεις του κλάδου είχαν ήδη διαφοροποιήσει τους τρόπους οργάνωσης της παραγωγής τους (Chernoff and Warman, 2020).

Επιπλέον, η ανισότητα του εισοδήματος κατά την περίοδο της πανδημίας εντάθηκε και εξαιτίας της έκτασης των παροχών του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελλάδας, η παρατεταμένη ύφεση και η πολιτική περιστολής δημόσιων δαπανών στον χώρο της κοινωνικής πρόνοιας (Βαϊτσός και Μισσός, 2018, Κεφ. 10) δημιούργησαν ένα εξαιρετικά αδύναμο πλαίσιο παροχής προστασίας και κάλυψης του διαθέσιμου εισοδήματος. Παράλληλα, το χαμηλό ύψος και η περιορισμένη έκταση επιδομάτων ανεργίας και άλλων παροχών του συστήματος πρόνοιας (Missos, 2021) διαμόρφωσαν έναν ανίσχυρο ιστό προστασίας, που είναι δύσκολο να ανταποκριθεί στις ραγδαία αυξανόμενες ανάγκες στήριξης του πληθυσμού.

Όσον αφορά, τώρα, το κλείσιμο των σχολείων και γενικότερα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, το γεγονός αυτό δεν επηρεάζει μόνο τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και τις οικογένειες των μαθητών, αλλά έχει εκτεταμένες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Το κλείσιμο, λοιπόν, των σχολείων ως απάντηση στην πανδημία έχει ρίξει φως σε διάφορα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα, όπως το χρέος των φοιτητών και μαθητών, η επισιτιστική ανασφάλεια, η έλλειψη στέγης, η ελλιπή πρόσβαση στην παιδική μέριμνα, η υγειονομική περίθαλψη και η ψηφιακή φτώχεια. Ο αντίκτυπος είναι σαφώς πιο σοβαρός για τα παιδιά των φτωχότερων οικογενειών, οδηγώντας σε αρκετές περιπτώσεις στη διακοπή της μαθησιακής διαδικασίας, σε ελλιπή διατροφή, σε προβλήματα φροντίδας των παιδιών.

Μια άλλη σημαντική κοινωνική επίπτωση της πανδημίας COVID-19 είναι ότι έχει επηρεάσει τα νοσοκομεία και γενικότερα το δημόσιο σύστημα υγείας σε όλο τον κόσμο. Πολλά νοσοκομεία έχουν μειώσει ή αναβάλει τη λεγόμενη μη επείγουσα φροντίδα. Αυτό έχει ιατρικές συνέπειες για τους ανθρώπους που εξυπηρετούνται συστηματικά από τα νοσοκομεία. Τα Υπουργεία Υγείας και τα κοινωνικά συστήματα σε όλο τον κόσμο αγωνίζονται να αντιμετωπίσουν την πανδημία. Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα δύσκολη κυρίως στις χώρες χαμηλού εισοδήματος, όπου τα υγειονομικά και κοινωνικά συστήματα ήταν



ήδη πολύ αδύναμα. Έτσι, οι υπηρεσίες υγείας σε πολλά από αυτά τα μέρη κλείνουν ή περιορίζουν τις υπηρεσίες τους. Για παράδειγμα, υπηρεσίες όπως αυτές που αφορούν τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγειονομική περίθαλψη παραμελούνται συστηματικά, γεγονός που αναμένεται να οδηγήσει σε υψηλότερη μητρική θνησιμότητα στο άμεσο μέλλον. Όλη η έμφαση δίνεται στην παροχή φροντίδας για τις περιπτώσεις ασθενών με COVID-19, γεγονός που απαιτεί κατ' αρχάς όλοι οι επαγγελματίες υγείας να έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι παγκοσμίως οι πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης εργάζονται σκληρότερα από ποτέ για να διατηρήσουν τους πολίτες ασφαλείς· αυτό μάλιστα μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει ως αφετηρία για την επαύξηση της εμπιστοσύνης των πολιτών στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι μέσα στον Ιανουάριο του 2020, δηλαδή τον πρώτο μήνα κατά τον οποίο ήταν γνωστό το ξέσπασμα της πανδημίας, το περιοδικό *Time* κατέγραψε 41.000 αγγλικά άρθρα που περιείχαν τον όρο «coronavirus», εκ των οποίων 19.000 έγιναν πρωτοσέλιδα. Γενικά, όλο αυτό το διάστημα από το ξέσπασμα της πανδημίας υπήρξε μια παγκόσμια προσπάθεια τόσο από τις κυβερνήσεις των χωρών που έχουν πληγεί από την πανδημία όσο και από τον ΠΟΥ, πρώτον, για πληροφόρηση των πολιτών για το πώς θα αντιμετωπίσουν την πανδημία και, δεύτερον, για τον περιορισμό της εξάπλωσης της παραπληροφόρησης. Μια ανάλυση περίπου 141.000 τίτλων ειδήσεων στην αγγλική γλώσσα που αφορούσαν τον όρο «coronavirus», από τις 15 Ιανουαρίου 2020 έως τις 3 Ιουνίου 2020, αποκάλυψε ότι το 52% των επικεφαλίδων προκάλεσε αρνητικά συναισθήματα στους αναγνώστες, ενώ μόνο το 30% προκάλεσε θετικά συναισθήματα.

1.6 Δομή της μελέτης

Από τα παραπάνω προκύπτει άμεσα ότι, πέρα από το ότι οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 είναι πολύπλευρες και αχαρτογράφητες, επηρεάζουν κυρίως τους φορείς της βασικής αναπαραγωγής του οικονομικού και κοινωνικού οικοδομήματος, δηλαδή τους εργαζομένους και ιδιαίτερα τους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα που ανέκαθεν είναι πιο ευάλωτοι σε κάθε κοσμοϊστορικό γεγονός, όπως η πανδημία COVID-19. Έτσι, το αντικείμενο της παρούσας μελέτης δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από την εξέταση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα. Η ανάλυση λαμβάνει χώρα μέσω ερωτηματολογίων πολλαπλών ερωτήσεων, τα οποία, βάσει όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι επικεντρωμένα σε τέσσερις άξονες: οικονομία, ψηφιοποίηση, ψυχολογία και κοινωνία. Για την πλήρη και

σφαιρική επεξεργασία των ερωτηματολογίων μας χρησιμοποιούμε δύο μεθόδους ανάλυσης, την πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών και την παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Το υπόλοιπο της μελέτης δομείται ως εξής: Στην Ενότητα 2 γίνεται η παρουσίαση του ερωτηματολογίου, του δείγματος και των απαντήσεων. Στις Ενότητες 3 και 4 διερευνώνται οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στους εργαζομένους βάσει των μεθόδων της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών και της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες, αντίστοιχα. Τέλος, στην Ενότητα 5 παρουσιάζονται προτάσεις πολιτικής.



2. Παρουσίαση ερωτηματολογίου, δείγματος και απαντήσεων


2.1 Εισαγωγή

Το ερωτηματολόγιο της παρούσας μελέτης διανεμήθηκε σε ηλεκτρονική μορφή από το Ινστιτούτο Εργασίας σε συνεργασία με το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), δημιουργώντας την εύλογη προϋπόθεση οι ερωτώμενοι να έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή ή κινητό. Ο αριθμός των συμμετεχόντων ανέρχεται στους 2.812 εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα, ενώ κλήθηκαν να απαντήσουν σε 85 ερωτήσεις τύπου Likert, οι οποίες κινήθηκαν στους άξονες που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα της παρούσας μελέτης. Στις υποενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται κατά σειρά το ερωτηματολόγιο, το δείγμα και οι απαντήσεις που δόθηκαν σε καθεμία από τις 85 ερωτήσεις.

2.2 Ερωτηματολόγιο

Η διερεύνηση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας πραγματοποιήθηκε μέσω ερωτηματολογίων που μοιράστηκαν ηλεκτρονικά σε εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα. Οι ερωτήσεις είναι τύπου Likert και οι πιθανές απαντήσεις χρησιμοποιούν την κλίμακα «Διαφωνώ Απολύτως» έως «Συμφωνώ Απολύτως». Για την ενίσχυση της εγκυρότητας και του πληροφοριακού περιεχομένου των απαντήσεων, πέραν της καθαρότητας έκφρασης και της αποφυγής της χρήσης διφορούμενων εννοιών, οι ερωτήσεις έχουν διατυπωθεί τόσο με θετικό όσο και αρνητικό τρόπο, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν παρεμφερείς ερωτήσεις διατυπωμένες με διαφορετικό τρόπο. Σκοπός είναι η διαπίστωση της αντικειμενικότητας των ερωτήσεων και της συνέπειας στις απαντήσεις των ερωτώμενων, ώστε να διατηρούνται οι βασικές αρχές δημιουργίας ενός ερωτηματολογίου.⁶

6. Οι αρχές δημιουργίας ερωτηματολογίων είναι ευρέως διαδεδομένες στη διεθνή βιβλιογραφία και ο αναγνώστης παραπέμπεται στα συγγράμματα των Moser and Kalton (1971) και Bryman (2012) για περισσότερες πληροφορίες.



Καθώς οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 είναι πολύπλευρες, οι ερωτήσεις καλύπτουν τέσσερις βασικούς άξονες ανάλυσης:

- Άξονας οικονομίας
- Άξονας ψηφιοποίησης
- Άξονας ψυχολογίας
- Άξονας κοινωνίας

Στον άξονα της οικονομίας εξετάζονται ζητήματα που αφορούν τις αντιλήψεις των εργαζομένων σχετικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στους μισθούς των εργαζομένων, την ανεργία και την ανάπτυξη, όπως και τις βραχυχρόνιες και μακροχρόνιες προοπτικές της οικονομίας. Ο άξονας της ψηφιοποίησης ασχολείται με την ψηφιακή μετάβαση, την ψηφιακή διαχείριση, την εκπαίδευση, αλλά και τους προβληματισμούς που προκύπτουν από τις αλλαγές που ενδεχομένως να επέλθουν στα εργασιακά, ακόμα και μετά το πέρας της πανδημίας. Ο άξονας της ψυχολογίας εξετάζει τις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία και τα αισθήματα των εργαζομένων. Τέλος, ο άξονας της κοινωνίας έχει σκοπό να διερευνήσει τη στάση των ερωτώμενων σχετικά με την επίδραση της πανδημίας στην κοινωνική τους ζωή, ειδικότερα, αλλά και τον κοινωνικό ιστό, γενικότερα, ενώ επίσης βολιδοσκοπεί τις απόψεις τους αναφορικά με το Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ) αλλά και τη διαχείριση της πανδημίας από την κυβέρνηση και την αυτοδιοίκηση.

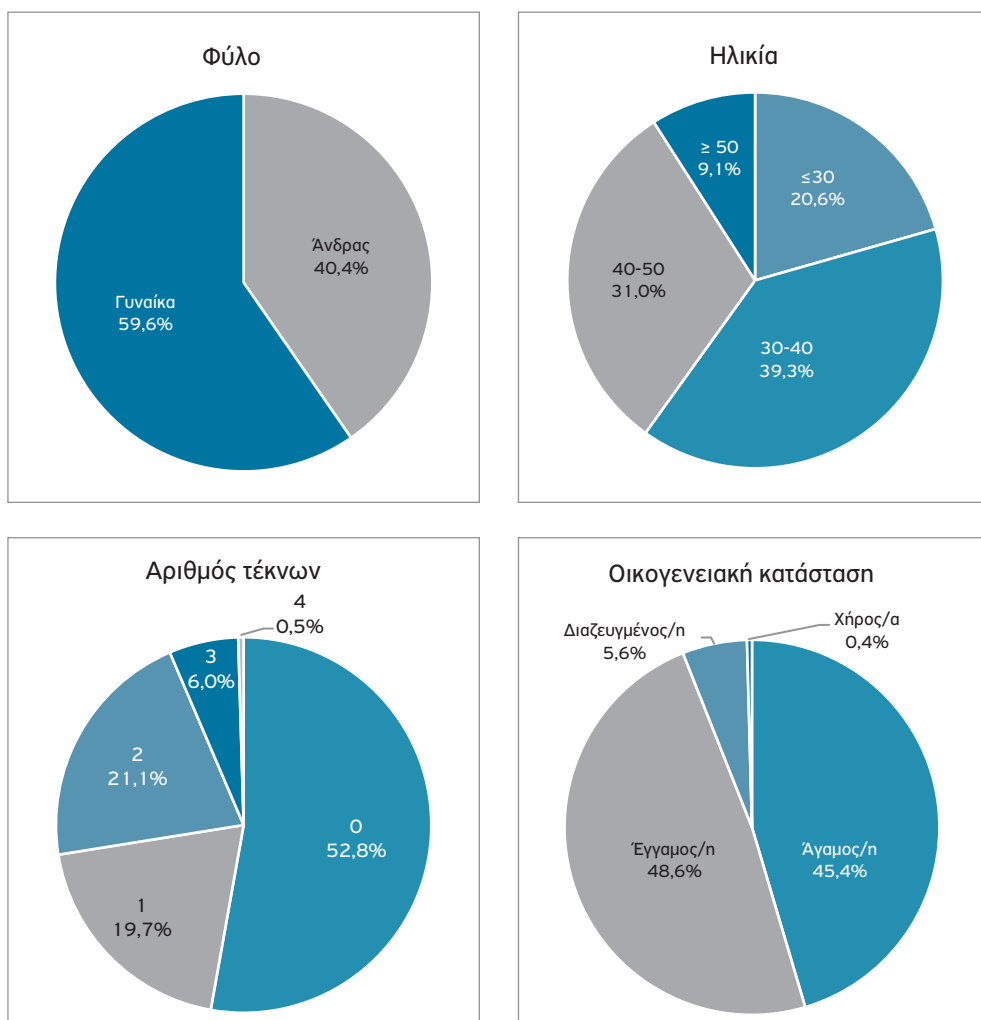
2.3 Στατιστικό δείγμα

Τα δεδομένα προς ανάλυση περιλαμβάνουν τις απαντήσεις 2.812 εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα, σε ερωτηματολόγιο 85 ερωτήσεων τύπου Likert. Το δείγμα είναι τυχαίο, στο πλαίσιο των περιορισμών αναζήτησης που υπαγορεύονται από τον σκοπό της μελέτης και τα προβλεπόμενα από τον νόμο περί των προϋποθέσεων για νόμιμη εργασία στον ιδιωτικό τομέα.

Από την εξέταση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος, προκύπτει ικανοποιητική κατανομή ανάμεσα στις επιμέρους κατηγορίες (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, οικογενειακή κατάσταση, αριθμός τέκνων, κλάδος απασχόλησης, έτη εργασίας και περιφέρεια). Συγκεκριμένα, η αναλογία αντρών-γυναικών είναι 60%-40%, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.1, και η κατανομή ανά ηλικία είναι περίπου 21% για ενήλικες μέχρι 30 ετών, 39% μεταξύ 30 και 40, 31% μεταξύ 40 και 50, ενώ το 9% των συμμετεχόντων έχει ηλικία πάνω από 50 έτη (έως το άνω όριο συνταξιοδότησης). Πάνω από το 50% δηλώνει ότι δεν έχει τέκνα, περίπου 20% έχει 1 ή 2, ενώ τα άτομα με 3 ή 4 παιδιά είναι

σημαντικά λιγότερα, όπως ισχύει και για τον γενικό πληθυσμό. Σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση, οι έγγαμοι είναι λίγο λιγότεροι από τους μισούς, οι άγαμοι είναι περίπου 45%, διαζευγμένοι δηλώνουν το 5,6% των ερωτηθέντων, ενώ υπάρχει ένα μικρό ποσοστό που έχει χάσει τον/τη σύζυγό της/του. Για σκοπούς στατιστικής ανάλυσης, οι χήροι/ες, διαζευγμένοι/ες και άγαμοι ομαδοποιούνται σε μία κατηγορία.

Διάγραμμα 2.1: Γενικά δημογραφικά χαρακτηριστικά



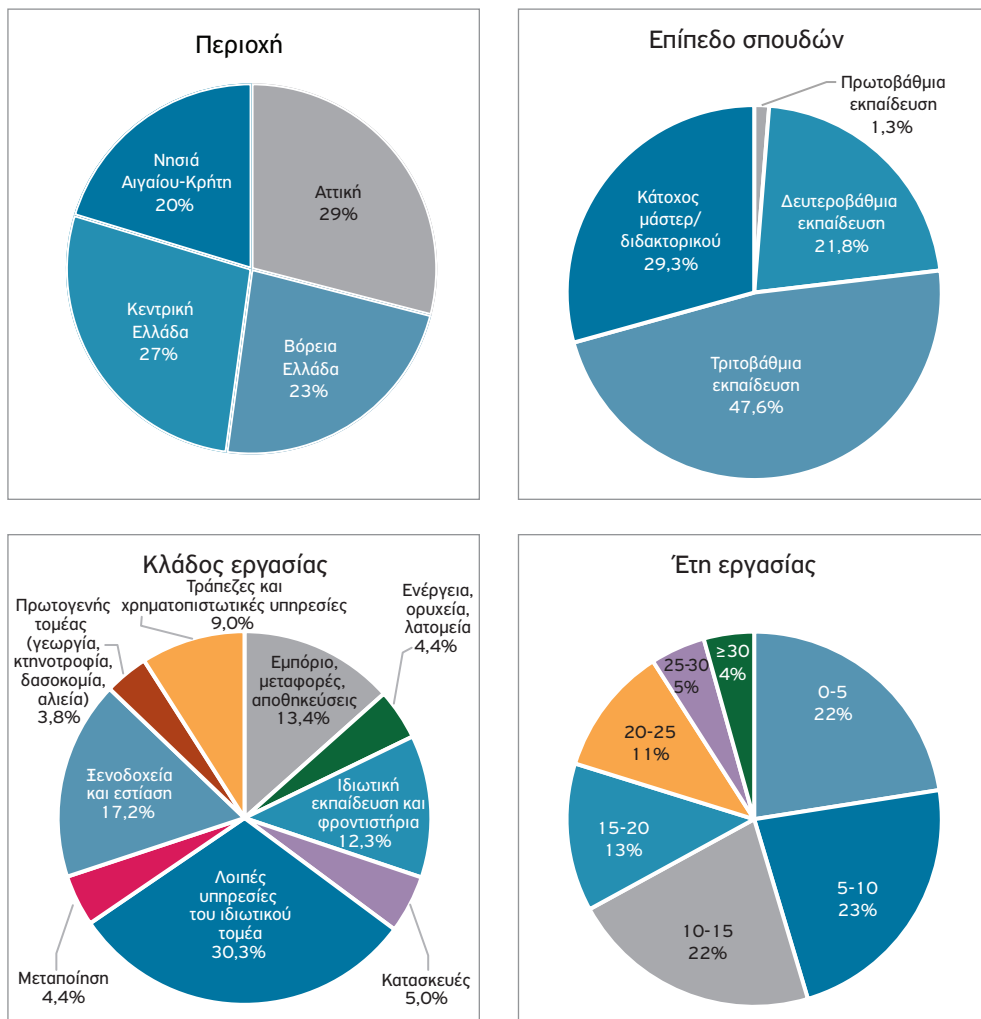


Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά αναφορικά με την περιοχική μόνιμης κατοικίας, το επίπεδο σπουδών, τον κλάδο εργασίας και τα έτη εργασίας παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.2. Η ερμηνεία του διαγράμματος είναι η ίδια με αυτήν του Διαγράμματος 2.1. Συγκεκριμένα, για καθένα από τα τέσσερα προαναφερθέντα δημογραφικά χαρακτηριστικά έχει δημιουργηθεί ένα γράφημα πίτας στο οποίο αναφέρονται ο τίτλος κατηγορίας και το ποσοστό των συμμετεχόντων που ανήκει στην κάθε κατηγορία.

Όσον αφορά τη γεωγραφική κατανομή του ερωτηματολογίου, παρουσιάζονται σε διάγραμμα διπλής πίτας τα ποσοστά συμμετοχής ανά γεωγραφική ομάδα (NUTS1) και περιφέρεια (NUTS2). Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων που συμμετείχαν στη μελέτη προέρχονται από την Αττική (29%), ενώ σημαντική είναι αναλογικά η συμμετοχή της Κρήτης (11,2%) σε σχέση με την απογραφή πληθυσμού του 2011 και σχετικά μειωμένη είναι αυτή της Κεντρικής Μακεδονίας.

Η πλειονότητα κατέχει τίτλο σπουδών από ΑΕΙ/ΑΤΕΙ, ενώ σημαντική είναι η συμμετοχή ατόμων με μεταπτυχιακούς τίτλους. Οι συμμετέχοντες απασχολούνται σε όλους τους τομείς δραστηριότητας στον ιδιωτικό τομέα, ενώ ικανοποιητική κρίνεται και η κατανομή των ετών εργασιακής απασχόλησης. Υπάρχει σχετικά μικρότερη συμμετοχή εργαζομένων που βρίσκονται πιο κοντά στη συνταξιοδότηση, το οποίο συμβαδίζει με τα αντίστοιχα ποσοστά που αφορούν την ηλικία, γεγονός το οποίο μπορεί να σχετίζεται με την εξοικείωση με ψηφιακά μέσα που απαιτείται για τη συμπλήρωση του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου.

Διάγραμμα 2.2: Εκπαίδευση, εργασία και μόνιμη κατοικία



Τα δεδομένα αναλύονται σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια στους παρακάτω πίνακες. Συγκεκριμένα, ο Πίνακας 2.1 παρουσιάζει τον αριθμό των ατόμων ανά γεωγραφική ομάδα (NUTS1) και περιφέρεια (NUTS2), επίπεδο εκπαίδευσης και τομέα απασχόλησης. Για παράδειγμα, επικεντρώνοντας την προσοχή στους 614 εργαζομένους αποφοίτους Γυμνασίου ή Λυκείου (δευτεροβάθμια εκπαίδευση) που υπάρχουν στο δείγμα, διαπιστώνε-



ται ότι οι περισσότεροι (συνολικά 193) εργάζονται στον τομέα των ξενοδοχείων και της εστίασης, με την πλειονότητα να διαμένει στην Κρήτη (84 από τους 193). Αντίστοιχα, μεγάλο ποσοστό των κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων απασχολούνται στον χρηματοοικονομικό τομέα (181 άτομα), κυρίως στην Αττική (63 άτομα). Καθώς παρατηρείται κατάτμηση του δείγματος στις 13 διοικητικές περιφέρειες, προκειμένου να αυξηθεί η στατιστική εγκυρότητα της μελέτης, η ανάλυση θα πραγματοποιηθεί σε επίπεδο γεωγραφικής ομάδας.

Πίνακας 2.1: Γεωγραφική κατανομή ανά επίπεδο εκπαίδευσης και τομέα απασχόλησης

	Αττική	Βόρεια Ελλάδα	Αν. Μακεδ.-Θράκη	Δυτική Μακεδονία	Κεντρ. Μακεδονία	Θεσσαλία	Κεντρική Ελλάδα	Δυτική Ελλάδα	Ήπειρος	Ιόνιοι Νήσοι	Πελοπόννησος	Στερεά Ελλάδα	Νησιά Αιγαίου-Κρήτη	Βόρειο Αιγαίο	Κρήτη	Νότιο Αιγαίο	Σύνολο
Εκπαίδευση - Τομέας απασχόλησης																	
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	10	11	5	0	1	5	3	2	0	0	0	1	12	0	11	1	36
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκεύσεις	3	5	4	0	1	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	10
Κατασκευές	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3	0	3
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	5
Μεταποίηση	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Ξενοδοχεία και εστίαση	2	4	0	0	0	4	1	0	0	0	0	1	7	0	6	1	14
Πρωτογενής τομέας	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	121	139	25	44	48	22	167	30	14	34	54	35	187	9	152	26	614
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκεύσεις	32	19	3	0	12	4	11	2	3	0	0	6	20	3	15	2	82
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	3	40	0	36	4	0	35	1	0	0	34	0	1	0	0	1	79
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	3	6	0	0	3	3	5	1	0	1	3	0	4	0	2	2	18
Κατασκευές	11	6	0	6	0	0	7	1	0	0	6	0	6	0	0	6	30
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	47	23	5	2	16	0	19	4	3	2	3	7	18	2	12	4	107

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Εκπαίδευση - Τομέας απασχόλησης	Αττική	Βόρεια Ελλάδα	Αν. Μακεδ.-Θράκη	Δυτική Μακεδονία	Κεντρ. Μακεδονία	Θεσσαλία	Κεντρική Ελλάδα	Δυτική Ελλάδα	Ήπειρος	Ιόνιοι Νήσοι	Πελοπόννησος	Στερεά Ελλάδα	Νησιά Αιγαίου-Κρήτη	Βόρειο Αιγαίο	Κρήτη	Νότιο Αιγαίο	Σύνολο
Μεταποίηση	13	9	2	0	4	3	4	3	0	0	1	0	12	0	12	0	38
Ξενοδοχεία και εστίαση	9	18	12	0	6	0	73	14	5	30	2	22	93	2	84	7	193
Πρωτογενής τομέας	3	16	1	0	3	12	8	1	1	1	5	0	32	2	27	3	59
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	0	2	2	0	0	0	5	3	2	0	0	0	1	0	0	1	8
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	380	322	89	24	152	57	388	104	69	56	73	86	248	64	120	64	1338
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκεύσεις	95	49	12	2	26	9	37	9	6	3	7	12	39	8	23	8	220
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	16	13	0	8	5	0	9	3	1	0	5	0	5	3	1	1	43
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	42	45	17	1	24	3	71	21	7	16	10	17	35	7	12	16	193
Κατασκευές	19	10	3	0	6	1	20	9	1	0	7	3	33	16	9	8	82
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	140	112	32	8	58	14	133	31	39	14	26	23	44	7	22	15	429
Μεταποίηση	22	16	1	3	7	5	3	1	0	2	0	0	5	3	2	0	46
Ξενοδοχεία και εστίαση	24	47	16	1	20	10	85	21	7	19	11	27	67	15	38	14	223
Πρωτογενής τομέας	4	14	2	0	1	11	7	1	1	2	3	0	12	0	12	0	37

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 2.1 (συνέχεια)

Εκπαίδευση - Τομέας απασχόλησης	Αττική	Βόρεια Ελλάδα	Αν. Μακεδ.-Θράκη	Δυτική Μακεδονία	Κεντρ. Μακεδονία	Θεσσαλία	Κεντρική Ελλάδα	Δυτική Ελλάδα	Ήπειρος	Ιόνιοι Νήσοι	Πελοπόννησος	Στερεά Ελλάδα	Νησιά Αιγαίου- Κρήτη	Βόρειο Αιγαίο	Κρήτη	Νότιο Αιγαίο	Σύνολο
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	18	16	6	1	5	4	23	8	7	0	4	4	8	5	1	2	65
Κάτοχος μάρτερ/ διδασκασμένου	305	179	58	17	82	22	216	45	55	36	35	45	124	40	31	53	824
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκεύσεις	35	20	2	10	7	1	7	4	2	0	0	1	3	0	0	3	65
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	40	30	12	4	12	2	41	5	4	5	14	13	25	5	8	12	136
Κατασκευές	11	4	1	0	3	0	2	1	1	0	0	0	9	6	0	3	26
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	128	52	22	3	22	5	86	15	26	12	12	21	45	7	12	26	311
Μεταποίηση	13	12	1	0	7	4	8	2	0	5	0	1	6	6	0	0	39
Ξενοδοχεία και εστίαση	10	7	2	0	2	3	16	4	3	3	2	4	22	13	7	2	55
Πρωτογενής τομέας	3	2	1	0	0	1	2	0	0	1	0	1	2	0	2	0	9
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	63	52	17	0	29	6	54	14	19	10	7	4	12	3	2	7	181
Σύνολο	816	651	177	85	283	106	774	181	138	126	162	167	571	113	314	144	2812

Αντίστοιχη ανάλυση προκύπτει από τον Πίνακα 2.2, όπου εμφανίζεται ο αριθμός απασχολούμενων ανά επίπεδο εκπαίδευσης και τομέα απασχόλησης σε σχέση με τα έτη εργασίας. Παρατηρείται ότι μεγάλο μέρος των κατόχων πτυχίου βρίσκονται στα πρώτα στάδια της καριέρας τους, για τους κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων η βαρύτητα εντοπίζεται μεταξύ 5 και 15 ετών, ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η κατανομή είναι σχεδόν ομοιόμορφη. Παρόμοια συμπεριφορά παρατηρείται και σε επίπεδο κλάδου δραστηριότητας.

Πίνακας 2.2: Κατανομή ετών εργασίας ανά επίπεδο εκπαίδευσης και τομέα απασχόλησης

Εκπαίδευση - Τομέας απασχόλησης	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25	25-30	≥ 30	Σύνολο
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	3	13	3	3	1	12	1	36
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκείσεις	0	7	1	1	0	1	0	10
Κατασκευές	0	0	0	0	0	3	0	3
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	2	0	1	1	0	0	1	5
Μεταποίηση	0	0	0	1	1	0	0	2
Ξενοδοχεία και εστίαση	0	6	1	0	0	7	0	14
Πρωτογενής τομέας	1	0	0	0	0	1	0	2
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	85	126	87	85	111	51	69	614
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκείσεις	11	30	7	17	9	8	0	82
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	9	16	9	11	14	7	13	79
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	1	2	1	2	11	1	0	18
Κατασκευές	5	7	6	8	1	1	2	30
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	25	17	23	12	14	14	2	107
Μεταποίηση	1	5	7	14	4	5	2	38
Ξενοδοχεία και εστίαση	29	26	29	15	51	10	33	193
Πρωτογενής τομέας	4	23	5	4	7	5	11	59
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	0	0	0	2	0	0	6	8
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	423	289	300	121	111	63	31	1338
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκείσεις	53	55	61	13	17	14	7	220

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 2.2 (συνέχεια)

Εκπαίδευση - Τομέας απασχόλησης	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25	25-30	≥ 30	Σύνολο
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	13	9	11	5	3	1	1	43
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	78	40	42	22	7	1	3	193
Κατασκευές	44	12	17	4	2	3	0	82
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	133	104	92	30	37	20	13	429
Μεταποίηση	6	14	11	7	5	2	1	46
Ξενοδοχεία και εστίαση	73	41	44	26	26	11	2	223
Πρωτογενής τομέας	7	7	7	6	5	1	4	37
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	16	7	15	8	9	10	0	65
Κάτοχος μάστερ/διδακτορικού	122	215	219	150	90	7	21	824
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκείουσες	16	11	22	11	4	0	1	65
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	1	0	0	1	0	0	0	2
Ιδιωτική εκπαίδευση και φροντιστήρια	14	38	38	16	23	5	2	136
Κατασκευές	10	10	5	1	0	0	0	26
Λοιπές υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα	50	77	74	62	40	1	7	311
Μεταποίηση	1	8	23	5	1	0	1	39
Ξενοδοχεία και εστίαση	5	34	6	3	6	0	1	55
Πρωτογενής τομέας	1	4	0	4	0	0	0	9
Τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες	24	33	51	47	16	1	9	181
Σύνολο	633	643	609	359	313	133	122	2812

Από τη μελέτη των χαρακτηριστικών του δείγματος προκύπτει ότι υπάρχει ικανοποιητική κατανομή των ερωτώμενων στις διάφορες δημογραφικές κατηγορίες, όπως και σε συνδυασμούς που αφορούν τον κλάδο δραστηριότητας ανά επίπεδο εκπαίδευσης σε σχέση με τη γεωγραφική ομάδα μόνιμης κατοικίας και τα έτη εργασίας. Σε συνδυασμό με το μέγεθος του δείγματος, κρίνεται ότι τα δεδομένα έχουν ικανά χαρακτηριστικά για διερευνητική ανάλυση δεδομένων (exploratory data analysis) με τη χρήση μη παραμετρικών μεθόδων, όπως η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών που χρησιμοποιείται σε αυτή τη μελέτη.



2.4 Απαντήσεις ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο, όπως αναφέρθηκε, αποτελείται από 85 ερωτήσεις οι οποίες εξετάζουν την επίδραση της πανδημίας COVID-19 στους παρακάτω άξονες:

- Άξονας οικονομίας
- Άξονας ψηφιοποίησης
- Άξονας ψυχολογίας
- Άξονας κοινωνίας

Οι ερωτήσεις σε κάθε περίπτωση μπορούν να διακριθούν σε υποομάδες ή υποκατηγορίες, οι οποίες επιχειρούν να προσεγγίσουν πολύπλευρα τον κάθε άξονα, αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό την αντικειμενικότητα, τη σφαιρικότητα και το πληροφοριακό περιεχόμενο των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

Τα αποτελέσματα της έρευνας για τον άξονα της οικονομίας συνοψίζονται στο Διάγραμμα 2.3 παρακάτω. Οι κωδικοποιήσεις E1 έως E18 χρησιμεύουν ως αναγνωριστικές ετικέτες για την κάθε ερώτηση, η χρησιμότητα των οποίων θα γίνει εμφανής στην επόμενη ενότητα. Οι οριζόντιες ράβδοι αναπαριστούν γραφικά τα ποσοστά απαντήσεων σε κάθε κατηγορία της κλίμακας «Διαφωνώ Απολύτως» έως «Συμφωνώ Απολύτως». Συγκεκριμένα, το σκούρο πορτοκαλί αντιστοιχεί στο ποσοστό των εργαζομένων που απάντησαν «Διαφωνώ Απολύτως» στην αντίστοιχη ερώτηση, το ανοιχτό πορτοκαλί στο ποσοστό που απάντησαν «Διαφωνώ», το γκρι στο ποσοστό που είχαν ουδέτερη στάση, το ανοιχτό μπλε στο ποσοστό που εξέφρασε συμφωνία, ενώ το σκούρο μπλε αντιστοιχεί σε «Συμφωνώ Απολύτως». Για παράδειγμα, στην Ερώτηση E3 η πλειονότητα των ερωτώμενων συμφωνούν απολύτως (56%) ή απλά συμφωνούν (29%) με την άποψη ότι θα καθεί μεγάλο μέρος θέσεων εργασίας λόγω της κρίσης που αναμένεται να επιφέρει η πανδημία. Αντίθετα, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους στην Ερώτηση E6, οι περισσότεροι εργαζόμενοι δεν είναι τόσο απαισιόδοξοι σχετικά με την ασφάλεια της δικής τους θέσης εργασίας.

Μερικές ερωτήσεις στον οικονομικό αλλά και στους υπόλοιπους άξονες έχουν επανακωδικοποιηθεί έτσι ώστε να διατηρείται σε όλες τις ερωτήσεις η ίδια πολικότητα. Αυτό σημαίνει ότι σε όλες τις ερωτήσεις, είτε εξαρχής είτε κατόπιν επανακωδικοποίησης, η απόλυτη συμφωνία συνάδει με αρνητική στάση, ενώ η απόλυτη διαφωνία με θετική στάση. Οι ερωτήσεις αυτές εντοπίζονται με το διακριτικό (ΔΕΝ) στο τέλος κάθε ερώτησης. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την ερώτηση E7, οι εργαζόμενοι ερωτήθηκαν σχετικά με την ικανοποίησή τους με τις συνθήκες εργασίας, όπου αρχικά η απάντηση «Συμφωνώ Απολύτως» δείχνει θετική στάση. Αντιστρέφοντας την πολικότητα, το 15% που εμφανί-

ζεται ως «Διαφωνώ Απολύτως» αντιστοιχεί ουσιαστικά σε «Συμφωνώ Απολύτως», το 27% σε «Συμφωνώ» κ.ο.κ. Αυτό αιτιολογεί και τη χρήση του διακριτικού (ΔΕΝ), καθώς είναι σαν να καταγράφεται η αντίθετη ερώτηση: το ποσοστό των εργαζομένων που ΔΕΝ είναι ικανοποιημένοι από την εργασία τους.

Ο σκοπός που εξυπηρετεί αυτό το ενδιάμεσο βήμα ανάλυσης είναι τόσο πρακτικός, από άποψη παρουσίασης αποτελεσμάτων, όσο και ουσιαστικός, λόγω ευχρηστίας αναφορικά με την εφαρμογή των στατιστικών μεθόδων που εφαρμόζονται στην επόμενη ενότητα. Συγκεκριμένα, γίνεται εύκολα κατανοητό στο Διάγραμμα 2.3 σε ποιες ερωτήσεις οι εργαζόμενοι απάντησαν κυρίως με θετική στάση και σε ποιες με κυρίως αρνητική στάση. Καθώς κάθε ράβδος είναι κεντραρισμένη στο μέσο του διαστήματος των αδιάφορων απαντήσεων, οι ερωτήσεις που εξέχουν περισσότερο προς τα δεξιά θεωρούνται αυτές στις οποίες οι ερωτώμενοι είναι κατά βάση αρνητικοί, ενώ οι ερωτήσεις που εξέχουν περισσότερο στα αριστερά είναι αυτές όπου εκφράζεται περισσότερο θετικότητα.

Παρατηρείται ενδιαφέρουσα ασυμμετρία στις απαντήσεις του ερωτηματολογίου στον άξονα της οικονομίας, με τα εξής πρώτα συμπεράσματα:

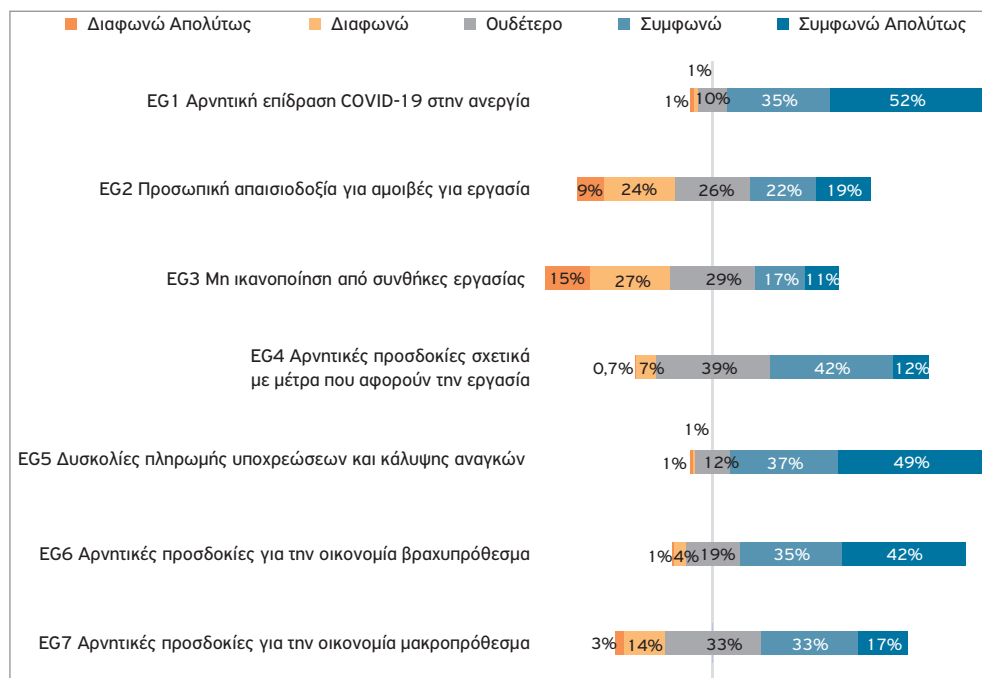
- Οι εργαζόμενοι είναι ιδιαίτερα απαισιόδοξοι για τις επιπτώσεις της πανδημίας στη δυνατότητα των πολιτών να αντεπεξέρχονται στις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με τις απόψεις τους περί ενδεχόμενης ανεργίας και απώλειας θέσεων εργασίας.
- Περισσότερο μετριοπαθείς μεν, αλλά αρνητικοί δε, φαίνεται να είναι οι εργαζόμενοι αναφορικά με τις προσδοκίες τους για δράσεις της κυβέρνησης ώστε να στηριχθούν και να προστατευτούν οι εργαζόμενοι.
- Απαισιοδοξία εκφράζεται επίσης σχετικά με την αναμενόμενη πορεία της οικονομίας βραχυπρόθεσμα, αλλά και μακροπρόθεσμα.
- Οι συμμετέχοντες δήλωσαν θετικοί σχετικά με την ικανοποίηση από τις συνθήκες εργασίας τους. Σχετικά με την ασφάλεια της εργασίας τους, οι απόψεις είναι ισορροπημένες.

Διάγραμμα 2.3: Απαντήσεις στον άξονα οικονομίας



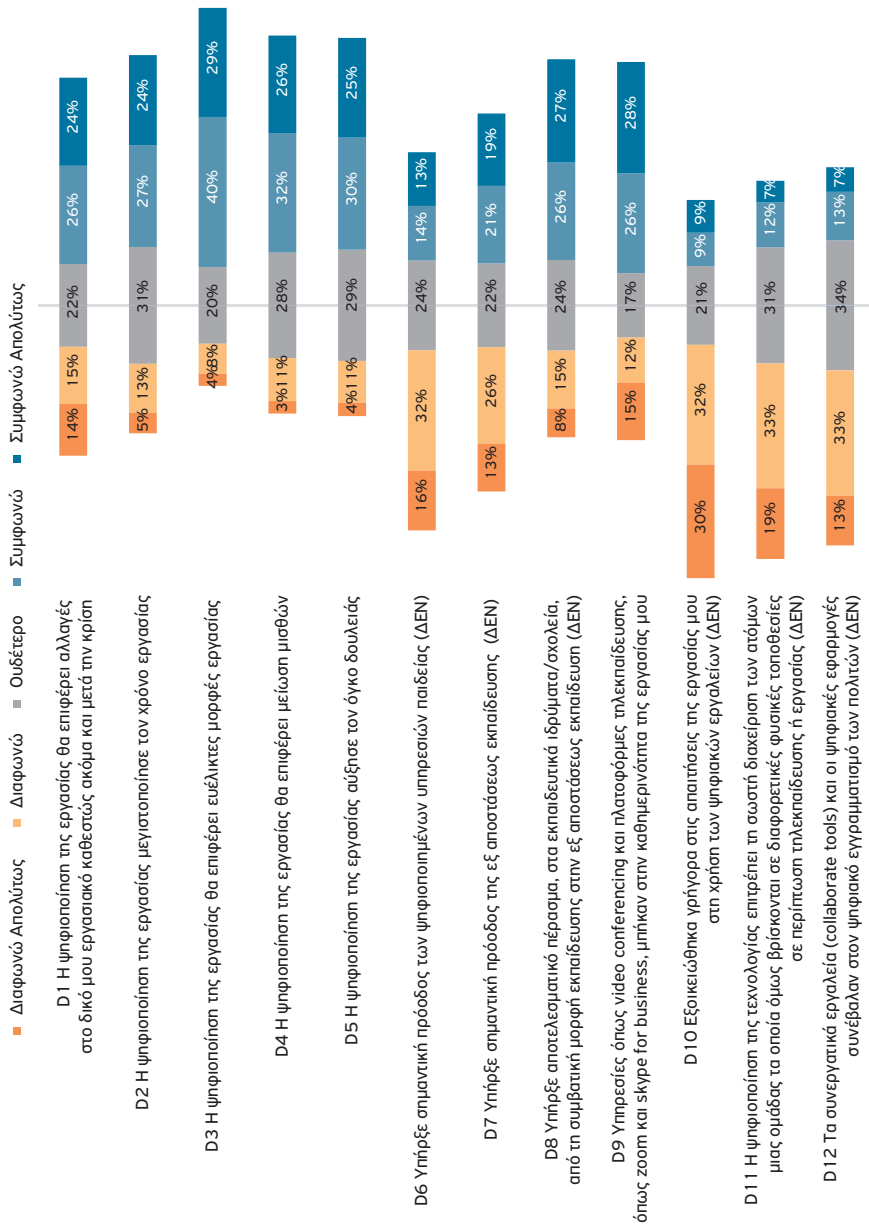
Το Διάγραμμα 2.4 παρουσιάζει τα αποτελέσματα του οικονομικού άξονα, ομαδοποιημένα σε επτά κατηγορίες ομοειδών ερωτήσεων, με τις αντίστοιχες κωδικοποιήσεις να εμφανίζονται στην αρχή της κάθε γραμμής. Οι κατηγορίες αυτές έχουν προκύψει από ομαδοποίηση των ερωτήσεων E1-E18 σύμφωνα με τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται στις σημειώσεις του διαγράμματος. Συγκεκριμένα, έχουν υπολογιστεί οι γεωμετρικοί μέσοι όροι των ερωτήσεων που αντιστοιχούν σε κάθε ομάδα και έχουν αντιστοιχιστεί κατά προσέγγιση στην πλησιέστερη κατηγορία απάντησης («Διαφωνώ Απολύτως» έως «Συμφωνώ Απολύτως»). Η προηγούμενη ανάλυση αναφορικά με το Διάγραμμα 2.3 γίνεται περισσότερο εμφανής και προκύπτει ότι οι εργαζόμενοι ανησυχούν περισσότερο για ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις που θα έχει η πανδημία στην εργασία και στη δυνατότητα πληρωμής για την κάλυψη αναγκών τους, χωρίς όμως να εκφράζουν την ίδια απαισιοδοξία σχετικά με την ποιότητα και την ασφάλεια της δικής τους εργασίας.

Διάγραμμα 2.4: Απαντήσεις στον άξονα οικονομίας – ομαδοποιημένα δεδομένα



Σημείωση: Στο διάγραμμα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων για τον οικονομικό άξονα, ομαδοποιημένα σε επτά κατηγορίες. Οι κατηγορίες έχουν προκύψει ως εξής σε σχέση με τους κωδικούς στο Διάγραμμα 2.3: EG1 από E1-E3, EG2 από E5-E6, EG3 είναι ουσιαστικά το E7, EG4 από E8-E10, EG5 από E11-E14, EG6 από E4, E15 και E16 και, τέλος, το EG7 από E17-E18.

Διάγραμμα 2.5: Απαντήσεις στον άξονα ψηφιοποίησης



Στον άξονα της ψηφιοποίησης, παρουσιάζεται εξίσου σημαντική ασυμμετρία στις απαντήσεις του ερωτηματολογίου. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 2.5, υπάρχουν ερωτήσεις στις οποίες επικρατεί η αρνητική στάση (όπως και προηγουμένως, είναι όσες λαμβάνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις απαντήσεις «Συμφωνώ» και «Συμφωνώ Απολύτως»), όμως συνολικά το πρόσημο φαίνεται να είναι θετικό.⁷ Συγκεκριμένα, περισσότερο ανησυχία εκφράζεται σχετικά με την προοπτική η ψηφιοποίηση να επιφέρει μείωση μισθών, αύξηση του όγκου εργασίας και ευέλικτες μορφές εργασίας.⁸ Επίσης, εκφράζεται προβληματισμός ως προς την ομαλότητα της μετάβασης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όμως φαίνεται να αναγνωρίζεται η πρόοδος που έχει σημειωθεί στην εκπαίδευση λόγω της ψηφιοποίησης. Τέλος, οι εργαζόμενοι δηλώνουν σε μεγάλο βαθμό γρήγορη εξοικείωση με τα ψηφιακά εργαλεία που χρησιμοποιούν στην εργασία τους, ενώ αναγνωρίζουν τις θετικές προεκτάσεις της ψηφιοποίησης στη διαχείριση ομάδων και εργασιών, όπως και τον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών.

Ο τρίτος άξονας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς εξετάζει ένα ευρύ πλαίσιο συνιστωσών της ψυχολογίας των εργαζομένων. Στο Διάγραμμα 2.6 παρουσιάζονται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις μεταξύ διαφορετικών τύπων ερωτήσεων, όμως τα αποτελέσματα είναι παρόμοια για θεματολογικά παραπλήσιες ερωτήσεις. Οι απόψεις είναι μετριοπαθείς αναφορικά με όσα επιφυλάσσει το μέλλον, αν και η αβεβαιότητα φαίνεται να αποτελεί ένα ζήτημα. Στις ερωτήσεις που αφορούν την ψυχική κατάσταση, οι απαντήσεις δείχνουν μια σχεδόν ομοιόμορφη κατανομή ανάμεσα στις επιλογές των απαντήσεων, με τη μεγαλύτερη βαρύτητα να τείνει στη θετικότητα. Δηλαδή, το ποσοστό των εργαζομένων που έχουν αρνητικά συναισθήματα είναι ελαφρώς μικρότερο από το αντίστοιχο με θετικά συναισθήματα. Καθώς δεν υπάρχουν προηγούμενες παρόμοιες μελέτες που να έχουν εξετάσει το ψυχολογικό προφίλ των Ελλήνων εργαζομένων σε αυτές τις συνιστώσες, είναι δύσκολο να εκφραστεί κάποιο συμπέρασμα αιτιατού ως προς τις επιπτώσεις της πανδημίας σε αυτή την περίπτωση. Είναι βέβαιο, όμως, ότι το ποσοστό που εκφράζει αρνητικά συναισθήματα δεν είναι αμελητέο.

Στον άξονα της ψυχολογίας, εξετάζονται επίσης τα συναισθήματα των εργαζομένων σχετικά με την πανδημία COVID-19, που εντοπίζονται στις τελευταίες ερωτήσεις του διαγράμματος. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των εργαζομένων αισθάνεται ότι υπάρχει μεγαλύτερη εξάπλωση από αυτήν που παρατηρείται, ενώ θεωρεί

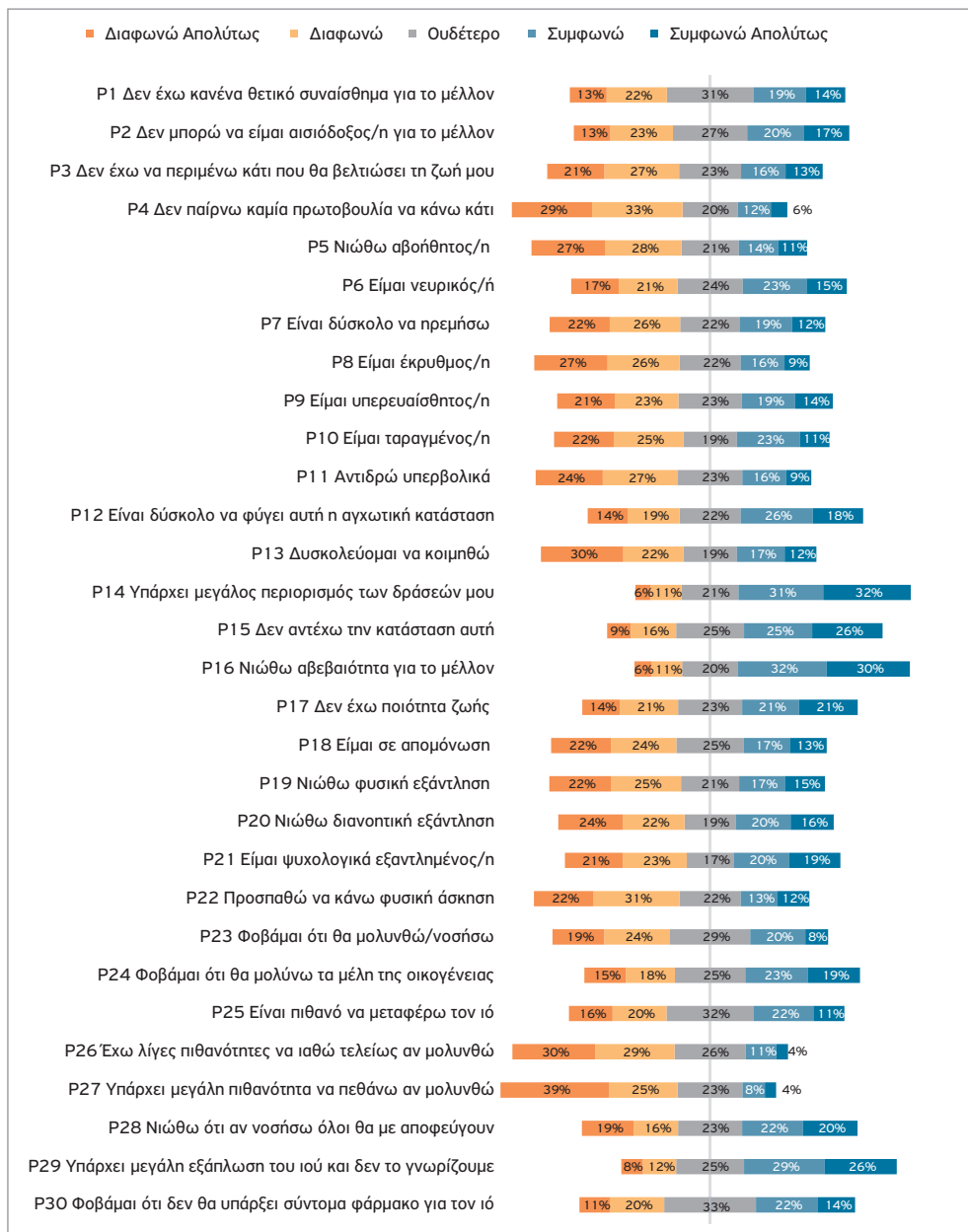
7. Η επεξήγηση για τον τρόπο ερμηνείας του σχήματος είναι αντίστοιχη με αυτήν του Διαγράμματος 2.3.


8. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να σημειωθεί ότι, κατά τον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου η ευέλικτη εργασία έχει θεωρηθεί αρνητική έννοια λόγω των προβλημάτων που προκύπτουν από παράγοντες που μπορεί να επέλθουν από τη μη τήρηση θεμελιωδών κανονισμών.



ότι δεν θα υπάρχει σύντομα (ως προς την ημερομηνία απαντήσεων) κάποιο φάρμακο για τον ιό. Επίσης, ενώ δεν φαίνεται η πλειονότητα να ανησυχεί για το ενδεχόμενο σοβαρής νόσησης ή ακόμα και θανάτου από την πανδημία COVID-19, μεγάλο μέρος φαίνεται να φοβάται το ενδεχόμενο στίγμα που θα συνοδεύει τη νόσηση από τον κορωνοϊό.

Διάγραμμα 2.6: Απαντήσεις στον άξονα ψυχολογίας





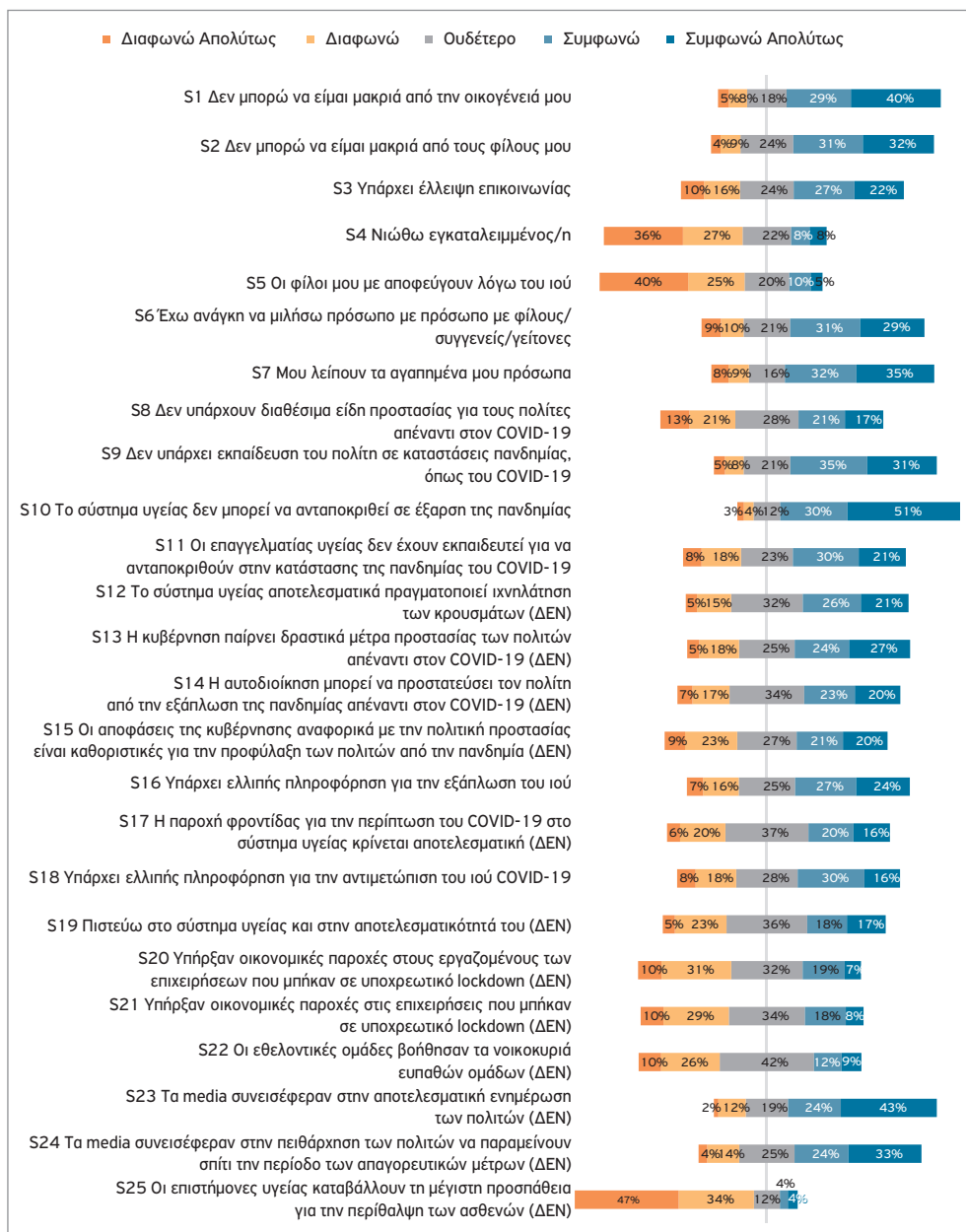
Ο άξονας της κοινωνίας αναλύεται στο Διάγραμμα 2.7 και είναι εξίσου πολύπλευρος με τον προηγούμενο. Ένα μέρος των ερωτήσεων αφορά την επίδραση που είχε και αναμένεται να έχει η πανδημία στις διαπροσωπικές σχέσεις. Υπάρχει συμφωνία απαντήσεων ως προς την αποστροφή στη μοναξιά και την απομόνωση, ενώ 67% δηλώνει ότι του λείπουν τα αγαπημένα του/της πρόσωπα και 60% εκφράζει την ανάγκη επικοινωνίας διά ζώσης. Ενώ η πλειονότητα συμφωνεί ότι υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας γενικότερα, περίπου 65% δεν θεωρεί ότι είναι εγκαταλειμμένος/η ή ότι τον/την αποφεύγουν.

Μια άλλη διάσταση που εξετάζεται στον άξονα της κοινωνίας είναι η επικρατούσα άποψη σχετικά με το σύστημα υγείας και τις παροχές του. Είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό ως προς τη συνοχή της κοινωνίας ότι η συντριπτική πλειονότητα (81%) θεωρεί ότι το ιατρονοσηλευτικό προσωπικό κάνει τα μέγιστα δυνατά για την περίθαλψη των ασθενών. Στον αντίποδα, το ίδιο ποσοστό θεωρεί ότι το σύστημα υγείας δεν έχει τη δυναμικότητα να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας. Επίσης, ένα μεγάλο ποσοστό πιστεύει ότι οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν λάβει την απαραίτητη εκπαίδευση για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 και ότι η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων δεν είναι απαραίτητα αποτελεσματική. Ουδέτερη είναι κυρίως η στάση που τηρείται ως προς την αποτελεσματικότητα του συστήματος, γενικότερα, και στην αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19, ειδικότερα, γεγονός το οποίο αιτιολογείται από το ότι δεν υπάρχει κάποιο προηγούμενο περιστατικό πανδημίας ώστε να υπάρχει σύγκριση.

Στον τομέα της πληροφόρησης των πολιτών, τα αποτελέσματα υποδεικνύουν αρνητική στάση. Οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι το κοινό δεν έχει λάβει απαραίτητη εκπαίδευση για καταστάσεις πανδημίας, ενώ η πληροφόρηση που λαμβάνει από τα μέσα ενημέρωσης είναι αναποτελεσματική και δεν συμβάλλει στην πειθάρχηση των πολιτών κατά την περίοδο της καραντίνας.

Μία τελευταία διάσταση που εξετάζεται στον κοινωνικό άξονα αφορά τις κυβερνητικές δράσεις. Οι εργαζόμενοι είτε είναι ουδέτεροι είτε έχουν θετική άποψη αναφορικά με τις δράσεις στήριξης επιχειρήσεων στις οποίες επιβλήθηκε lockdown και των εργαζομένων τους. Αντίθετα, η άποψη που επικρατεί είναι ότι η κυβέρνηση θα μπορούσε να λάβει πιο δραστικά μέτρα και αποφάσεις για την αντιμετώπιση της πανδημίας και ότι η αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να προστατέψει τους πολίτες.

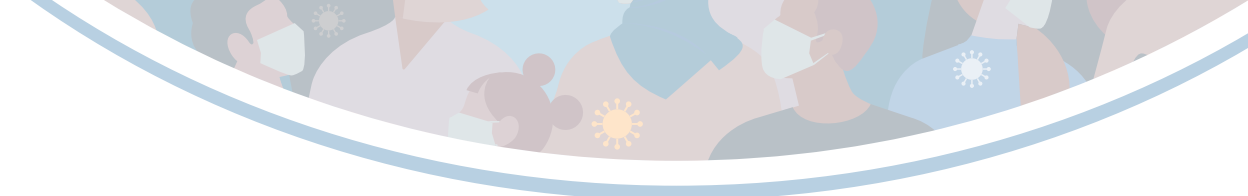
Διάγραμμα 2.7: Απαντήσεις στον άξονα κοινωνίας





2.5 Σύνοψη

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάσαμε το ερωτηματολόγιο, το δείγμα και τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους 2.812 συμμετέχοντες που έλαβαν μέρος στην έρευνα. Με αυτόν τον τρόπο θέσαμε τις βάσεις για να προχωρήσουμε στην εξέταση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα μέσω των μεθόδων πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών και της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες, τα αποτελέσματα από την εφαρμογή των οποίων παρουσιάζονται αναλυτικά στις Ενότητες 3 και 4, αντίστοιχα.



3. Οι επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 στους εργαζομένους με βάση την πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών


3.1 Εισαγωγή

Στην παρούσα ενότητα πραγματοποιείται η διερεύνηση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα μέσω της μεθόδου της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών (multiple correspondence analysis – MCA). Αρχικά εξηγείται η μέθοδος, ενώ στη συνέχεια γίνεται μια εκτενής ανάλυση των εμπειρικών αποτελεσμάτων. Στο τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα.

3.2 Η μέθοδος της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών

Η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών ή παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών ανήκει στη σφαίρα της διερευνητικής πολυμεταβλητής ανάλυσης δεδομένων (exploratory multivariate data analysis) και εφαρμόζεται σε περιπτώσεις όπου χρησιμοποιούνται κατηγορικές μεταβλητές. Η MCA είναι ευρέως διαδεδομένη στις κοινωνικές επιστήμες ως εργαλείο εμπειρικής ανάλυσης δεδομένων. Η πρώτη ενδελεχής εξέταση των τεχνικών θεμάτων της MCA αποδίδεται στον Greenacre (1984), ενώ έκτοτε έχει υπάρξει μια σειρά ερευνητικών άρθρων και βιβλίων, όπως και εμπειρικών εφαρμογών (Abdi and Valentin, 2007· Greenacre, 2017, 1991· Greenacre and Blasius, 2006· Husson et al., 2017· Kaciak and Louviere, 1990).

Η απλούστερη και αρχική μορφή της MCA αφορά τη διμεταβλητή περίπτωση, δηλαδή με δύο κατηγορικές μεταβλητές, και είναι γνωστή ως ανάλυση αντιστοιχιών



(correspondence analysis – CA). Η CA είναι μια μη παραμετρική μέθοδος η οποία χρησιμοποιείται για τη διερεύνηση σχέσεων μεταξύ ποιοτικών μεταβλητών και βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 . Η μη παραμετρική φύση της CA και της MCA επιτρέπει τη μελέτη ποιοτικών μεταβλητών χωρίς την προϋπόθεση τα δεδομένα να ακολουθούν μια συγκεκριμένη κατανομή, ενώ δίνεται η δυνατότητα στα δεδομένα «να μιλήσουν από μόνα τους» με τις ελάχιστες δυνατές εξωτερικές παρεμβάσεις από τον χρήστη. Όπως και στην περίπτωση του ελέγχου ανεξαρτησίας χ^2 , αρχικά δημιουργείται ο πίνακας συνάφειας (contingency table), που αποτελεί έναν διμεταβλητό πίνακα συχνοτήτων, από όπου υπολογίζονται οι οριακές κατανομές (marginal distributions) και οι αναμενόμενες συχνότητες. Στη συνέχεια, υπολογίζεται για κάθε περίπτωση η απόσταση από την ανεξαρτησία, το οποίο είναι εφάμιλλο της στατιστικής ελέγχου χ^2 , από όπου προκύπτει η δύναμη της σχέσης (οπότε και ανεξαρτησίας) μεταξύ των κατηγοριών των δύο μεταβλητών.

Η CA βασίζεται στην αρχή της ανεξαρτησίας και στην απόκλιση από την ανεξαρτησία, με απώτερο σκοπό τον εντοπισμό συσχετισμών, όπως την πιθανή συσπείρωση ορισμένων κατηγοριών των ποιοτικών μεταβλητών γύρω από συγκεκριμένα σημεία τα οποία βρίσκονται είτε εντός της ζώνης ανεξαρτησίας είτε εκτός. Από στατιστικής άποψης, προϋπόθεση για την ανεξαρτησία δύο μεταβλητών είναι οι δεσμευμένες πιθανότητες (conditional probabilities) να είναι ίσες με τις οριακές πιθανότητες (marginal probabilities), γνωστές και ως αδέσμευτες πιθανότητες (unconditional probabilities). Η CA, αφού δημιουργήσει τον πίνακα των δεσμευμένων πιθανοτήτων, υπολογίζει τα λεγόμενα προφίλ γραμμών $i = 1, 2, \dots, I$, που αντιστοιχούν στις κατηγορίες της πρώτης μεταβλητής, και στηλών $j = 1, 2, \dots, J$, που αντιστοιχούν στις κατηγορίες της δεύτερης (row and column profiles), τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθούν σταθμισμένες δεσμευμένες πιθανότητες ως προς τις αδέσμευτες πιθανότητες της κάθε μεταβλητής. Εξετάζοντας τη γραμμή i , η αδέσμευτη συχνότητα είναι $f_{i\cdot} = \sum_{j=1}^J f_{ij}$ και το προφίλ της αντίστοιχης γραμμής είναι $\left(\frac{f_{i1}}{f_{i\cdot}}, \frac{f_{i2}}{f_{i\cdot}}, \dots, \frac{f_{iJ}}{f_{i\cdot}}\right)$, οπότε μπορούν να σχηματιστούν I διαφορετικά προφίλ γραμμών, όπως και αντίστοιχα J προφίλ στηλών.

Τα προφίλ γραμμών και σειρών παίζουν κομβικό ρόλο στην ανάλυση αντιστοιχιών, καθώς από αυτά υπολογίζονται τα λεγόμενα μέσα προφίλ και στη συνέχεια τα βαρύκεντρα για κάθε κατηγορία ανά μεταβλητή, όπως και οι αποστάσεις χ^2 μεταξύ των προφίλ, όπως αυτές ονομάζονται. Τα βαρύκεντρα απαντήσεων, όπως θα αποκαλούνται για ευκολία παρουσίασης, χρησιμεύουν στη γεωμετρική απεικόνιση των δεδομένων, όπου η αρχή των αξόνων απεικονίζει τη συνθήκη ανεξαρτησίας, ενώ οι αποστάσεις από αυτή είναι ενδεικτικό της ύπαρξης εξαρτήσεων ή συσχετισμών. Αν τα βαρύκεντρα των απαντήσεων βρίσκονται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, γεγονός που συνδέεται με τις


αποστάσεις των αντίστοιχων προφίλ, τότε στις συγκεκριμένες κατηγορίες θα μπορούσε να χαρακτηριστεί για απλούστευση παρουσίασης ως ένδειξη παρόμοιας συμπεριφοράς ως προς το αντικείμενο μελέτης. Τέλος, υπολογίζεται η αδράνεια (inertia), η οποία εξετάζει τη διασπορά των σημείων στον χώρο και αποτελεί μέτρο το οποίο είναι επιθυμητό να ελαχιστοποιείται και η οποία μπορεί να αποδειχθεί ότι είναι ίση με τη στατιστική ελέγχου χ^2 για τον έλεγχο ανεξαρτησίας ως προς τον συνολικό αριθμό παρατηρήσεων n .

Το σημαντικό ζήτημα που επιλύει η CA είναι ότι μπορεί να προβάλλει τους $I \times J$ συνδυασμούς μεταβλητών-κατηγοριών σε λιγότερες διαστάσεις, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της MCA. Ο αλγόριθμος που το επιτυγχάνει αυτό εντοπίζει εκείνες τις ανεξάρτητες (ορθογώνιες μεταξύ τους) διαστάσεις που ελαχιστοποιούν την αδράνεια, οπότε και επεξηγούν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό το σύνολο των αρχικών διαστάσεων. Ο κατάλληλος αριθμός διαστάσεων καθορίζεται μέσω των ιδιοτιμών ή αδράνειας που αντιστοιχούν σε κάθε διάσταση, ενώ συνηθίζεται να περιορίζεται στις δύο διαστάσεις, αν είναι εφικτό, λόγω της ευκολίας αναπαράστασης των αποτελεσμάτων σε δισδιάστατα γραφήματα, γνωστά ως biplots. Τα biplots θα αποτελέσουν το βασικό όχημα ανάλυσης των αποτελεσμάτων και η ερμηνεία τους θα εξηγηθεί σε επόμενη υποενότητα. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ουσιαστική μελέτη των biplots είναι ο κάθε άξονας να μπορέσει να συνδεθεί με κάποιο χαρακτηριστικό ή συμπεριφορά, έτσι ώστε να δοθεί οικονομική ερμηνεία στα τεταρτημόρια που χωρίζονται από τους δύο άξονες.

Η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών (MCA) είναι το πολυμεταβλητό ανάλογο της CA, δηλαδή αποτελεί γενίκευση της μεθόδου στην περίπτωση που υπάρχουν περισσότερες από δύο μεταβλητές. Τα βήματα της ανάλυσης είναι παρόμοια, με τη διαφορά ότι οι διαστάσεις προκύπτουν από τον πίνακα Burt ή από έναν διαζευκτικό πίνακα (disjunctive table). Οι πίνακες αυτοί έχουν την ίδια χρήση με αυτή του πίνακα συνάφειας, με τη διαφορά ότι συνοψίζουν την ίδια πληροφορία για περισσότερες από δύο μεταβλητές.

Πέρα από τις «ενεργές» μεταβλητές (active variables) που ουσιαστικά αντιστοιχούν στις κατηγορίες που εξετάζονται ανά μεταβλητή, μπορούν να ενσωματωθούν στην ανάλυση συμπληρωματικές μεταβλητές (supplementary variables). Οι συμπληρωματικές μεταβλητές μπορεί να αφορούν εξωγενή χαρακτηριστικά, και στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιούνται δημογραφικά χαρακτηριστικά. Τα βαρύκεντρα των συμπληρωματικών μεταβλητών απεικονίζονται στα biplots μαζί με τα βαρύκεντρα των ενεργών μεταβλητών, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να εξετάσει κανείς κατά πόσο οι συμπληρωματικές μεταβλητές συνδέονται με τις συμπεριφορές που παρατηρούνται στις ενεργές μεταβλητές.

Τέλος, με τη χρήση t-test ελέγχεται κατά πόσο τα βαρύκεντρα των ενεργών και συμπληρωματικών μεταβλητών απέχουν σημαντικά από όλους τους άξονες, απορρίπτο-



ντας έτσι τη μηδενική υπόθεση της ανεξαρτησίας ως προς όλες τις διαστάσεις ή ως προς συγκεκριμένους άξονες. Αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για την εξέταση των συμπληρωματικών μεταβλητών, καθώς μπορεί να υποδείξει ποιοι εξωγενείς παράγοντες σχετίζονται στατιστικά σημαντικά και ως προς ποιες διαστάσεις.

3.3 Ανάλυση αποτελεσμάτων

Η ενότητα αυτή παρουσιάζει τα αποτελέσματα της μελέτης κατόπιν εφαρμογής της μεθόδου της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών, η οποία δίνει τη δυνατότητα της εποπτικής ερμηνείας των αποτελεσμάτων σε κάθε άξονα του ερωτηματολογίου. Κάθε υποενότητα αντιστοιχεί σε έναν άξονα ανάλυσης, όπου εντοπίζονται πιθανοί συσχετισμοί στις αντίστοιχες απαντήσεις του ερωτηματολογίου και εξετάζεται η επίδραση δημογραφικών παραγόντων στον τρόπο με τον οποίο απαντάνε οι εργαζόμενοι.

Το κύριο ενδιαφέρον είναι η ανάλυση των θετικών, αρνητικών και ουδέτερων στάσεων που έχουν οι ερωτώμενοι στις διάφορες κατηγορίες. Με τη χρήση της μεθόδου MCA δίνεται η δυνατότητα να εντοπιστούν μοτίβα απαντήσεων, δηλαδή κατά πόσο εργαζόμενοι που έδωσαν μία συγκεκριμένη απάντηση σε μία ερώτηση απάντησαν με παρόμοιο τρόπο σε κάποιες άλλες. Για λόγους αποτελεσματικότητας στην παρουσίαση αλλά και ελαχιστοποίησης των ακραίων τιμών, οι απαντήσεις, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ομαδοποιήθηκαν σε τρεις κατηγορίες:

- **Θετική στάση:** Αντιστοιχεί σε απαντήσεις θετικού χαρακτήρα σχετικά με τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 και συμβολίζονται με «P» (positive) στα διαγράμματα που ακολουθούν.
- **Αρνητική στάση:** Αντιστοιχεί σε απαντήσεις αρνητικού χαρακτήρα σχετικά με τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 και συμβολίζονται με «N» (negative) στα διαγράμματα που ακολουθούν.
- **Ουδέτερη/Αδιάφορη στάση:** Αντιστοιχεί σε ουδέτερες απαντήσεις σχετικά με τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 και συμβολίζονται με «I» (indifferent) στα διαγράμματα που ακολουθούν.

Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της πολλαπλής ανάλυσης αντιστοιχιών, οι απαντήσεις μετατρέπονται σε κύριες συνιστώσες και, όπως προκύπτει από το ποσοστό *ερμηνευόμενης μεταβλητότητας* (explained variability), ο αριθμός των κύριων συνιστωσών είναι ίσος με 2 σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάζονται. Έπειτα, χρησιμοποιώντας ένα από τα βασικά εργαλεία ερμηνείας των αποτελεσμάτων της MCA, το διάγραμμα biplot, σχεδι-


άζονται τα βαρύκεντρα των απαντήσεων σε σχέση με τις δύο συνιστώσες κύριας μεταβλητότητας. Τα biplots αποτελούν τα βασικά εργαλεία ανάλυσης στην ενότητα αυτή και εμφανίζονται σε όλα τα διαγράμματα που ακολουθούν.

Συγκεκριμένα, τα Διαγράμματα 3.1-3.20 παρουσιάζουν τα biplots για κάθε άξονα και υποκατηγορία του, όπως και την εκτίμηση της επίδρασης των δημογραφικών παραγόντων. Αναφορικά με τους δημογραφικούς παράγοντες, εξετάζεται η επίδραση του φύλου, της ηλικίας, της οικογενειακής κατάστασης, του αριθμού τέκνων, του επιπέδου εκπαίδευσης, του κλάδου απασχόλησης, των ετών εργασίας και της περιοχής διαμονής (σε επίπεδα NUTS1). Οι ετικέτες που εμφανίζονται γύρω από τα βαρύκεντρα απαντήσεων αντιστοιχούν στους κωδικούς των ερωτήσεων που εμφανίζονται στα Διαγράμματα 2.3-2.7. Για την εποπτική ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιείται χρωματική κωδικοποίηση των ετικετών απαντήσεων και δημογραφικών χαρακτηριστικών ως εξής: το μαύρο χρώμα υποδεικνύει στατιστική σημαντικότητα και ως προς τις δύο κύριες συνιστώσες μεταβλητότητας σε επίπεδο 95% για το αντίστοιχο βαρύκεντρο, το μπλε αντιστοιχεί σε 95% στατιστική σημαντικότητα μόνο ως προς την πρώτη κύρια συνιστώσα, το πορτοκαλί αντίστοιχα δείχνει στατιστική σημαντικότητα ως προς τη δεύτερη κύρια συνιστώσα μόνο, ενώ το γκρι υποδεικνύει έλλειψη στατιστικής σημαντικότητας.

Για την ερμηνεία των biplots, εξετάζεται η απόσταση του κάθε βαρύκεντρου από την αρχή των αξόνων που αντιστοιχεί σε κατάσταση ανεξαρτησίας ως προς τις κύριες συνιστώσες. Απομάκρυνση από την αρχή των αξόνων σε σχέση με έναν άξονα ή και τους δύο υποδεικνύει ανεξαρτησία ως προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Επιπλέον, όσο πιο κοντά βρίσκονται (κάποια από) τα βαρύκεντρα, τόσο περισσότερο συσχετίζονται μεταξύ τους.

3.3.1 Άξονας οικονομίας

Το Διάγραμμα 3.1 παρουσιάζει τα βαρύκεντρα των επτά ομάδων απαντήσεων στον άξονα της *οικονομίας* και οι οποίες αντιστοιχούν στην προηγούμενη ανάλυση. Ο οριζόντιος άξονας αντιστοιχεί στην πρώτη διάσταση (συνιστώσα), η οποία ερμηνεύει το 73,6% της συνολικής μεταβλητότητας, και ο κάθετος άξονας στη δεύτερη, που ερμηνεύει το 12,54% της συνολικής μεταβλητότητας. Σύμφωνα με έλεγχο t-test, όλες οι ερωτήσεις είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 95%, το οποίο είναι αναμενόμενο σε μεγάλο βαθμό, λόγω του μεγέθους του δείγματος. Τα βαρύκεντρα των απαντήσεων παρουσιάζουν μια ξεκάθαρη, διαχωριστική συμπεριφορά: ο οριζόντιος άξονας ομαδοποιεί (ως προς τις θετικές και αρνητικές τιμές του) τις αρνητικές απαντήσεις από τις υπόλοιπες, ενώ ο κάθετος άξονας διαχωρίζει τις ουδέτερες απαντήσεις από τις



υπόλοιπες. Ουσιαστικά, οι δύο διαστάσεις που εξετάζονται θα μπορούσε να ειπωθεί ότι διαχωρίζουν τους «αρνητικούς» από τους υπόλοιπους και τους «αδιάφορους» από τους υπόλοιπους. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι οι θετικές απαντήσεις βρίσκονται κυρίως στο πρώτο τεταρτημόριο, οι αρνητικές απαντήσεις στο δεύτερο τεταρτημόριο και οι αδιάφορες στο τέταρτο. Επίσης, το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι με την ουδέτερη στάση βρίσκονται στη θετική πλευρά του οριζώντιου άξονα υποδεικνύει ότι έχουν περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά με αυτούς που έχουν θετική στάση.

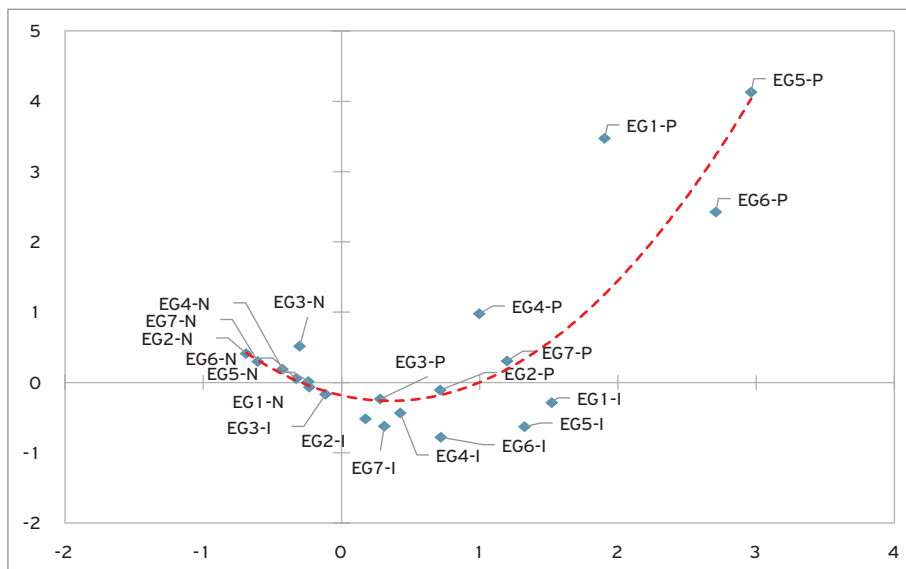
Η κόκκινη διακεκομμένη γραμμή είναι μία γραμμή τάσης (πολυωνυμική, 2ου βαθμού) και το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι ότι οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου έχουν σχήμα U, όπου το αριστερό άκρο αντιστοιχεί σε αρνητική στάση, το δεξί άκρο σε θετική στάση και ο πυθμένας της καμπύλης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το μέγιστο σημείο ουδετερότητας. Η καμπύλη αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη σύγκριση της θέσης ενός βαρύκεντρου σε σχέση με την «αναμενόμενη» θέση του. Για παράδειγμα, το σημείο EG4-P, το οποίο εκπροσωπεί άτομα που έχουν θετικές προσδοκίες σχετικές με μέτρα για την εργασία, βρίσκεται αρκετά πάνω από τη γραμμή τάσης. Εξετάζοντας την κάθετη προβολή του EG4-P στην καμπύλη, θα αναμενόταν οι ερωτώμενοι στην ερώτηση αυτή να είναι περισσότερο αδιάφοροι (καθώς βρίσκεται ουσιαστικά στην τομή με τον οριζόντιο άξονα). Μάλιστα, προκύπτει από το Διάγραμμα 2.4 ότι στην ερώτηση EG4 η πλειονότητα απάντησε ουδέτερα (39%), οπότε η καμπύλη ορθά εντόπισε την προσδοκία αυτή. Όμως, οι εργαζόμενοι που απάντησαν ουδέτερα στην ερώτηση αυτή φαίνεται να έχουν «αρκετά» θετικές απόψεις συνολικότερα. Αυτό θα μπορούσε να ενισχυθεί παρατηρώντας την οριζόντια προβολή του σημείου στην καμπύλη (στα δεξιά). Προκύπτει ότι άτομα με αυτό το επίπεδο αποφασιστικότητας (καθώς βρίσκεται στη θετική πλευρά του κάθετου άξονα) θα ήταν αναμενόμενο να έχουν τοποθετηθεί περισσότερο θετικά συνολικότερα.

Στο Διάγραμμα 3.1 τα σημεία EG1-P, EG5-P και EG6-P βρίσκονται αρκετά εκτός της αρχής των αξόνων και μακριά σε σχέση με τα υπόλοιπα βαρύκεντρα. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που είχαν θετική στάση σχετικά με την επίδραση της πανδημίας COVID-19 στην ανεργία, τις δυνατότητες πληρωμής και τη βραχυχρόνια κατάσταση της οικονομίας μοιράζονται ένα κοινό προφίλ, το οποίο φαίνεται να είναι ασυνήθιστο και ανεξάρτητο από τις επικρατούσες απόψεις. Όντως, αντιπαραβάλλοντας το biplot αυτό με το Διάγραμμα 2.4, είναι προφανές ότι τα ποσοστά των ατόμων με θετική στάση στα συγκεκριμένα ερωτήματα είναι ιδιαίτερα χαμηλά (συγκεκριμένα 2% για το EG1-P, 2% για το EG2-P και 5% για το EG6-P). Οπότε, οι συγκεκριμένες περιπτώσεις θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ακραίες σε σχέση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις που εξετάζονται στον άξονα

της οικονομίας. Αντίθετα, οι αρνητικές απόψεις συσπειρώνονται σε μία περιοχή, με τον βαθμό ανεξαρτησίας από το αναμενόμενο να εντοπίζεται στα σημεία που βρίσκονται περισσότερο αριστερά του οριζόντιου άξονα. Συγκεκριμένα, τα βαρύκεντρα EG2-N και EG7-N, που συνδέονται με την απαισιοδοξία που ενδεχομένως έχουν οι εργαζόμενοι για τη δική τους εργασία και την πορεία της οικονομίας μακροπρόθεσμα, είναι λίγο εκτός του αναμενόμενου (ως προς την ανεξαρτησία). Αντιπαραβάλλοντας πάλι το biplot αυτό με το Διάγραμμα 2.4, προκύπτει ότι τα αρνητικά βαρύκεντρα που βρίσκονται πιο κοντά στην αρχή των αξόνων συνδέονται με μεγαλύτερο ποσοστό συμφωνίας επί των αρνητικών επιπτώσεων της πανδημίας (EG1-N, EG2-N και EG6-N), ενώ στα EG2-N και EG7-N επικρατούν περισσότερο μετριοπαθείς απόψεις σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις.

Συνολικά παρατηρείται ότι η απομάκρυνση από την αναμενόμενη συμπεριφορά, δηλαδή την αρχή των αξόνων, συνδέεται με πόλωση των απαντήσεων προς την αντίθετη κατεύθυνση. Για παράδειγμα, εξετάζοντας τις θετικές απόψεις, τα ακραία σημεία είναι αυτά που έχουν τα μικρότερα ποσοστά θετικών απόψεων (σε σχέση με την ανάλυση του Διαγράμματος 2.4.), ενώ, εξετάζοντας τις αρνητικές απόψεις, ακραία σημεία είναι εκείνα που συνδέονται με τα μικρότερα ποσοστά αρνητικών απόψεων. Ουσιαστικά, η αρχή των αξόνων συνδέεται με την έννοια της πόλωσης των απόψεων.

Διάγραμμα 3.1: Άξονας οικονομίας – Βαρύκεντρα απαντήσεων



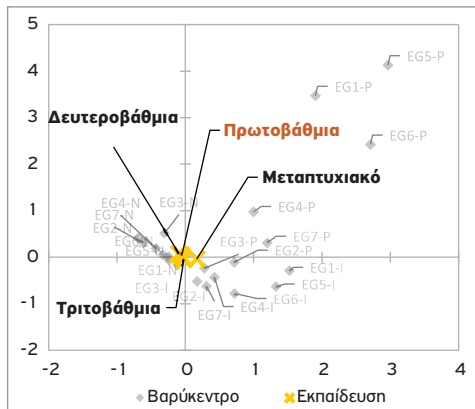
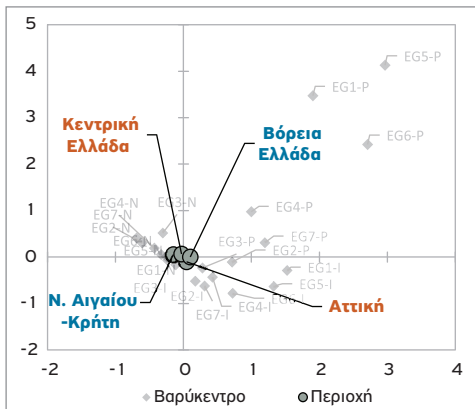
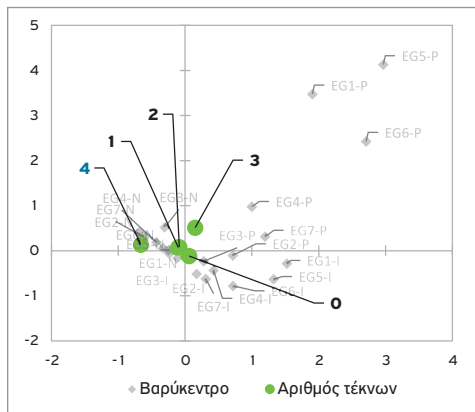
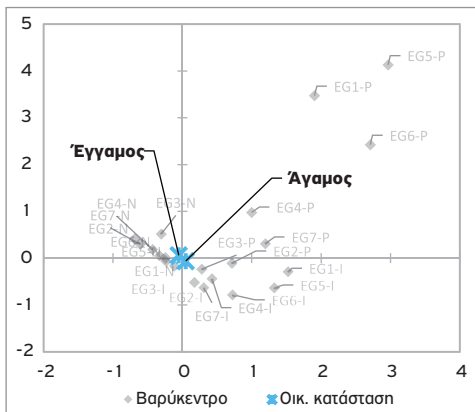
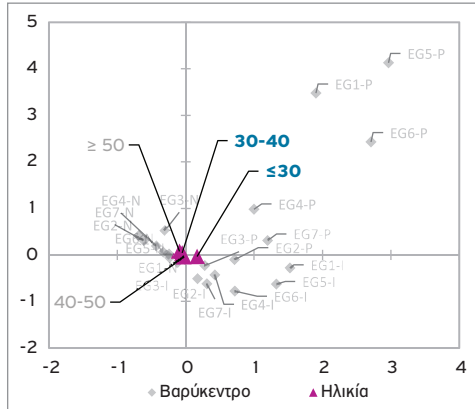
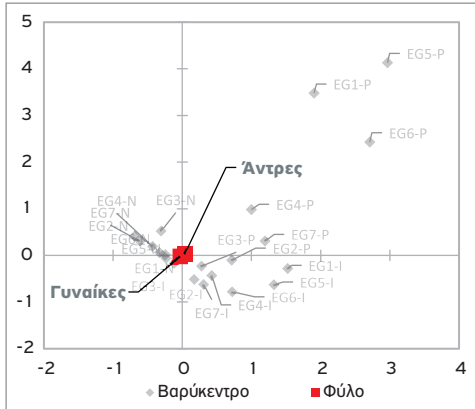
Η επίδραση των δημογραφικών παραγόντων στον άξονα οικονομίας εμφανίζεται στο Διάγραμμα 3.2 παρακάτω. Τα βαρύκεντρα των απαντήσεων έχουν τώρα ανοιχτό γκρι χρώμα, ώστε να δοθεί έμφαση και να γίνουν πιο ευδιάκριτα τα βαρύκεντρα των δημογραφικών χαρακτηριστικών, ενώ η στατιστική τους σημαντικότητα παραμένει η ίδια με το προηγούμενο διάγραμμα. Η χρωματική κωδικοποίηση των ετικετών στα δημογραφικά βαρύκεντρα υποδεικνύει τη στατιστική σημαντικότητα της επίδρασης του εν λόγω παράγοντα στις απόψεις των εργαζομένων, κατά τον τρόπο με τον οποίο περιγράφηκε προηγουμένως.

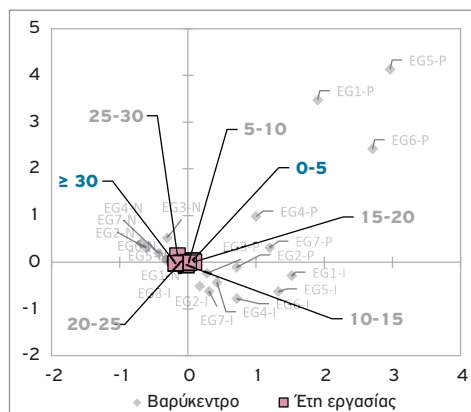
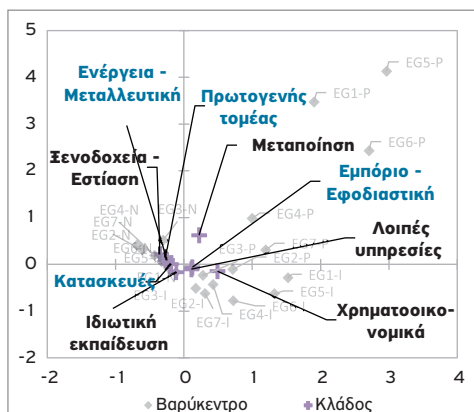
Το φύλο δεν φαίνεται να παίζει κάποιον ρόλο στις απαντήσεις, καθώς και οι δύο επιλογές είναι στατιστικά ασήμαντες. Η ηλικία προβάλλει μεικτή εικόνα, καθώς άτομα μέχρι 30 ετών φαίνεται να συντάσσονται σε μεγαλύτερο βαθμό με θετικές απόψεις, όμως, λόγω του γεγονότος ότι δεν υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στη δεύτερη διάσταση που διακρίνει τους «αποφασιστικούς» (θετικοί και αρνητικοί) από τους «ουδέτερους», θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα άτομα αυτά μπορεί να έχουν και ουδέτερες απόψεις. Ομοίως, άτομα μεταξύ 30 και 40 ετών έχουν κυρίως αρνητικές απόψεις, αλλά όχι σε αποφασιστικό βαθμό. Για τις υπόλοιπες κατηγορίες (άτομα 40-50 και μεγαλύτερα από 50 ετών) δεν προκύπτει κάποιο στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα. Ενδιαφέρον

παρουσιάζει η διαφοροποίηση μεταξύ έγγαμων και άγαμων (ελεύθεροι, διαζευγμένοι και χήροι/ες). Συγκεκριμένα, οι έγγαμοι εκφράζουν σε μεγαλύτερο βαθμό αρνητικότητα (καθώς το βαρύκεντρο βρίσκεται στο 2ο τεταρτημόριο) σε σχέση με τους άγαμους, οι οποίοι διατηρούν περισσότερο ουδέτερη στάση (όπου το βαρύκεντρο βρίσκεται στο 4ο τεταρτημόριο). Ένας άλλος παράγοντας που είναι στατιστικά σημαντικός είναι ο αριθμός τέκνων. Στην περίπτωση των εργαζομένων χωρίς παιδιά το βαρύκεντρο βρίσκεται στο 4ο τεταρτημόριο, όπως και στην περίπτωση των άγαμων, όπου επικρατεί ουδετερότητα ως προς τις απαντήσεις. Επίσης, ενώ στην περίπτωση των 1, 2 και 4 τέκνων παρατηρείται κυρίως αρνητική στάση, εργαζόμενοι με τρίτεκνες οικογένειες εμφανίζονται με θετικό πρόσημο, χωρίς να μπορεί να δοθεί μία επιπλέον εξήγηση δίχως περαιτέρω διερεύνηση. Τέλος, η περιοχική διαμονής φαίνεται να παρουσιάζει στατιστική σημαντικότητα ως προς την πρώτη διάσταση στη Βόρεια Ελλάδα, που είναι κυρίως θετική, και στα Νησιά Αιγαίου και την Κρήτη, όπου είναι κυρίως αρνητική. Η Αττική και η Κεντρική Ελλάδα εμφανίζουν σημαντικότητα μόνο ως προς τον δεύτερο άξονα, το οποίο ερμηνεύεται ως ύπαρξη οριακά ουδέτερων απόψεων στην Αττική και πολωμένων απόψεων στην Κεντρική Ελλάδα.

Εξετάζοντας τους παράγοντες που είναι σχετικοί με την εκπαίδευση και την εργασία, παρατηρούνται επίσης ενδιαφέροντες διαχωρισμοί. Συγκεκριμένα, φαίνεται να υπάρχει άμεση σχέση της αρνητικότητας ή θετικότητας απόψεων σε σχέση με την εκπαίδευση, καθώς οι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων (μάστερ και διδακτορικά) βρίσκονται σαφώς εντός του θετικού άξονα, ενώ οι κάτοχοι τίτλου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης βρίσκονται στην άλλη άκρη, το οποίο είναι ενδεικτικό της πόλωσης που παρατηρείται ως προς τον άξονα αυτόν. Σημαντική επίδραση είναι και αυτή του τομέα δραστηριότητας, καθώς όλοι εμφανίζονται στατιστικά σημαντικοί τουλάχιστον ως προς την πρώτη διάσταση (θετικότητας/αρνητικότητας).

Διάγραμμα 3.2: Άξονας οικονομίας – Δημογραφικοί παράγοντες





Οι περισσότερο αρνητικές απόψεις εντοπίζονται σε τομείς που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν κυρίως χειρωνακτικοί και που δεν χρειάζονται απαραίτητα μεγάλη εξειδίκευση (π.χ. πρωτογενής και ξενοδοχεία-εστίαση), ενώ σε τομείς όπως χρηματοοικονομικά ή μεταποίηση επικρατούν κατά κύριο λόγο θετικές και ουδέτερες απόψεις. Τέλος, για τα έτη εργασίας παρατηρείται στατιστική σημαντικότητα στον πρώτο άξονα μόνο για τις δύο ακραίες κατηγορίες: άτομα στα πρώτα βήματα της καριέρας τους εκφράζονται με θετικότητα, ενώ πλησιάζοντας προς την ηλικία σύνταξης παρουσιάζεται κυρίως αρνητικότητα.

Συνολικά, από τη μελέτη των δημογραφικών παραγόντων προκύπτει ότι θετικές απόψεις στον άξονα της οικονομίας τείνουν να έχουν άτομα νεαρής ηλικίας που δεν έχουν ακόμα δική τους οικογένεια, έχουν υψηλό επίπεδο μόρφωσης, εργάζονται κυρίως στον τριτογενή τομέα και βρίσκονται στα πρώτα στάδια της καριέρας τους. Αντίθετα, αρνητικές απόψεις συνδέονται με εργαζομένους που έχουν οικογένεια και παιδιά, μένουν κυρίως στα Νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη, έχουν λάβει δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχουν πολλά έτη εργασίας σε τομείς που δεν απαιτούν απαραίτητα μεγάλο βαθμό εξειδίκευσης.

3.3.2 Άξονας ψηφιοποίησης

Ο άξονας αυτός αποτελείται από 12 ερωτήματα, τα οποία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: ερωτήσεις σχετικές με την επίδραση της ψηφιοποίησης στην εργασία και ερωτήσεις σχετικές με την επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση και μόρφωση των εργαζομένων και των πολιτών γενικότερα. Καθώς υπάρχουν δύο διακριτές κατηγορίες ερωτήσεων, η εφαρμογή της MCA έγινε σε καθεμία από αυτές ξεχωριστά και τα αποτελέσματα εμφανίζονται παρακάτω.

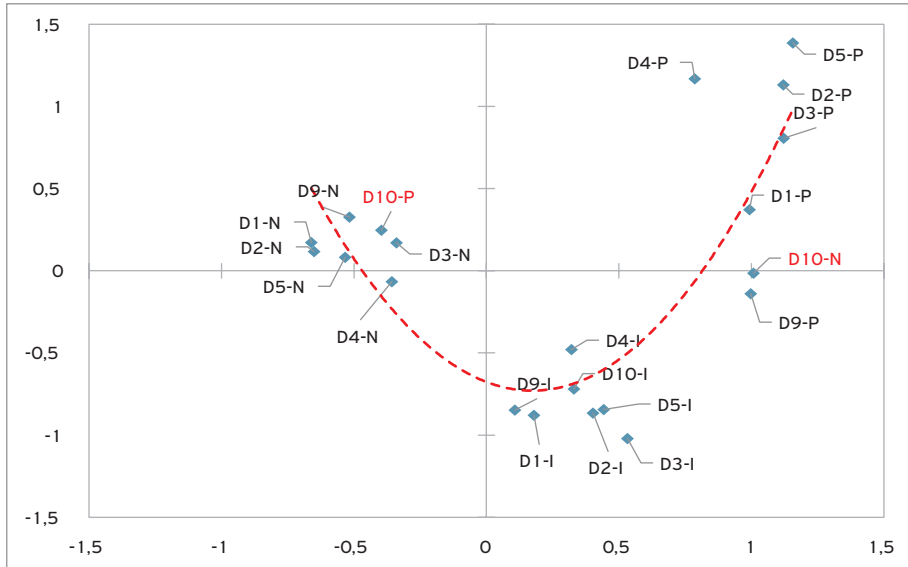


3.3.2.1 Ψηφιοποίηση και εργασία

Στο Διάγραμμα 3.3 παρουσιάζονται τα βαρύκεντρα των απαντήσεων που αφορούν την ψηφιοποίηση και την εργασία και οι κωδικοποιήσεις των ερωτήσεων εντοπίζονται στο Διάγραμμα 2.5. Οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 56,3% και 26,22% της συνολικής μεταβλητότητας. Το σχήμα U της πολυωνυμικής γραμμής τάσης παρατηρείται και σε αυτή την περίπτωση, ενώ διατηρείται και η πολικότητα των απαντήσεων ως προς τις θετικές και αρνητικές απόψεις. Μία εξαίρεση που παρατηρείται αφορά την ερώτηση D10, η οποία σημειώνεται με κόκκινο χρώμα για περαιτέρω ανάλυση στη συνέχεια. Τα βαρύκεντρα που βρίσκονται στο θετικό και αρνητικό άκρο αντιστοιχούν σε ερωτήσεις όπου κατά τα άλλα παρατηρείται το μικρότερο ποσοστό θετικότητας ή αρνητικότητας και η λογική του ότι εντοπίζονται στα άκρα έγκειται στο ότι στις ερωτήσεις υπάρχει μία μικρή μερίδα ατόμων που απαντάει θετικά ή αρνητικά, ενώ η πλειονότητα απαντάει με αντίθετο τρόπο (οπότε βρίσκονται μακριά από την αναμενόμενη συμπεριφορά). Τέλος, όλα τα βαρύκεντρα είναι στατιστικά σημαντικά και ως προς τις δύο διαστάσεις.

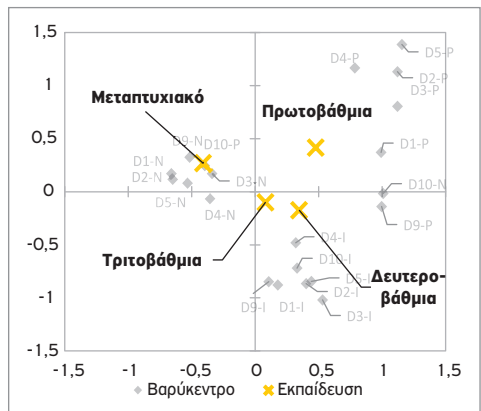
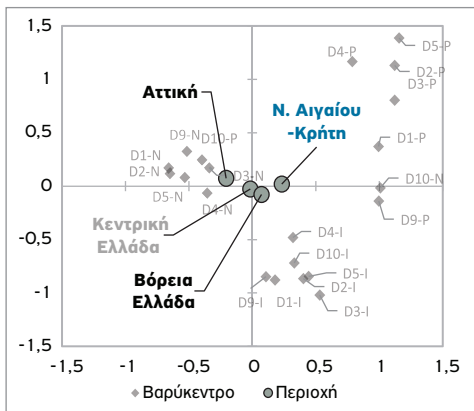
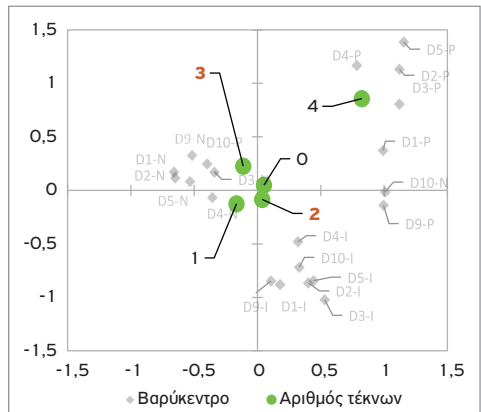
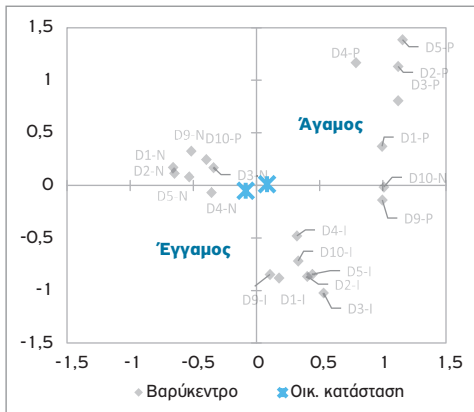
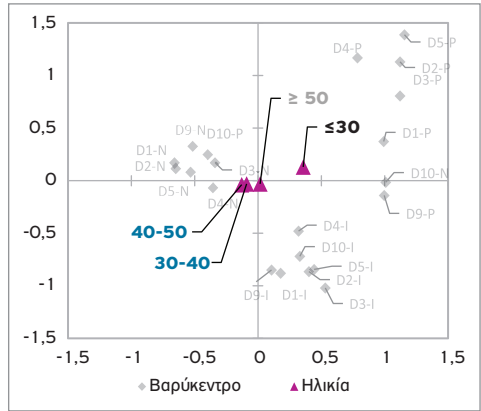
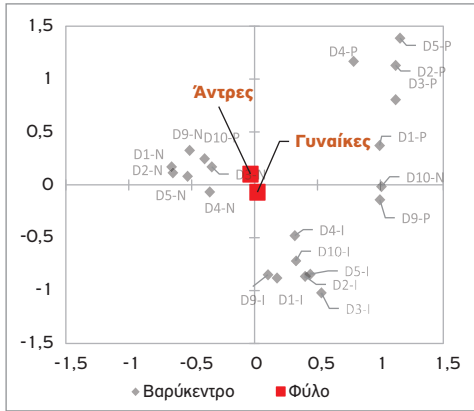
Στο 1ο τεταρτημόριο εντοπίζονται εργαζόμενοι που έχουν κυρίως θετική άποψη για την επίδραση της ψηφιοποίησης στην εργασία. Τα άτομα αυτά δηλώνουν ότι η ψηφιοποίηση δεν σημαίνει απαραίτητα αλλαγές σε εργασιακό καθεστώς, όγκο και ώρες εργασίας ή ακόμα και σε μισθούς, ενώ πιστεύουν ότι δεν θα επέλθουν απαραίτητα ευέλικτες μορφές εργασίας. Αντίθετα, θεωρούν ότι δεν εξοικειώθηκαν γρήγορα στα ψηφιακά εργαλεία (D10), η οποία απάντηση θα πρέπει να εξεταστεί και σε συνάρτηση με τον βαθμό της απαιτούμενης ψηφιοποίησης στον τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται οι εργαζόμενοι και σε σχέση με την προσπάθεια που έπρεπε να καταβάλουν. Στο 2ο τεταρτημόριο εντοπίζονται άτομα με αντίθετες απόψεις, ενώ το 4ο τεταρτημόριο συγκεντρώνει άτομα με ουδέτερη, κυρίως άποψη.

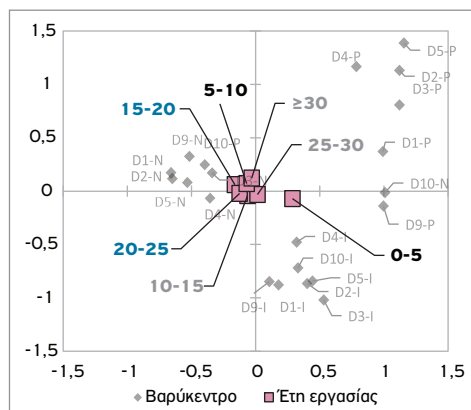
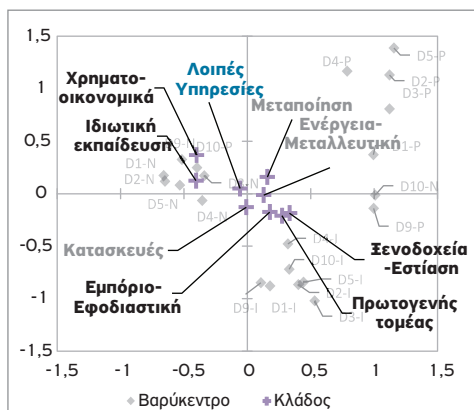
Διάγραμμα 3.3: Ψηφιοποίηση και εργασία – Βαρίκεντρα απαντήσεων



Στο Διάγραμμα 3.4 παρουσιάζεται η επίδραση των δημογραφικών παραγόντων στα βαρίκεντρα των απαντήσεων που αφορούν την εργασία στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης. Τα αποτελέσματα αναλύονται υπό το ίδιο πρίσμα με το οποίο εξετάστηκε το Διάγραμμα 3.2, προηγουμένως.


Διάγραμμα 3.4: Ψηφιοποίηση και εργασία – δημογραφικοί παράγοντες





Τα περισσότερα γενικά δημογραφικά χαρακτηριστικά εμφανίζουν στατιστική σημαντικότητα, έστω ως προς την πρώτη διάσταση, με λίγες εξαιρέσεις. Οι άντρες έχουν περισσότερο αρνητική στάση, ενώ οι γυναίκες τείνουν να έχουν ελαφρώς θετική. Οι θετικές απόψεις εντοπίζονται σε νεαρές ηλικίες και άγαμους, ενώ ως προς τον αριθμό τέκνων τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι οι άτεκνοι συνδέονται με θετικές απόψεις, με ένα παιδί συνδέονται με αρνητικο-ουδέτερες απόψεις, ενώ παρουσιάζεται μια ιδιαιτερότητα στις πολύτεκνες οικογένειες, όπου εκφράζεται ισχυρή θετικότητα. Το τελευταίο αποτέλεσμα ερμηνεύεται με επιφυλακτικότητα λόγω της μικρής συμμετοχής των πολύτεκνων οικογενειών στο δείγμα (0,5%). Σχετικά με τη γεωγραφική διαφοροποίηση, τα Νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη βρίσκονται πλησιέστερα στις θετικές απόψεις ως προς την ψηφιοποίηση, ενώ η Αττική συνδέεται με αρνητικές απαντήσεις.

Τα πιο εξειδικευμένα ως προς την εργασία χαρακτηριστικά αποκαλύπτουν ότι άτομα που έχουν λάβει περισσότερη εκπαίδευση (μεταπτυχιακούς τίτλους) είναι περισσότερο προβληματισμένα σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης στην εργασία, ενώ, αντίθετα, εργαζόμενοι που έχουν λάβει βασική εκπαίδευση δηλώνουν περισσότερο θετικοί. Οι απόψεις των ατόμων με δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση τείνουν προς την ουδετερότητα, παρότι γενικότερα το πρόσημο είναι θετικό. Ορισμένοι τομείς δραστηριότητας εμφανίζονται στατιστικά ασήμαντοι, όμως προβληματισμοί εκφράζονται σε τομείς που είναι βασισμένοι σε υπηρεσίες και όπου η ψηφιοποίηση είχε εισέλθει στην καθημερινότητα των εργαζομένων (χρηματοοικονομικά, ιδιωτική εκπαίδευση και λοιπές υπηρεσίες). Αντίθετα, ουδέτερες απόψεις ως προς την ψηφιοποίηση και εργασία εξέφρασαν οι υπάλληλοι σε ξενοδοχεία και εστίαση και στον πρωτογενή τομέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν εντοπίζεται στατιστική σημαντικότητα ως προς κάποιον κλάδο στις

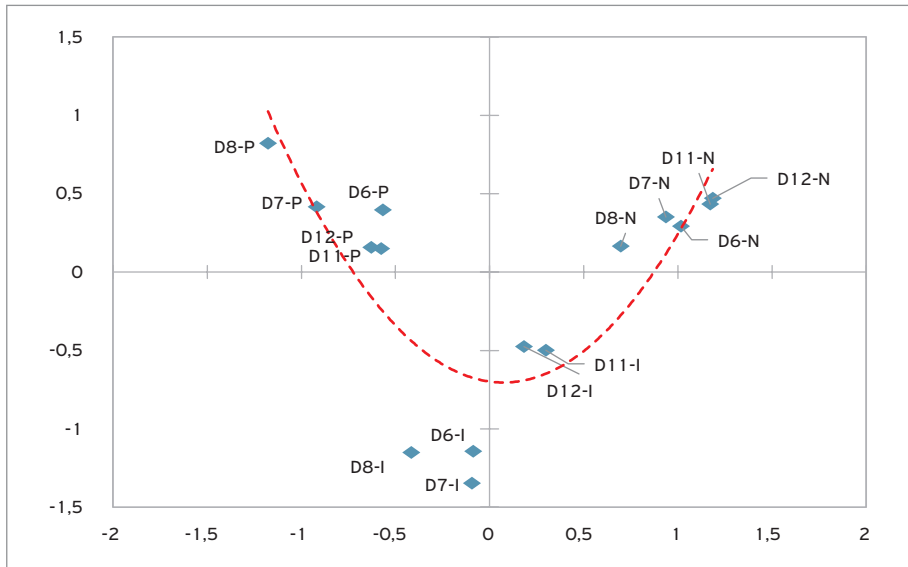


θετικές απαντήσεις. Τέλος, παρότι τα αποτελέσματα είναι μεικτά για τα έτη εργασίας, θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι άτομα που βρίσκονται στα πρώτα βήματα της καριέρας τους έχουν θετικές ή ουδέτερες απόψεις, ενώ άτομα στη μέση της καριέρας τους εκφράζουν περισσότερο αρνητικές απόψεις.

3.3.2.2 Ψηφιοποίηση και εκπαίδευση

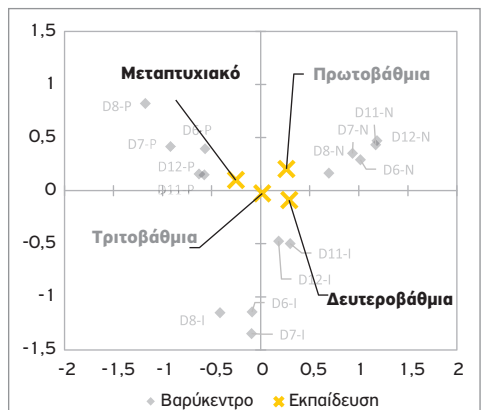
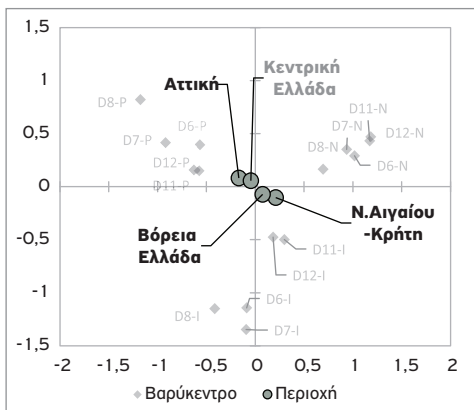
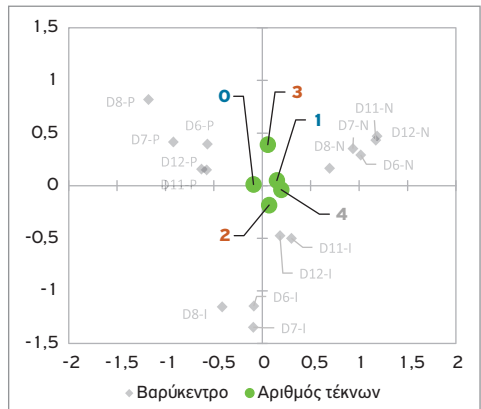
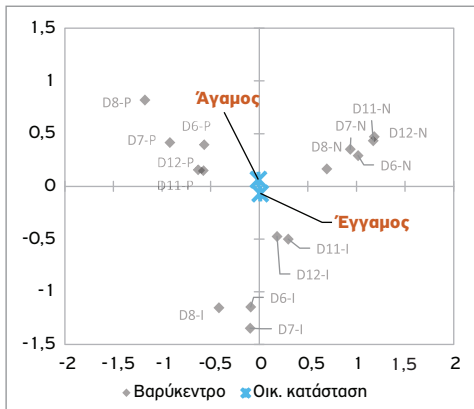
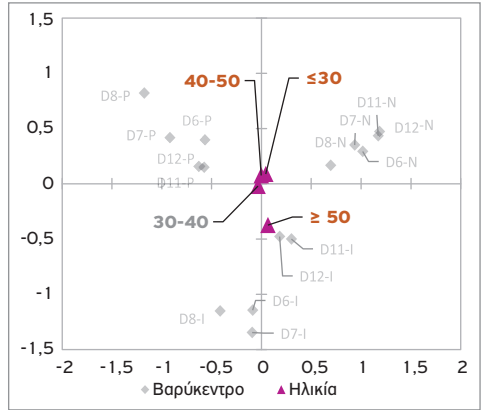
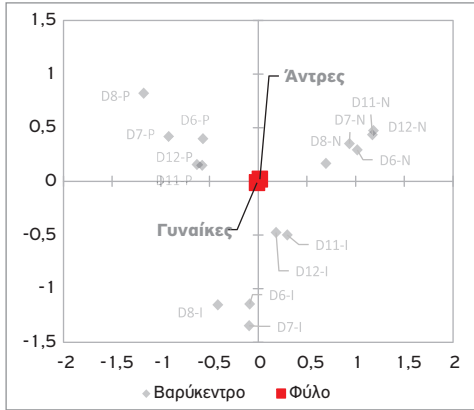
Οι απόψεις των εργαζομένων ως προς την ψηφιοποίηση και την εκπαίδευση εξετάζονται στο Διάγραμμα 3.5. Οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 77,22% και 12,67% της συνολικής μεταβλητότητας. Σε αυτή την περίπτωση οι θετικές απόψεις εμφανίζονται στα αριστερά και οι αρνητικές στα δεξιά, ενώ οι ουδέτερες βρίσκονται στο κάτω μέρος του γραφήματος, μοιρασμένες στο 3ο και στο 4ο τεταρτημόριο, διατηρώντας τον σχηματισμό U που έχει παρατηρηθεί μέχρι στιγμής στη γραμμή τάσης. Οι θετικές και αρνητικές απόψεις βρίσκονται συσπειρωμένες εκατέρωθεν της πρώτης διάστασης, δείχνοντας με τον τρόπο αυτόν ότι οι εργαζόμενοι που δεν έχουν ουδέτερη στάση θα έχουν, συνήθως, την ίδια θετική ή αρνητική άποψη σε όλα τα ζητήματα. Στις ουδέτερες απόψεις παρατηρείται ένας ενδιαφέρον διαχωρισμός, καθώς όσοι εκφράστηκαν ουδέτερα σχετικά με την επίδραση της ψηφιοποίησης στη διαχείριση ομάδων (D11) και τη συμβολή της στον ψηφιακό εγγραμματισμό έχουν ενδεχομένως απαντήσει αρνητικά σε κάποια άλλα ζητήματα, ενώ όσοι εκφράζονται ουδέτερα στις ερωτήσεις που αφορούν την εκπαίδευση βρίσκονται περισσότερο στην πλευρά της θετικής άποψης παρά της αρνητικής. Επίσης, σχετικά με την τελευταία ομάδα ουδέτερων απαντήσεων, αξιοσημείωτο είναι ότι βρίσκονται αρκετά κάτω από τη γραμμή τάσης, υποδεικνύοντας ότι η ουδετερότητα είναι λιγότερο αναμενόμενη στις ερωτήσεις αυτές.

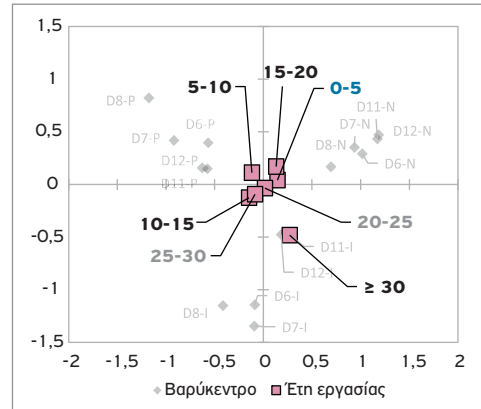
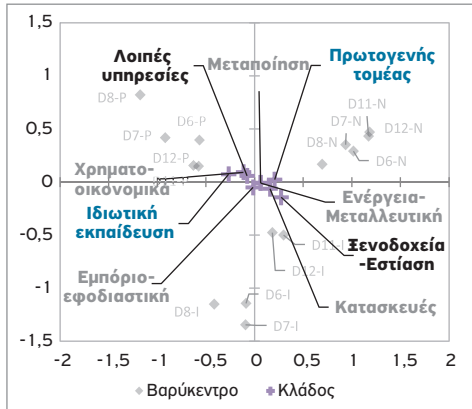
Διάγραμμα 3.5: Ψηφιοποίηση και εκπαίδευση – Βαρύκεντρα απαντήσεων



Οι επιδράσεις των δημογραφικών παραγόντων αναλύονται με τη χρήση του Διαγράμματος 3.6 παρακάτω. Το φύλο δεν διαδραματίζει κάποιον ρόλο στις απόψεις των ερωτώμενων, ενώ η ηλικία παρουσιάζει στατιστική σημαντικότητα μόνο ως προς τον άξονα της ουδετερότητας, υποδηλώνοντας ότι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας παραμένουν ουδέτερα σε σημαντικό βαθμό, ενώ σε νεαρές ηλικίες, καθώς και στις ηλικίες 40 έως 50 οι απόψεις είναι ελαφρώς πολωμένες. Ομοίως, η οικογενειακή κατάσταση επιδρά στον άξονα της ουδετερότητας, όπου οι έγγαμοι βρίσκονται οριακά στην ουδέτερη ζώνη και οι άγαμοι στην αντίθετη. Ο αριθμός τέκνων παρουσιάζει ενδιαφέρον διαχωρισμό, καθώς οι άτεκνοι φαίνεται να βρίσκονται πλησιέστερα στις θετικές απόψεις, ενώ οι έγγαμοι με ένα τέκνο στις αρνητικές.

Διάγραμμα 3.6: Ψηφιοποίηση και εκπαίδευση – Δημογραφικοί παράγοντες





Σημαντική πόλωση απόψεων υπάρχει σε τρίτεκνες οικογένειες, ενώ οικογένειες με δύο παιδιά συνδέονται περισσότερο με ουδετερότητα στη στάση τους. Οι περισσότερο θετικές απόψεις εντοπίζονται στην Αττική, ενώ απόψεις που είναι κυρίως ουδέτερες, αλλά με κλίση προς τον αρνητισμό, συνδέονται με τη Βόρεια Ελλάδα, τα Νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη.

Τα αποτελέσματα εμφανίζουν σαφή διαχωρισμό ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, καθώς κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων υποστηρίζουν την επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση, ενώ στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τα αποτελέσματα είναι αντιδιαμετρικά. Ο τομέας απασχόλησης φαίνεται να συνδέεται σε μερικές περιπτώσεις με την επίδραση της ψηφιοποίησης, καθώς στο 2ο τεταρτημόριο (θετικές απόψεις) εντοπίζονται κλάδοι υπηρεσιών, ενώ στο 1ο και στο 4ο (αρνητικές και ουδέτερες προς αρνητικές) βρίσκονται ο πρωτογενής τομέας και ο κλάδος των ξενοδοχείων και της εστίασης, αντίστοιχα. Τέλος, τα έτη εργασίας εμφανίζουν ποικιλομορφία και το μόνο αποτέλεσμα που θα μπορούσε να στηριχθεί με ασφάλεια είναι ότι άτομα κοντά στη συνταξιοδότηση δεν έχουν ισχυρή γνώμη ως προς τη χρησιμότητα της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση.

3.3.3 Άξονας ψυχολογίας

Όπως και στην περίπτωση του άξονα της ψηφιοποίησης, ο άξονας της ψυχολογίας εξετάζει πολύπλευρα τις επιπτώσεις της πανδημίας στις απόψεις των εργαζομένων που αφορούν τη στάση ζωής τους γενικότερα αλλά και για το μέλλον, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τις επιπτώσεις της πανδημίας στη ζωή τους. Για αυτόν τον λόγο, οι 30 ερωτήσεις αυτού του άξονα που παρουσιάστηκαν στο Διάγραμμα 2.6 διαχωρίστηκαν στις παρακάτω κατηγορίες, έτσι ώστε να εξεταστούν ανεξάρτητα:

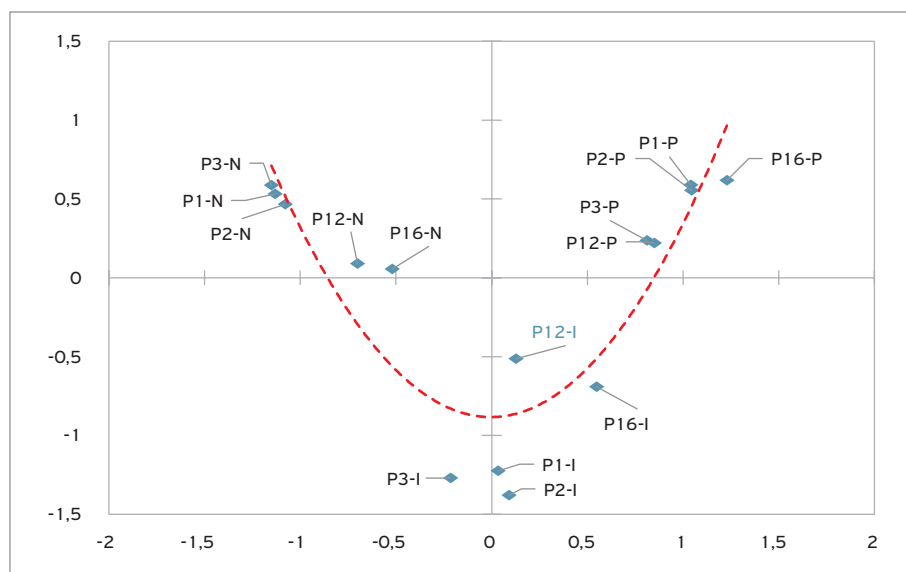
- Ψυχολογία και μέλλον
- Ψυχολογία και στάση ζωής
- Ψυχολογία και COVID-19

Καθεμία από τις κατηγορίες αυτές εξετάζεται στις Υποενότητες 3.3.1 έως 3.3.3 που ακολουθούν.

3.3.3.1 Ψυχολογία και μέλλον

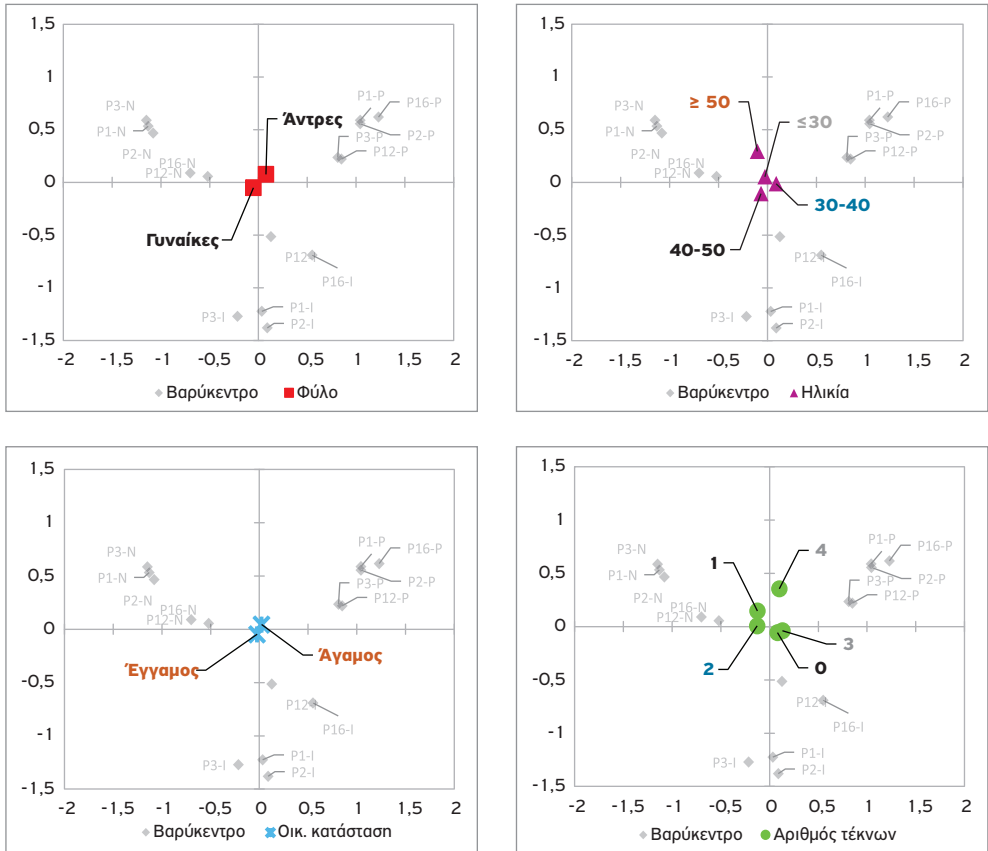
Στην υποενότητα αυτή αναλύονται οι απαντήσεις των εργαζομένων στις πέντε ερωτήσεις που σχετίζονται με τις προσδοκίες τους για το μέλλον. Οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 76% και το 18,2% της συνολικής μεταβλητότητας. Η ερμηνεία των σχημάτων παραμένει ίδια, ενώ η καμπύλη U συνεχίζει να εμφανίζεται. Είναι εμφανές από το Διάγραμμα 3.7 ότι κάποιοι εργαζόμενοι αισθάνονται μεγάλη αβεβαιότητα και άγχος, ενώ έχουν άσχημα συναισθήματα για το μέλλον, άλλοι εκφράζουν πλήρως θετικά συναισθήματα, ενώ στην ουδέτερη ζώνη παρουσιάζεται μεταβλητότητα, αλλά οι απαντήσεις τείνουν προς τη θετικότητα.

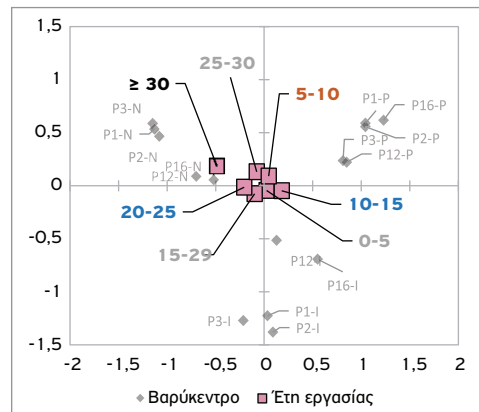
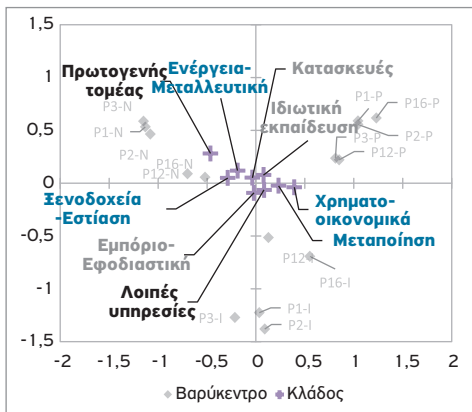
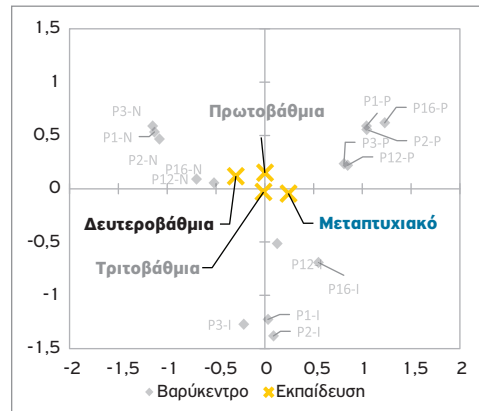
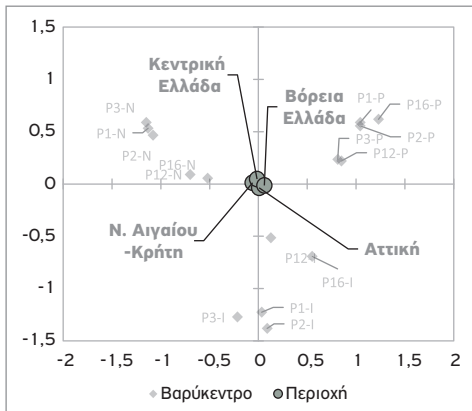
Διάγραμμα 3.7: Ψυχολογία και μέλλον – Βαρούκεντρα απαντήσεων



Εξετάζοντας τα δημογραφικά χαρακτηριστικά στο Διάγραμμα 3.8, προκύπτει ότι το επικρατέστερο προφίλ των ατόμων που εκφράζονται θετικά για το μέλλον είναι άντρες ηλικίας 30 έως 40 και είναι άτεκνοι. Επίσης έχουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και εργασιακή εμπειρία έως 15 έτη, κυρίως σε τομείς στους οποίους απαιτείται εξειδίκευση, όπως τα χρηματοοικονομικά και η μεταποίηση. Αντίθετα, αρνητικά αισθήματα για το μέλλον εκφράζουν κυρίως γυναίκες και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, που έχουν οικογένεια με παιδιά, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και ασχολούνται πολλά χρόνια σε τομείς που δεν απαιτούν απαραίτητα εξειδίκευση (όπως πρωτογενής τομέας, ενέργεια-μεταλλευτική, ξενοδοχεία και εστίαση).

Διάγραμμα 3.8: Ψυχολογία και μέλλον – Δημογραφικοί παράγοντες

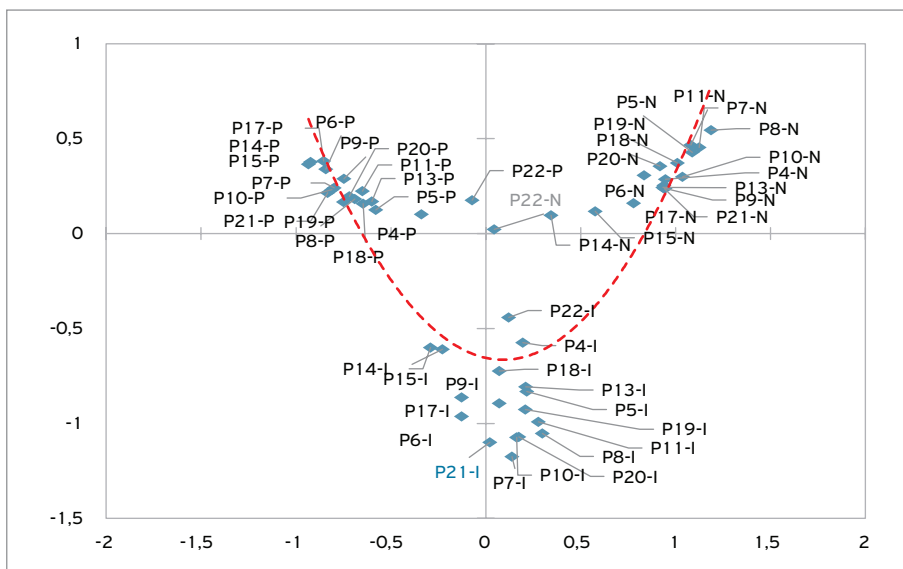




3.3.3.2 Ψυχολογία και στάση ζωής

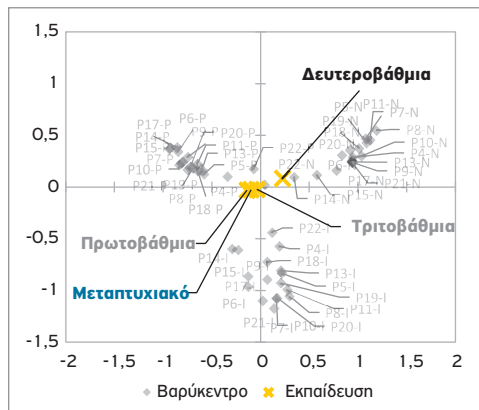
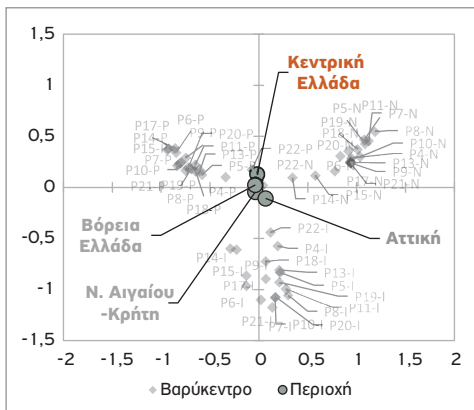
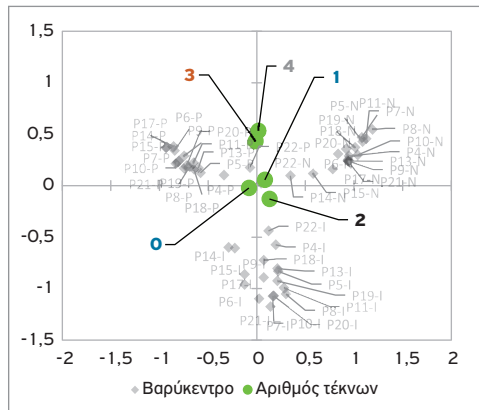
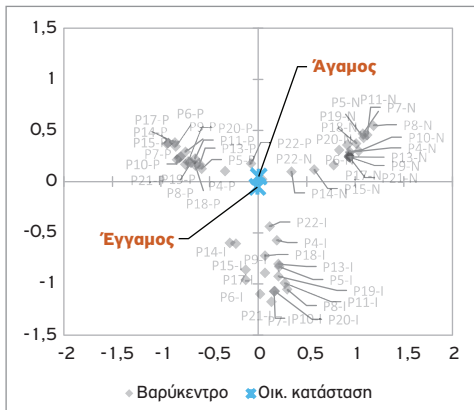
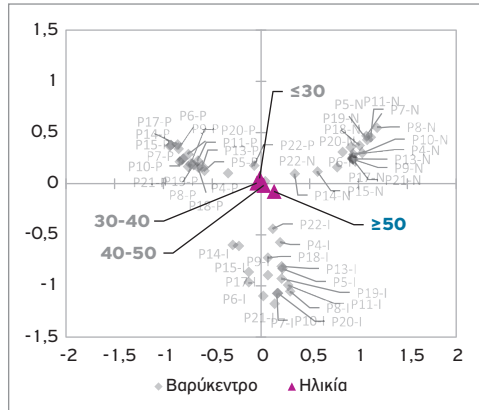
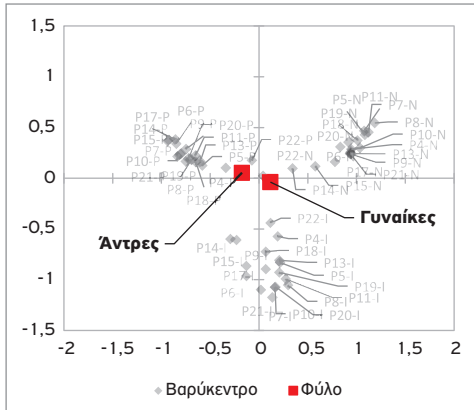
Στις ερωτήσεις που αφορούν τη στάση ζωής εμφανίζεται επίσης σαφής πόλωση και συσπείρωση των βαρύκεντρων εκατέρωθεν του κάθετου άξονα (αναφορικά με τις θετικές-αρνητικές απαντήσεις), όπως και κάτω από τον οριζόντιο (αναφορικά με τη στάση ουδετερότητας). Οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 82,97% και το 12,13% της συνολικής μεταβλητότητας. Η συσπείρωση υποδηλώνει ότι εργαζόμενοι που απαντάνε θετικά σε μία ερώτηση τείνουν να απαντάνε θετικά και στις υπόλοιπες, υποδηλώνοντας ότι έχουν γενικότερα καλή ψυχολογία, ενώ το ίδιο ισχύει στις περιπτώσεις των αρνητικών και ουδέτερων απαντήσεων. Σημειώνεται η αντιστροφή στην πολικότητα σε σχέση με την προηγούμενη υποενότητα, χωρίς αυτό να αλλάζει την ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

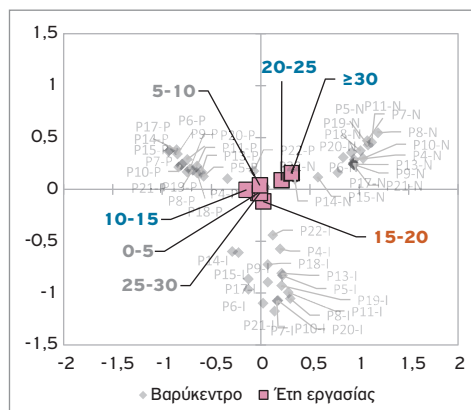
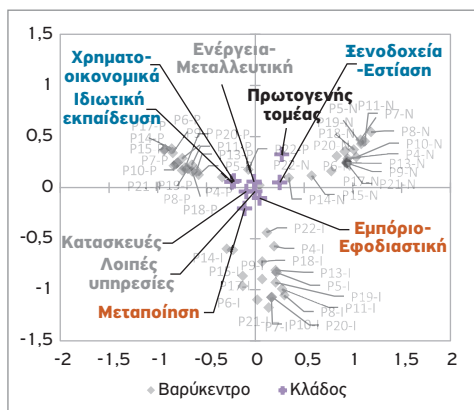
Διάγραμμα 3.9: Ψυχολογία και στάση ζωής – Βαρύκεντρα απαντήσεων



Η επίδραση των εξωγενών παραγόντων παρουσιάζεται στη συνέχεια και εμφανίζει παρόμοια συμπεριφορά σε σχέση με την προηγούμενη περίπτωση. Συγκεκριμένα, θετική στάση ζωής φαίνεται να έχουν άντρες, κατά κύριο λόγο χωρίς οικογένεια, με υψηλό επίπεδο μόρφωσης και σχετικά ολιγοετή εργασία σε τομείς υπηρεσιών (χρηματοοικονομικά και ιδιωτική εκπαίδευση). Αντίθετα, αρνητική στάση ζωής έχουν κατά κύριο λόγο γυναίκες και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με οικογένεια και ένα ή δύο παιδιά που κατοικούν στην Αττική, έχουν δευτεροβάθμια εκπαίδευση και εργάζονται πάνω από 20 χρόνια σε τομείς χαμηλής εξειδίκευσης, όπως ο πρωτογενής τομέας και τα ξενοδοχεία ή η εστίαση.

Διάγραμμα 3.10: Ψυχολογία και στάση ζωής/συναισθήματα – Δημογραφικοί παράγοντες





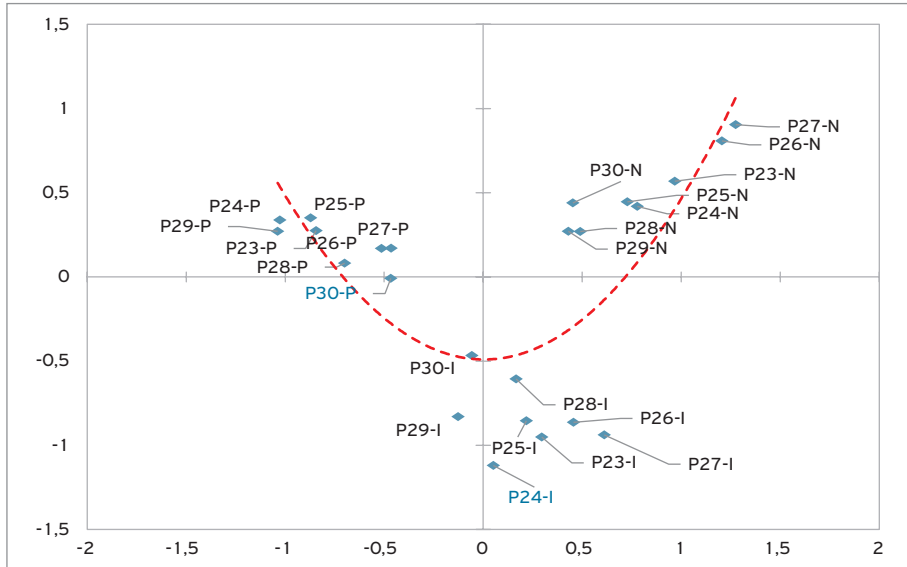
Τέλος, μετριοπαθείς απόψεις έχουν οι έγγαμοι, οι εργαζόμενοι στον τομέα της μεταποίησης και του εμπορίου/εφοδιαστικής αλυσίδας, όπως και οι εργαζόμενοι με 15-20 έτη εμπειρίας, καθώς βρίσκονται στο κάτω μέρος των biplots. Αντίθετα, το γεγονός ότι άγαμοι, τρίτεκνες οικογένειες και κάτοικοι Κεντρικής Ελλάδας εμφανίζονται στο άνω μέρος των biplots υποδηλώνει ότι σε αυτές τις τάξεις υπάρχει πόλωση απόψεων

3.3.3.3 Ψυχολογία και COVID-19

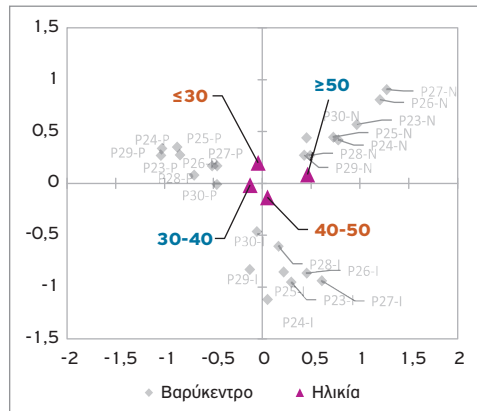
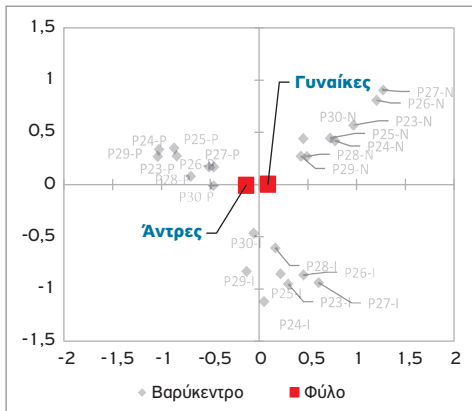
Η τρίτη κατηγορία που εξετάζεται αφορά τις επιπτώσεις που αισθάνονται ότι θα έχει ο κορωνοϊός, η εξάπλωσή του και η πιθανή νόσηση στην προσωπική ζωή των ερωτώμενων. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα βαρύκεντρα είναι στατιστικά σημαντικά και το μοτίβο που έχει παρατηρηθεί μέχρι στιγμής εφαρμόζεται και στη συγκεκριμένη περίπτωση. Οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 65,58% και το 21,21% της συνολικής μεταβλητότητας. Αξιοσημείωτη είναι η αρνητική πόλωση που παρατηρείται στα άτομα με αρνητική στάση στις ερωτήσεις που αφορούν την πιθανότητα ίασης (P26-N) και θανάτου (P27-N), γεγονός που υποδηλώνει τον φόβο που αισθάνεται μία μερίδα εργαζομένων σε σχέση με τους υπόλοιπους. Επίσης, οι απαντήσεις στη ζώνη ουδετερότητας παρουσιάζουν μια καμπή προς την αρνητικότητα, το οποίο είναι ενδεικτικό της βαρύτητας που έχει η πανδημία COVID-19 στην ψυχολογία των ανθρώπων.

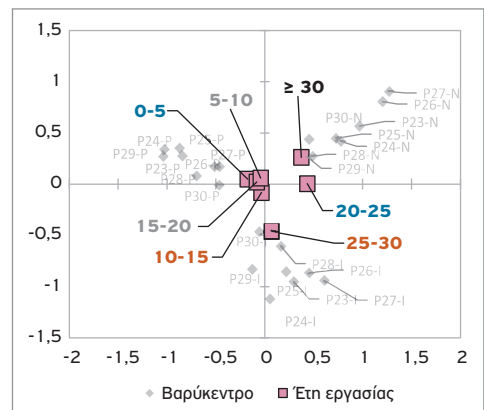
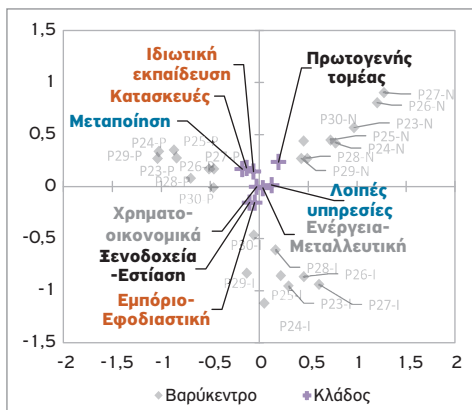
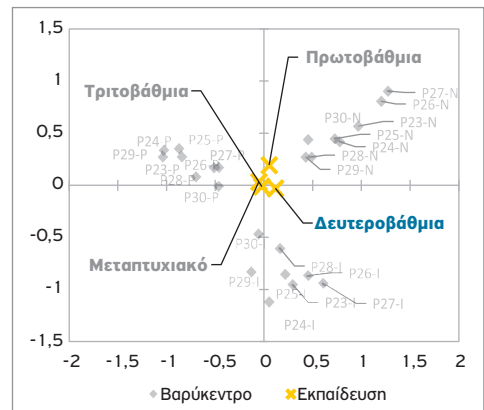
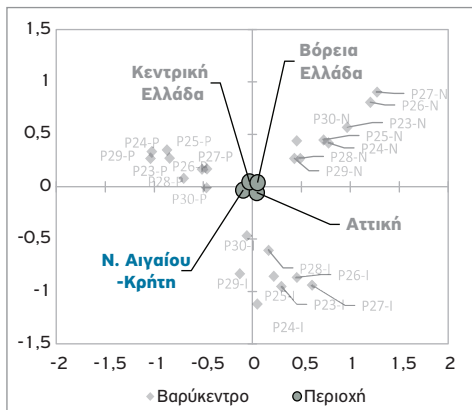
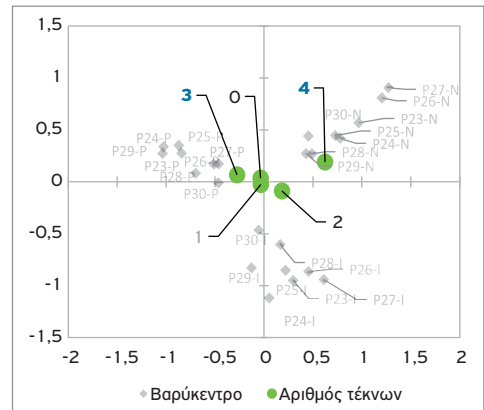
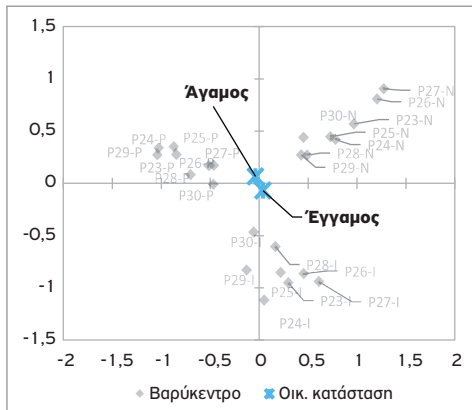


Διάγραμμα 3.11: Ψυχολογία και COVID-19 – Βαρύκεντρα απαντήσεων



Διάγραμμα 3.12: Ψυχολογία και COVID-19 – Δημογραφικοί παράγοντες







Οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 παρουσιάζονται σε σχέση με τις δημογραφικές κατηγορίες στο Διάγραμμα 3.12. Διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες έχουν περισσότερο αρνητική ψυχολογία όσον αφορά την εξέλιξη και τις επιπτώσεις της πανδημίας σε σχέση με τους άντρες. Επίσης, άτομα μεγαλύτερης ηλικίας εκφράζονται επίσης αρνητικά, σε αντίθεση με εργαζομένους ηλικίας 30 έως 40 ετών, ενώ σε μικρότερες ηλικίες παρατηρείται πόλωση. Η οικογενειακή κατάσταση έχει στατιστικά σημαντική αλλά οριακή επίδραση, καθώς άγαμοι βρίσκονται στη θετική περιοχή, ενώ οι έγγαμοι είναι πλησιέστερα στην ουδέτερη ζώνη. Ο αριθμός τέκνων, ενώ έχει στατιστικά σημαντική επίδραση, δεν είναι ξεκάθαρο πώς συνδέεται με αυτή τη διάσταση, καθώς άτεκνοι και τρίτεκνες οικογένειες εκφράζονται θετικά, ενώ οικογένειες με δύο ή τέσσερα παιδιά είναι περισσότερο προβληματισμένες. Επίσης, η περιοχή δεν φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, εκτός από τα Νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη, όπου φαίνεται ότι υπάρχουν λιγότεροι φόβοι για τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι άτομα με δευτεροβάθμια εκπαίδευση, απασχολούμενα στον πρωτογενή τομέα και στις λοιπές υπηρεσίες, όπως και με πολλά έτη εργασίας εκφράζονται κυρίως αρνητικά. Αντίθετα, οι απασχολούμενοι με λίγα έτη εργασίας στη μεταποίηση έχουν θετική ψυχολογία, ενώ οι εργαζόμενοι σε ξενοδοχεία και εστίαση έχουν θετική προς ουδέτερη στάση.

3.3.4 Άξονας κοινωνίας

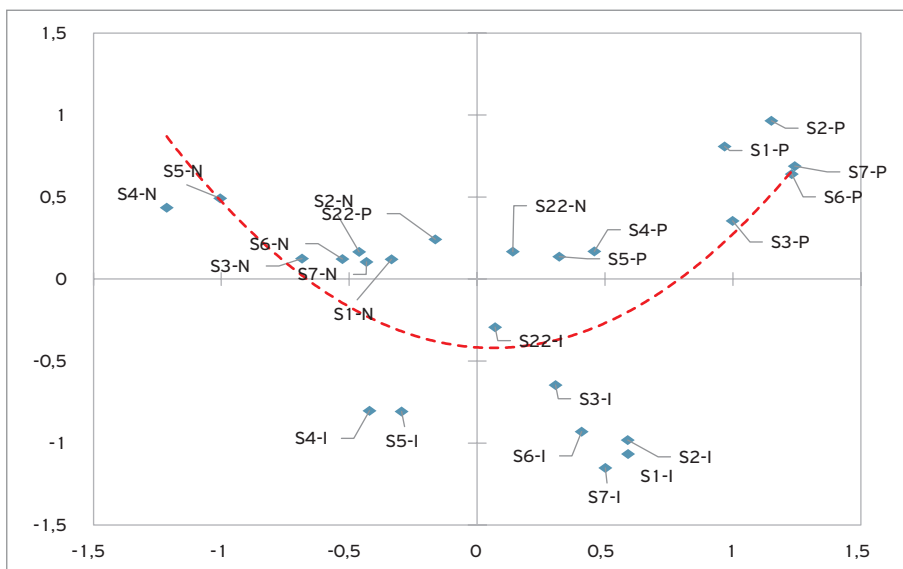
Όπως και στις προηγούμενες δύο περιπτώσεις, ο άξονας της κοινωνίας εξετάζει μέσω 25 ερωτήσεων τις επιπτώσεις της πανδημίας στην κοινωνική ζωή των εργαζομένων και στη γενικότερη αντίληψή τους αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στην ελληνική κοινωνία. Οι ερωτήσεις του άξονα παρουσιάστηκαν στο Διάγραμμα 2.7 και διαχωρίζονται για περαιτέρω ανάλυση στις παρακάτω συνιστώσες που εξετάζονται στις Υποενότητες 3.3.4.1 έως 3.3.4.4:

- Κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις
- Κοινωνία και Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ)
- Κοινωνία και ενημέρωση – Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ)
- Κοινωνία και κυβέρνηση

3.3.4.1 Κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις

Η διάσταση «κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις» εξετάζει την επίδραση της πανδημίας στον κοινωνικό ιστό και στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων. Το Διάγραμμα 3.13 παρουσιάζει τα βαρύκεντρα των απαντήσεων σε ερωτήσεις που αφορούν το άμεσο περιβάλλον των εργαζομένων (S1, S2), την επικοινωνία (S3-S7) και την αλληλεγγύη (S22). Οι δύο συστατικές εξηγούν το 64,73% και το 13,97% της συνολικής μεταβλητότητας. Η συμπεριφορά που παρατηρείται είναι παρόμοια και η γραμμή τάσης διατηρεί τον σχηματισμό U, θα μπορούσε όμως να ειπωθεί ότι υπάρχει μικρότερη συσπείρωση σε συγκεκριμένες περιοχές, υποδηλώνοντας ποικιλομορφία απαντήσεων. Με εξαίρεση την ερώτηση S22, που είναι ιδιαίτερη και σχετίζεται με εθελοντικές δράσεις, στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι θετικές και αρνητικές απόψεις διαχωρίζονται στα δεξιά και στα αριστερά του οριζώντιου άξονα, αντίστοιχα.

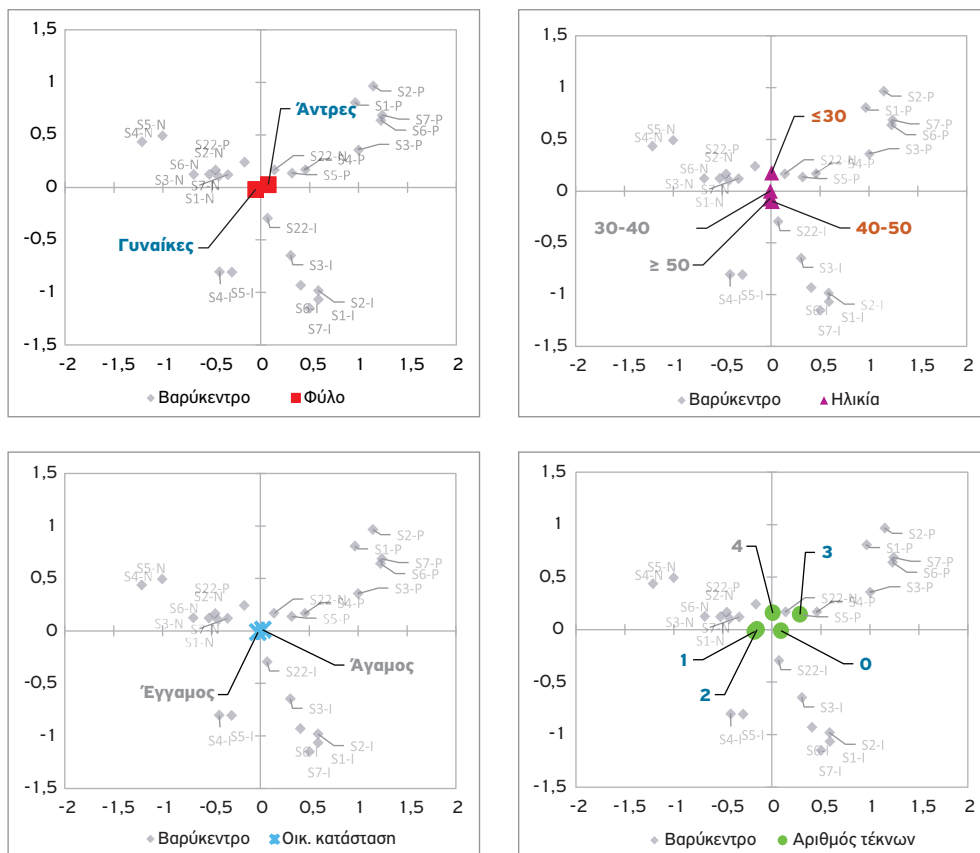
Διάγραμμα 3.13: Κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις – Βαρύκεντρα απαντήσεων

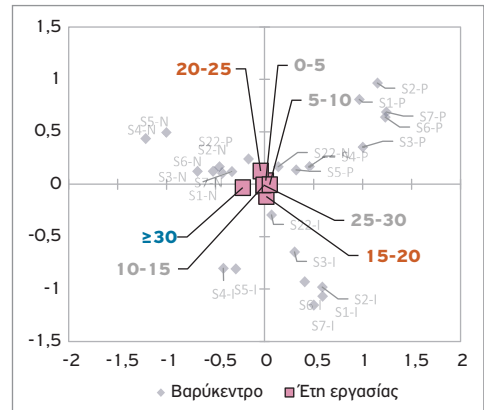
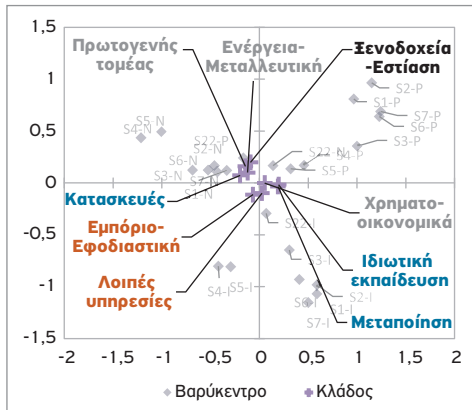
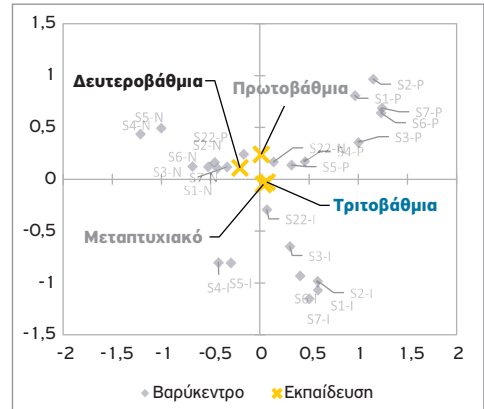
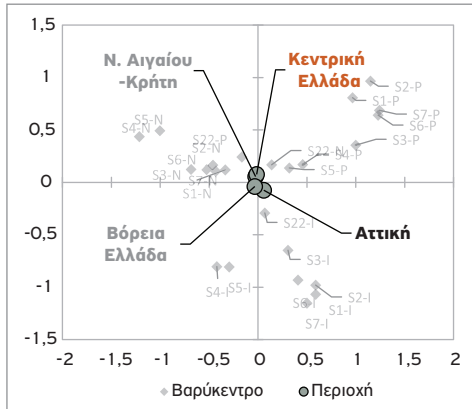


Από τη συσπείρωση των βαρύκεντρων S1, S2, S6 και S7 προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι εργαζόμενοι έχουν απαντήσει παρόμοια σε ερωτήσεις που αφορούν την ανάγκη επαφής με φίλους και οικογένεια. Ομοίως, η κοντινή απόσταση στα βαρύκεντρα S4 και S5 υποδηλώνει ότι άτομα που νιώθουν αίσθημα εγκατάλειψης αισθάνονται επίσης ότι το φιλικό περιβάλλον τους αποφεύγει λόγω του ιού.

Τα δημογραφικά βαρύκεντρα στο Διάγραμμα 3.14 έχουν λιγότερες περιπτώσεις στατιστικής σημαντικότητας σε σχέση με τις προηγούμενες περιπτώσεις, γεγονός που υποδεικνύει ότι υπάρχει παρόμοια αντίληψη σε ζητήματα ανθρώπινων σχέσεων ανεξάρτητα από (αρκετά) χαρακτηριστικά.

Διάγραμμα 3.14: Κοινωνία και ανθρώπινες σχέσεις – Δημογραφικοί παράγοντες



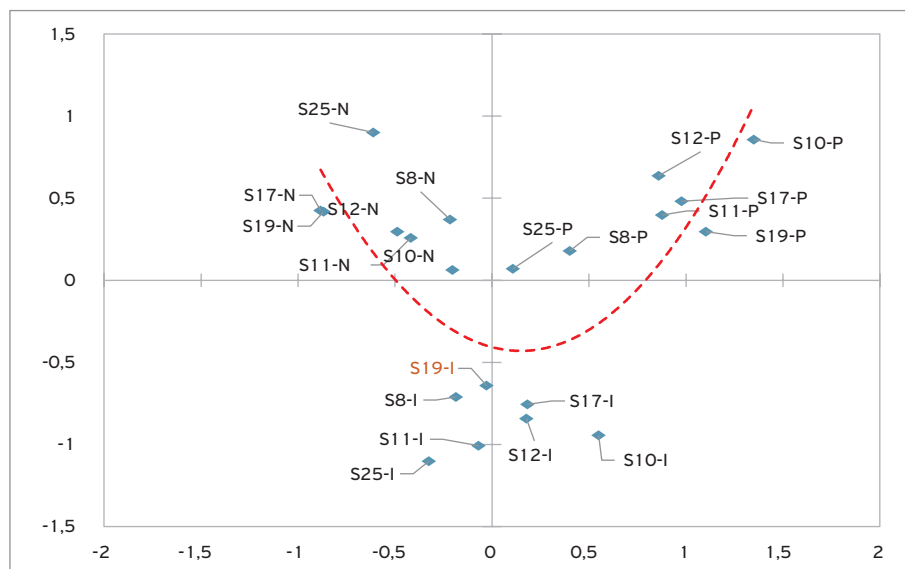


Υπάρχει ελαφρώς θετικότερη στάση των αντρών σε σχέση με τις γυναίκες και άτομων ή τρίτεκνων οικογενειών σε σχέση με εργαζομένους που έχουν ένα ή δύο παιδιά. Άτομα που διαμένουν στην Αττική έχουν ουδέτερες απόψεις αλλά με ελαφρώς θετικό πρόσημο, ενώ η ηλικία επηρεάζει μόνο ως προς την πώλωση για νεαρά άτομα και ως προς την τάση για ουδετερότητα σε άτομα ηλικίας 40 έως 50. Μεικτά είναι τα αποτελέσματα και σε σχέση με το επαγγελματικό προφίλ, καθώς ισχυρότερα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε αποφοίτους γυμνασίου/λυκείου και εργαζομένους σε ξενοδοχεία-εστίαση και κατασκευές με πολλά χρόνια εργασίας, που εκφράζονται κυρίως αρνητικά, και σε αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και με ενασχόληση σε τομείς εξειδίκευσης και υπηρεσιών, που εκφράζονται θετικά.

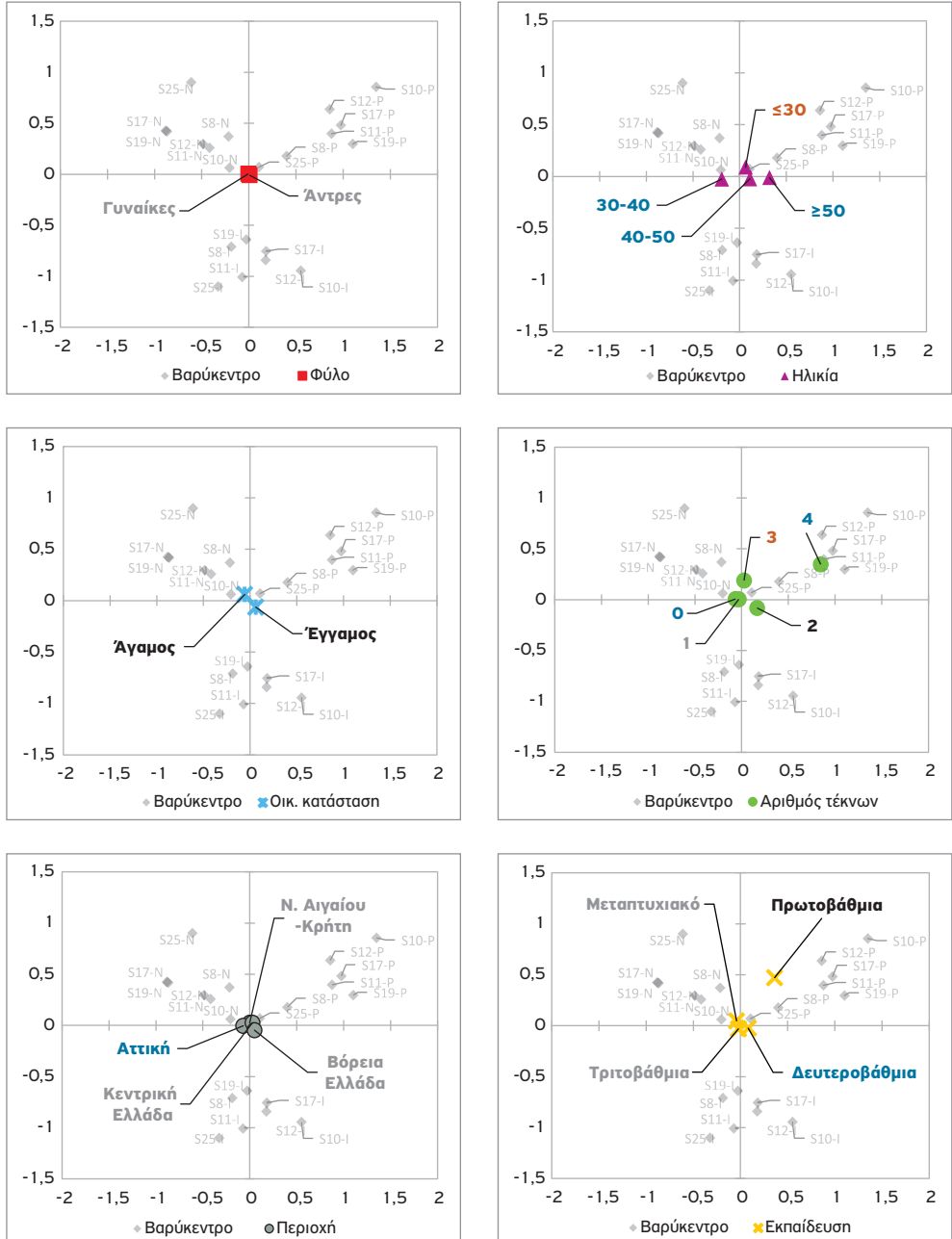
3.3.4.2 Κοινωνία και Εθνικό Σύστημα Υγείας

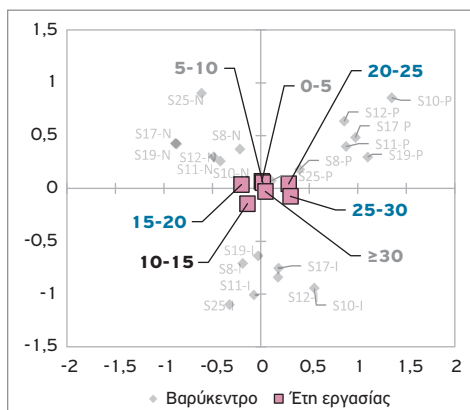
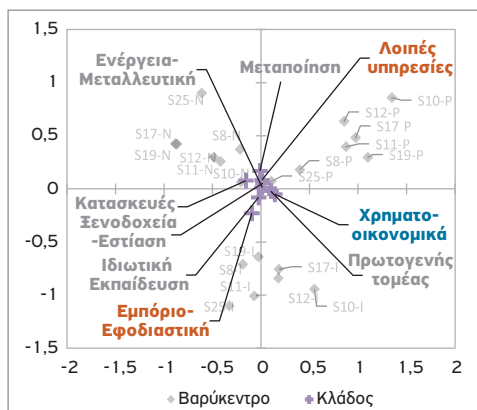
Οι απόψεις των εργαζομένων σχετικά με το ΕΣΥ αναλύονται στα Διαγράμματα 3.15 και 3.16. Η ερμηνευτική ικανότητα των δύο κύριων διαστάσεων είναι και εδώ ικανοποιητική, ενσωματώνοντας το 45,69% και το 27,67% της συνολικής μεταβλητότητας. Τα ερωτήματα που εξετάζονται εδώ αφορούν την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στο ΕΣΥ και στους επαγγελματίες υγείας. Το γεγονός ότι το βαρύκεντρο της Ερώτησης S25 είναι κοντά στην αρχή των αξόνων για τη θετική απάντηση και μακριά για την αρνητική, και λαμβάνοντας υπόψη το Διάγραμμα 2.7, θεωρείται αναμενόμενο να υπάρχει θετική εκτίμηση των ερωτώμενων για τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι επαγγελματίες υγείας.

Διάγραμμα 3.15: Κοινωνία και Εθνικό Σύστημα Υγείας – Βαρύκεντρα απαντήσεων



Διάγραμμα 3.16: Κοινωνία και Εθνικό Σύστημα Υγείας – Δημογραφικοί παράγοντες





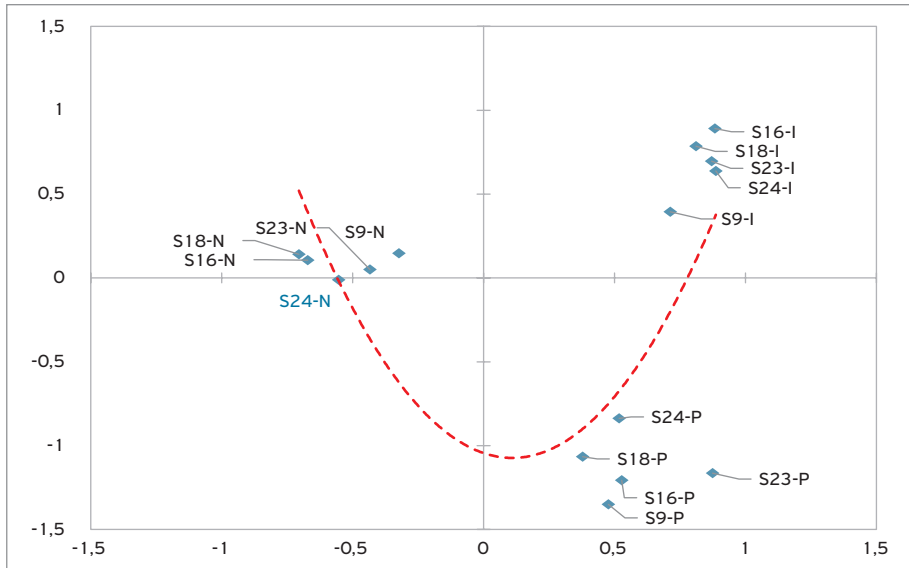
Σχετικά με τις απόψεις που έχουν οι εργαζόμενοι για τις παροχές του συστήματος και την εκπαίδευση που έχουν λάβει οι επαγγελματίες υγείας, παρατηρείται πώλωση σε όλους τους άξονες.

Το φύλο δεν φαίνεται να παίζει κάποιον ρόλο στις απόψεις των εργαζομένων, ενώ παρατηρείται ότι, όσο μεγαλύτερη ηλικία έχουν οι εργαζόμενοι, τόσο καλύτερη άποψη έχουν για το ΕΣΥ. Έγγαμοι με παιδιά έχουν θετικές και οριακά ουδέτερες απόψεις, ενώ το αντίθετο παρατηρείται για άγαμους και άτεκνους. Η εκπαίδευση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, καθώς άτομα με πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχουν, κατά κύριο λόγο, καλή άποψη για το ΕΣΥ, ενώ όσον αφορά τον τομέα απασχόλησης και τα έτη εργασίας τα αποτελέσματα είναι μεικτά.

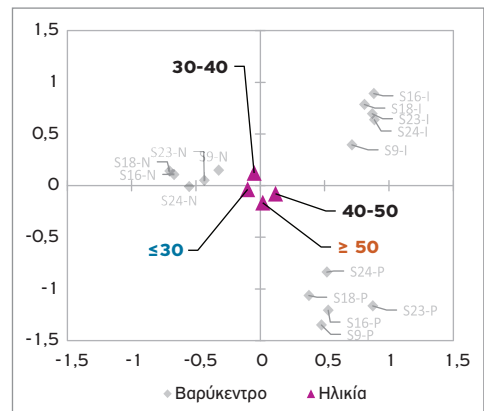
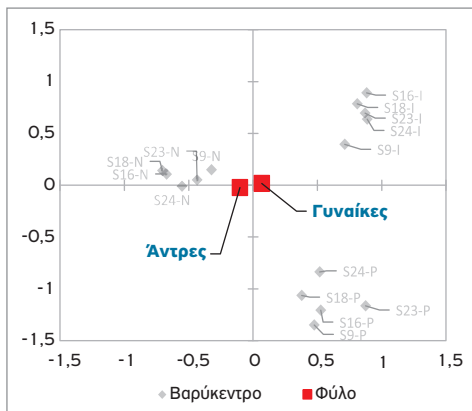
3.3.4.3 Κοινωνία και ενημέρωση – Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

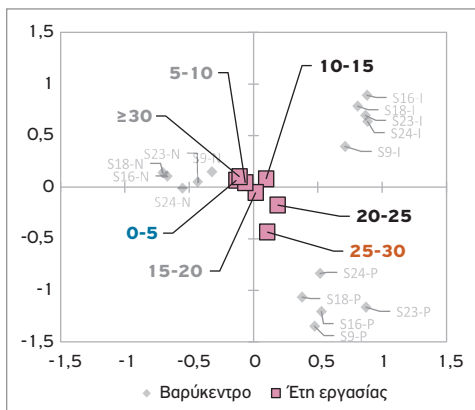
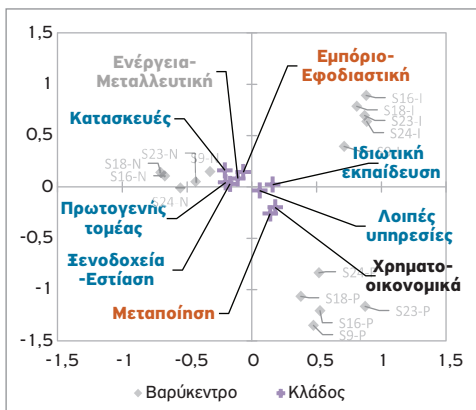
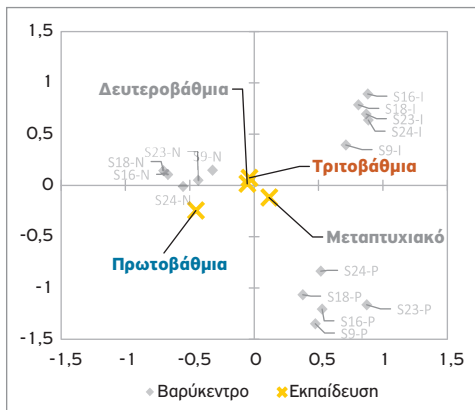
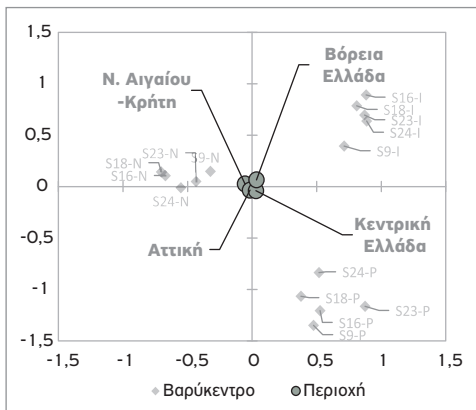
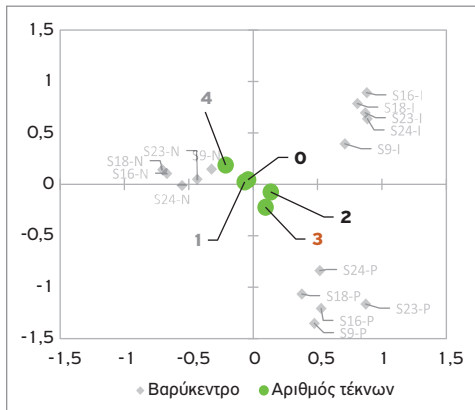
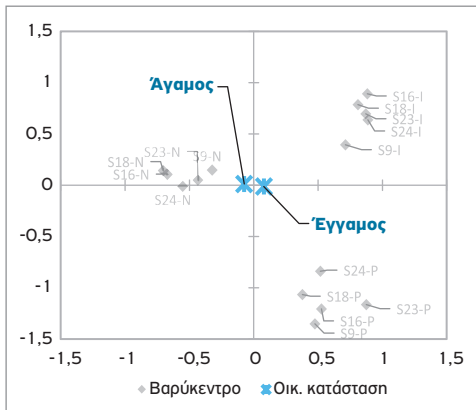
Στην υποκατηγορία αυτή, οι δύο συνιστώσες εξηγούν το 41,11% και το 31,86% της συνολικής μεταβλητότητας. Στις απόψεις των εργαζομένων για την ενημέρωση και τα ΜΜΕ παρατηρείται ιδιαίτερη πώλωση και σαφής κατηγοριοποίηση μεταξύ θετικών, αρνητικών και ουδέτερων απαντήσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα δόθηκαν με παρόμοιο τρόπο συνολικά. Εξετάζοντας επίσης το Διάγραμμα 3.17, είναι κατανοητό ότι οι απόψεις είναι κυρίως αρνητικές, το οποίο εξηγεί γιατί τα αρνητικά βαρύκεντρα είναι πλησιέστερα στην αρχή των αξόνων (καθώς είναι το αναμενόμενο), ενώ παρέχεται και μία εξήγηση για τον λόγο για τον οποίο παρατηρείται η μεταβολή αυτή στους άξονες.

Διάγραμμα 3.17: Κοινωνία και ενημέρωση/ΜΜΕ – Βαρύκεντρα απαντήσεων



Διάγραμμα 3.18: Κοινωνία και ενημέρωση/ΜΜΕ – Δημογραφικοί παράγοντες



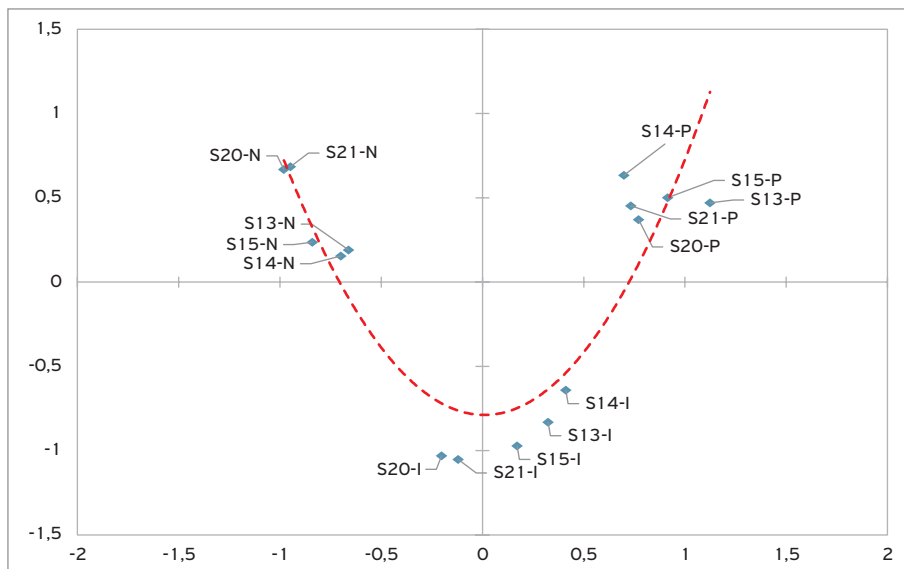


Συγκεκριμένα, τα αρνητικά βαρύκεντρα βρίσκονται στο 2ο τεταρτημόριο, όπως τα θετικά βρίσκονται στο 4ο, ενώ τα ουδέτερα είναι στο 1ο. Παρότι εξακολουθεί να υφίσταται το σχήμα U στη γραμμή τάσης, είναι δυσκολότερο να ερμηνευτεί στην περίπτωση αυτή, ενώ όλες οι θετικές απαντήσεις βρίσκονται στα δεξιά του. Όπως και προηγουμένως, το ενδιαφέρον εντοπίζεται στους δημογραφικούς παράγοντες. Θετικές απόψεις για την ενημέρωση και τα media έχουν κυρίως άτομα μεγαλύτερα των 40 ετών, με δύο ή τρία παιδιά, χωρίς να παίζει κάποιον ρόλο ο τόπος διαμονής. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση συνδέεται με αρνητικές απόψεις, όπως και η ενασχόληση σε τομείς που απαιτούν λιγότερη εξειδίκευση. Αντίθετα, θετικές απόψεις εκφράζουν όσοι απασχολούνται σε τομείς υπηρεσιών και διαθέτουν πολυετή εμπειρία στον χώρο.

3.3.4.4 Κοινωνία και κυβέρνηση

Οι δύο κύριες συνιστώσες που ενσωματώνουν τις απόψεις των εργαζομένων σχετικά με τη διαχείριση της πανδημίας από την κυβέρνηση και την τοπική αυτοδιοίκηση περιγράφουν το 58% και το 23,96% της συνολικής μεταβλητότητας. Υπάρχει σαφής συσπείρωση των απαντήσεων και ο σχηματισμός U παρατηρείται και εδώ επίσης. Παρατηρείται πόλωση απόψεων σχετικά με τις δράσεις της κυβέρνησης και της αυτοδιοίκησης για την προστασία των πολιτών και τη στήριξη εργαζομένων και επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

Διάγραμμα 3.19: Κοινωνία και κυβέρνηση – Βαρύκεντρα απαντήσεων



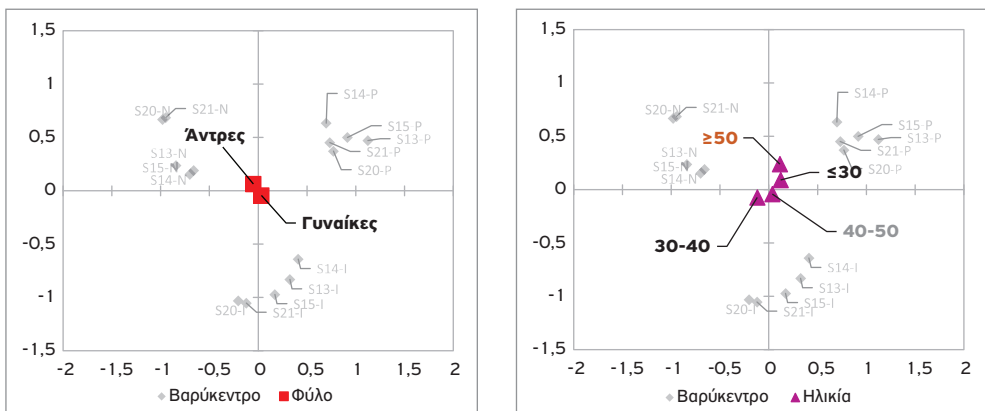
Η συσπείρωση των απαντήσεων υποδηλώνει ότι άτομα που έχουν αρνητική άποψη σε μία ερώτηση της υποκατηγορίας αυτής τείνουν να έχουν αρνητική στάση και στις υπόλοιπες. Ομοίως για τις θετικές και ουδέτερες απαντήσεις, υποδεικνύοντας ότι οι απαντήσεις σε αυτού του τύπου τις ερωτήσεις μπορεί να υποκινούνται από πολιτικές πεποιθήσεις.

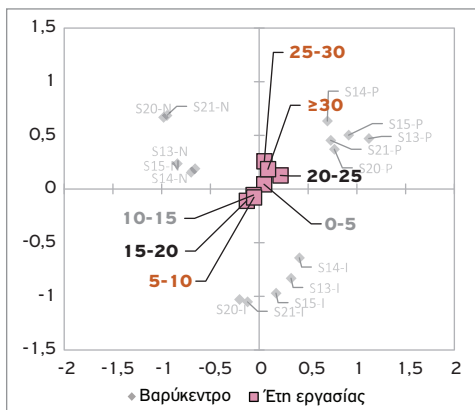
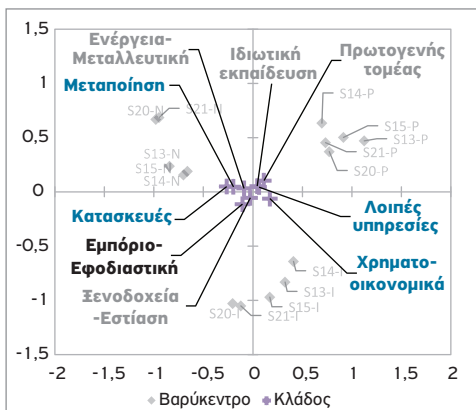
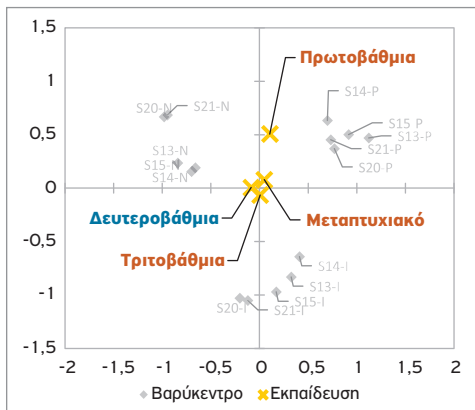
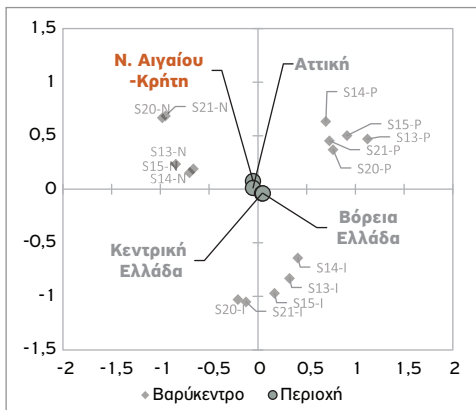
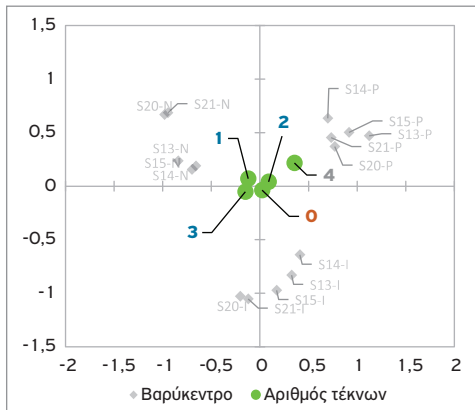
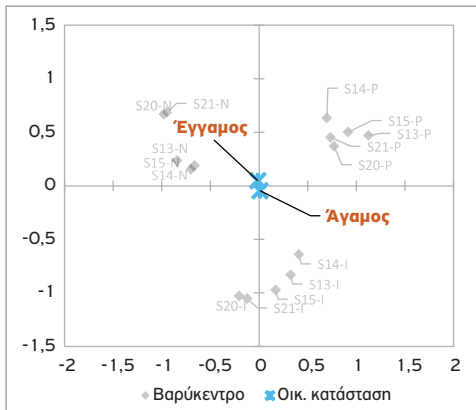
Στο Διάγραμμα 3.20 παρουσιάζεται το δημογραφικό προφίλ των απαντήσεων της κατηγορίας αυτής. Οι άντρες εμφανίζονται ελαφρώς αρνητικοί ως προς τις απόψεις τους, ενώ οι γυναίκες βρίσκονται οριακά εντός της διάστασης ουδετερότητας και ελαφρώς εντός θετικότητας. Ηλικίες έως 30 ετών εκφράζονται θετικά, 30 έως 40 ετών αρνητικά προς ουδέτερα, ενώ παρατηρείται πόλωση απόψεων σε άτομα μεγαλύτερα των 50 ετών. Ουδετερότητα απόψεων εντοπίζεται και ως προς την οικογενειακή κατάσταση, ενώ οι απαντήσεις αναφορικά με τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια είναι μεικτές. Ο τόπος κατοικίας δεν εμφανίζει σημαντικές αποκλίσεις από την αναμενόμενη συμπεριφορά (αρχή των αξόνων), με εξαίρεση τα Νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη, όπου υπάρχει ελαφρά πόλωση. Ιδιαίτερα πολωτικές εμφανίζονται οι απόψεις των εργαζομένων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, και σαφώς λιγότερο από κατόχους πτυχίων και μεταπτυχιακών τίτλων, ενώ οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζονται οριακά αρνητικοί

στις απόψεις τους. Ο τομέας δραστηριότητας διαδραματίζει κάποιον ρόλο, καθώς εργαζόμενοι στον τραπεζικό και χρηματοοικονομικό τομέα, όπως και σε λοιπές υπηρεσίες έχουν θετικότερη στάση σε σχέση με εργαζομένους του κλάδου της μεταποίησης, των κατασκευών, του εμπορίου και της εφοδιαστικής αλυσίδας. Τέλος, μεικτά είναι τα αποτελέσματα και στην περίπτωση των ετών εργασίας, με μια ελαφρά τάση να παρατηρείται από το 3ο τεταρτημόριο (ουδέτερες προς αρνητικές απόψεις) προς το 1ο τεταρτημόριο (θετικές απόψεις), καθώς αυξάνονται τα έτη εργασίας.

Συνολικά, στην υποκατηγορία αυτή κεντρικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει ο βαθμός πόλωσης των απαντήσεων, παρά η θετικότητα ή η αρνητικότητα τους. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι μεγαλύτερη πόλωση απόψεων παρατηρείται σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (αναφορικά με το δείγμα που χρησιμοποιείται), με πολλά έτη εργασίας και που έχουν λάβει πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στις θετικές/αρνητικές απόψεις σαφέστερα αποτελέσματα προκύπτουν από τον κλάδο ενασχόλησης, όπου οι κλάδοι των υπηρεσιών συνδέονται κυρίως με θετική στάση, ενώ ο δευτερογενής τομέας, όπως και το εμπόριο και η εφοδιαστική αλυσίδα συνδέονται με αρνητική.

Διάγραμμα 3.20: Κοινωνία και κυβέρνηση – Δημογραφικοί παράγοντες





3.4 Σύνοψη

Στις προηγούμενες υποενότητες εξετάστηκαν τα μοτίβα (patterns) συμπεριφοράς που παρατηρούνται στις απόψεις εργαζομένων αναφορικά με την πανδημία COVID-19 σε τέσσερις άξονες: τον οικονομικό, της ψηφιοποίησης, τον ψυχολογικό και τον κοινωνικό. Οι ερωτήσεις σε κάθε άξονα κατηγοριοποιήθηκαν για την εις βάθος ανάλυσή τους, ενώ εξετάστηκε η επίδραση δημογραφικών παραγόντων στις απαντήσεις που δόθηκαν. Οι επιδράσεις των δημογραφικών παραγόντων παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 3.1 παρακάτω, όπου οι παράγοντες με τις επιμέρους κατηγορίες εμφανίζονται στην πρώτη στήλη, οι άξονες και οι επιμέρους ομαδοποιήσεις στις πρώτες δύο γραμμές, ενώ τα περιεχόμενα του πίνακα περιγράφουν τις επιδράσεις που παρατηρήθηκαν ως εξής:

- + θετική επίδραση (μπλε χρώμα)
- = + ουδέτερη προς θετική επίδραση (μπλε χρώμα)
- αρνητική επίδραση (μοβ χρώμα)
- = - ουδέτερη προς αρνητική επίδραση (μοβ χρώμα)
- = ουδέτερη επίδραση (γκρι χρώμα)
- ≠ πόλωση (πορτοκαλί χρώμα)
- (κενό) μη στατιστικά σημαντική επίδραση

Τα αποτελέσματα της μελέτης υποδηλώνουν σημαντική ασυμμετρία απόψεων ανάμεσα στις δημογραφικές ομάδες, ενώ οι απόψεις κάθε ομάδας μπορεί να είναι διαφορετικές στους διάφορους άξονες ανάλυσης, ακόμα και στις υποκατηγορίες εντός του κάθε άξονα. Οι άντρες έχουν δώσει συνολικά περισσότερες θετικές απαντήσεις σε σχέση με τις γυναίκες, με εξαίρεση τις ερωτήσεις που αφορούν ενημέρωση και διαχείριση από την κυβέρνηση, όπου παρατηρείται το αντίθετο. Αναφορικά με την ηλικία, παρατηρείται ότι σε νεαρότερες ηλικίες η θετικότητα και η πόλωση υπερिशούουν, ενώ σε μεγαλύτερες ηλικίες οι αρνητικές απαντήσεις πληθαίνουν. Ο μεγαλύτερος προβληματισμός παρατηρείται στους εργαζομένους ηλικίας 30 έως 40 ετών, που θα μπορούσε να θεωρηθεί η πιο παραγωγική φάση της ζωής ενός ατόμου και συνήθως σημείο καμπής για την καριέρα του. Οι άγαμοι έχουν κυρίως θετική στάση ή πολωτικές απόψεις, γεγονός το οποίο, αν συνδυαστεί με την επί το πλείστον θετικότητα σε άτεκνους, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι άτομα που είναι μόνα τους τείνουν να έχουν θετική στάση σε σχέση με όσους έχουν οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά. Μια ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση είναι



το μοτίβο απαντήσεων των ατόμων με οικογένειες των τριών ατόμων που είναι θετικές ή αμφίρροπες, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης. Η περιοχή διαμονής δεν παρουσιάζει σαφή συνολικά αποτελέσματα, με εξαίρεση την πόλωση απόψεων που παρατηρείται στην Κεντρική Ελλάδα και στις κυρίως αρνητικές απόψεις των κατοίκων των Νησιών του Αιγαίου και Κρήτης.

Η εκπαίδευση διαδραματίζει σαφή ρόλο, καθώς άτομα που έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης τείνουν να έχουν εμφανώς πιο θετική στάση σε σχέση με άτομα χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου. Αυτό αντικατοπτρίζεται και σε ζητήματα εργασίας, καθώς εργαζόμενοι σε τομείς υψηλής εξειδίκευσης, και ιδιαίτερα στον τραπεζικό και χρηματοοικονομικό κλάδο, εκφράζονται θετικά, ενώ σε λιγότερο εξειδικευμένους τομείς (όπως ο πρωτογενής τομέας και τα ξενοδοχεία-εστιατόρια) επικρατεί αρνητικότητα. Τέλος, όσο αυξάνονται τα έτη εργασίας, τόσο μεταβάλλεται το πρόσημο προς το αρνητικό, το οποίο συνδέεται και με την ηλικία των ερωτώμενων.

Η συνολική εικόνα που προκύπτει είναι αναμενόμενη ως προς τους άξονες της οικονομίας και της ψηφιοποίησης. Θα χρειαστεί όμως να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα στον άξονα της ψυχολογίας, καθώς γίνεται προφανές ότι η κρίση της πανδημίας έχει επηρεάσει ασύμμετρα τις διάφορες δημογραφικές κατηγορίες εργαζομένων, το οποίο είναι ενδεικτικό της ανάγκης για εξατομικευμένα μέτρα προστασίας, ιδιαίτερα προς περισσότερο ευπαθείς ομάδες, ως προς τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας.

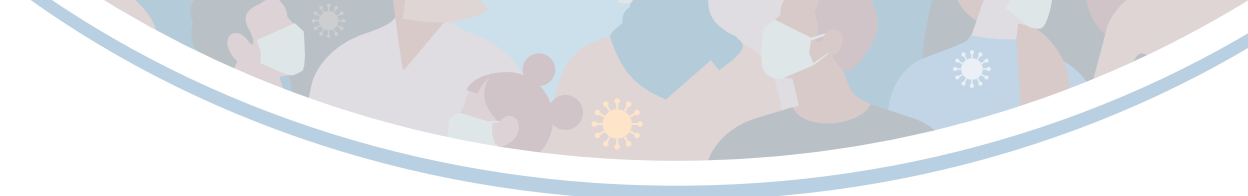
Πίνακας 3.1: Συνοπτικός πίνακας επίδρασης δημογραφικών παραγόντων

	Άξονας οικονομίας	Άξονας ψηφιοποίησης		Άξονας ψυχολογίας			Άξονας κοινωνίας			
		Εργασία	Εκπαίδευση	Μέλλον	Στάση ζωής	Πανδημία	Σχέσεις	ΕΣΥ	Ενημέρωση ΜΜΕ	Κυβέρνηση
Φύλο										
Άντρας		≠		+	+	+	+		-	-
Γυναίκα		=		-	-	-	-		=	=
Ηλικία										
≤30	+	+	≠			≠	≠	≠	-	+
30-40	-	-		+		+		-	-	= -
40-50		-	≠	-		=	=	+	+	
≥ 50			=	≠	-	-		+	+	≠
Οικογενειακή κατάσταση										
Άγαμος	+	+	≠	≠	≠	+		-	-	=
Έγγαμος	-	-	=	=	=	-		+	+	≠
Αριθμός τέκνων										
0	= +	+	+	= +	+	+	+	-	-	=
1	-	-	-	-	-		-			-
2	-	=	=	-	= -	= -	-	+	+	+
3	+	≠	≠		≠	+	+	≠	+	-
4	-	+				-		+		
Κατοικία										
Αττική	=	-	+		= -			-		
Βόρεια Ελλάδα	+	= +	= -							
Κεντρική Ελλάδα	≠				≠		≠			
Νησιά Αιγαίου-Κρήτη	-	+	= -			-				≠
Επίπεδο εκπαίδευσης										
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	=	+					+	+	-	≠
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	-	= +	= -	-	-	-		+	= -	-
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-	= +								=

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 3.1 (συνέχεια)

	Άξονας οικονομίας	Άξονας ψηφιοποίησης		Άξονας ψυχολογίας			Άξονας κοινωνίας			
		Εργασία	Εκπαίδευση	Μέλλον	Στάση ζωής	Πανδημία	Σχέσεις	ΕΣΥ	Ενημέρωση MME	Κυβέρνηση
Κάτοχος μάστερ/ διδακτορικού	+	-	+	+	+		-			=
Κλάδος εργασίας										
Εμπόριο, μεταφορές, αποθηκείψεις	+	=+				=	=	=	-	=-
Ενέργεια, ορυχεία, λατομεία	-			-						
Ιδ. εκπαίδευση και φροντιστήρια	=-	+	+		+	≠	+		=	
Κατασκευές	-					≠			-	-
Λοιπές υπηρεσίες του ιδ. τομέα	=+	+	+	=+		-	=	≠	+	+
Μεταποίηση	+			+	=	+	=		+	-
Ξενοδοχεία και εστίαση	-	=+	=-	-	-	-	-		-	
Πρωτογενής τομέας	-	=+	-	-	-	-			-	
Τράπεζες και χρημ/κές υπηρεσίες	=+	+		+	+			+	+	+
Έτη εργασίας										
0-5	+	=-	-			+			-	
5-10		+	+	≠						=
10-15			=+	+	+	=		=-	=	
15-20		+	-		=		=	-		=-
20-25		+		-	-	-	≠	+	+	+
25-30						=		+	+	≠
≥ 30	-		=-	-	-	-	-			≠




4. Οι επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 στους εργαζομένους με βάση την παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες

4.1 Εισαγωγή

Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στην παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Αρχικά εξετάζεται η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου – εσωτερική συνέπεια η οποία πραγματοποιείται με τη βοήθεια του Cronbach's A (Cronbach, 1984), που θεωρείται ο σημαντικότερος δείκτης αξιοπιστίας και βασίζεται στον αριθμό των μεταβλητών/στοιχείων του ερωτηματολογίου, καθώς και στις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών (Nunnally, 1978). Αξιοπιστία σημαίνει ότι τα αποτελέσματα του δείγματος χαρακτηρίζονται από συστηματική επανάληψη (Psarou and Zafiroopoulos, 2004) και δεν συνδέονται με σφάλματα μέτρησης (Zafiroopoulos, 2005). Ο δείκτης A είναι ο σημαντικότερος δείκτης εσωτερικής συνέπειας και αποδίδεται ως ο μέσος όρος συσχετίσεων όλων των μεταβλητών και δεν εξαρτάται από τη διάταξή τους (Anastasiadou, 2006).

Ανάλυση των κύριων συνιστωσών με Varimax Rotation παράγει τη διάσταση της διαφοροποίησης που χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να επιβεβαιωθεί ή όχι η εγκυρότητα κατασκευής της κλίμακας. Για να καθοριστεί εάν οι υποκλίμακες ήταν κατάλληλες για παραγοντική ανάλυση, χρησιμοποιήθηκαν δύο στατιστικά τεστ. Το πρώτο είναι το Bartlett Test of Sphericity, στο οποίο εξετάζεται εάν οι υποκλίμακες είναι αλληλοανεξάρτητες, και το δεύτερο είναι το KMO (Kaiser-Meyer Olkin Measure of Sampling Adequacy-Kaiser, 1974), που εξετάζει την επάρκεια του δείγματος. Η κύρια μέθοδος εξαγωγής παραγόντων είναι η ανάλυση με ορθογώνια περιστροφή τύπου Varimax (Right-angled Rotation of Maximum Fluctuation), ώστε η διακύμανση μεταξύ μεταβλητών φορτίων να μεγιστοποιείται, σε συγκεκριμένο συντελεστή, έχοντας ως τελικό αποτέλεσμα τα μικρά



φορτία να γίνονται μικρότερα και τα μεγάλα φορτία να γίνονται μεγαλύτερα και, τέλος, αυτά με ενδιάμεσες τιμές να ελαχιστοποιούνται (Hair et al., 2005).

Το κριτήριο της ιδιοτιμής ή της χαρακτηριστικής ρίζας ≥ 1 χρησιμοποιήθηκε για τον καθορισμό του αριθμού των παραγόντων που διατηρήθηκαν (Anastasiadou, 2006· Kaiser, 1960· Sharma, 1996· Hair et al., 1995). Το μοντέλο αυτό βασίστηκε σε δύο κριτήρια: (α) οι μεταβλητές που συμπεριλαμβάνονται σε έναν παράγοντα θα πρέπει να έχουν «φόρτωση» (loading) τουλάχιστον ίση με 0,5 και (β) οι υπόλοιπες μεταβλητές να έχουν φόρτωση το πολύ 0,4 (Schene et al., 1998). Επιπλέον, κάθε παράγοντας πρέπει να έχει περισσότερες από δύο μεταβλητές. Με βάση τις κοινές μεταβλητές Communalities, θεωρήθηκε ότι οι μεταβλητές με υψηλές Communalities (h^2) συνεπάγονται μεγάλη συμβολή στο υπόδειγμα παραγόντων (Hair et al., 2005).

Συνεπώς, στην Υποενότητα 4.2 που ακολουθεί παρουσιάζονται πολύ συνοπτικά τα αποτελέσματα της ανάλυσης αξιοπιστίας, ενώ στην Υποενότητα 4.3 γίνεται ανάλυση του ελέγχου εγκυρότητας των παραγόντων/αξόνων/εννοιολογικών κατασκευών του ερωτηματολογίου και επιπρόσθετα αξιολογούνται και οι απόψεις των ερωτηθέντων. Τέλος, στην τελευταία υποενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα της μελέτης.

4.2 Αξιολόγηση της αξιοπιστίας

Ο έλεγχος της αξιοπιστίας γίνεται τόσο για το σύνολο των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου όσο και για τους τέσσερις άξονες της μελέτης. Πραγματοποιείται με βάση τον συντελεστή Cronbach A. Με βάση αυτά, ο συντελεστής Cronbach A ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Η τιμή αυτή καταδεικνύει μια εξαιρετική αξιοπιστία. Η τιμή του συντελεστή αξιοπιστίας Cronbach A για τους άξονες της οικονομίας, ψηφιοποίησης, ψυχολογίας και κοινωνίας είναι 0,806, 0,802, 0,940 και 0,701 αντίστοιχα, καταδεικνύοντας την αξιοπιστία τόσο του συνολικού ερωτηματολογίου όσο και των επιμέρους παραγόντων/αξόνων.

4.2.1 Αξιοπιστία στο σύνολο των ερωτήσεων

Ο πρώτος πίνακας της ανάλυσης αξιοπιστίας είναι ο Case Processing Summary, που μας δίνει τις έγκυρες περιπτώσεις της ανάλυσης (Valid), που ανέρχονται σε 2.812, και τις άκυρες (Excluded), που ανέρχονται σε 0 (Πίνακας 4.1).

Πίνακας 4.1: Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	2812	100,0
	Excluded ^a	0	0,0
	Total	2812	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Ο δεύτερος πίνακας της ανάλυσης αξιοπιστίας είναι ο Reliability Statistics, ο οποίος μας παρέχει τα αποτελέσματα του Cronbach A (Πίνακας 4.2). Ο πίνακας Reliability Statistics μας πληροφορεί ότι η τιμή του συντελεστή Cronbach A για την κλίμακα της έρευνας είναι 0,910. Αυτή ξεπερνά το 0,90, που είναι μία πολύ καλή τιμή για την εσωτερική συνέπεια της εννοιολογικής κατασκευής του ερωτηματολογίου (πενταβάθμιας κλίμακας) που διερευνάται. Εάν προχωρήσουμε σε απαλλαγή μονάδων, δηλαδή σε Standard τιμές των μεταβλητών, τότε ο συντελεστής Cronbach A λαμβάνει τιμή A = 0,907, δηλαδή μειώνεται ελαφρά. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμη και αν αυξήσουμε τον αριθμό των items, ο Cronbach A θα έχει την τιμή 0,907. Συνακόλουθα, δεν θα είχε νόημα η αύξηση του αριθμού των items (Πίνακας 4.2).

Πίνακας 4.2: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,910	0,907	85

Ο τρίτος πίνακας, της ανάλυσης αξιοπιστίας είναι ο Item Statistics, ο οποίος μας παρουσιάζει τη μέση τιμή (Mean value) και την τυπική απόκλιση (Std. Deviation) κάθε μεταβλητής, καθώς και τον αριθμό των έγκυρων περιπτώσεων για κάθε μεταβλητή (Πίνακας 4.3).

Πίνακας 4.3: Item Statistics

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστοποιηθούν	4,44	0,777	2812
Θα ευνοηθούν οι απολύσεις	4,27	0,946	2812
Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας	4,38	0,841	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες	4,22	1,010	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο	3,73	1,218	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο	3,01	1,395	2812
Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου	3,18	1,213	2812
Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας	2,30	1,127	2812
Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο	3,63	1,096	2812
Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία	2,59	1,139	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	4,49	0,747	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	4,57	0,703	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	4,44	0,751	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	4,02	1,014	2812
Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο	4,18	1,097	2812
Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο	4,11	0,916	2812
Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα	3,90	1,094	2812
Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει	3,43	1,096	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση	3,30	1,343	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας	3,51	1,143	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας	3,83	1,034	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών	3,65	1,081	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς	3,64	1,091	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.3 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας	3,21	1,274	2812
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	2,92	1,314	2812
Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	2,50	1,249	2812
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπόκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	3,43	1,407	2812
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	3,66	1,234	2812
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεεκπαίδευσης ή εργασίας	3,47	1,097	2812
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	3,34	1,065	2812
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον	2,99	1,232	2812
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον	3,04	1,275	2812
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου	2,74	1,318	2812
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι	2,33	1,185	2812
Νιώθω αβοήθητος/η	2,54	1,304	2812
Είμαι νευρικός/ή	2,97	1,311	2812
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	2,74	1,314	2812
Είμαι έκρυθμος/η	2,55	1,284	2812
Είμαι υπερευαίσθητος/η	2,82	1,333	2812
Είμαι ταραγμένος/η	2,76	1,310	2812
Αντιδρώ υπερβολικά	2,58	1,262	2812
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	3,15	1,319	2812
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	2,59	1,371	2812
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου	3,72	1,183	2812
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή	3,42	1,266	2812
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον	3,69	1,187	2812
Δεν έχω ποιότητα ζωής	3,15	1,341	2812
Είμαι σε απομόνωση	2,76	1,323	2812
Νιώθω φυσική εξάντληση	2,76	1,354	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.3 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Νιώθω διανοητική εξάντληση	2,82	1,399	2812
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	2,92	1,421	2812
Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση	3,38	1,277	2812
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω	2,75	1,206	2812
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας	3,13	1,323	2812
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό	2,93	1,221	2812
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ	2,31	1,137	2812
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ	2,12	1,142	2812
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν	3,08	1,385	2812
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε	3,54	1,220	2812
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό	3,08	1,183	2812
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου	3,92	1,159	2812
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου	3,78	1,116	2812
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας	3,35	1,271	2812
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η	2,26	1,236	2812
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού	2,15	1,199	2812
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες	3,62	1,241	2812
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα	3,77	1,234	2812
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19	3,09	1,271	2812
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19	3,79	1,121	2812
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας	4,21	1,010	2812
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19	3,38	1,229	2812
Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	2,56	1,133	2812
Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	2,49	1,216	2812
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	2,67	1,169	2812
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	2,81	1,254	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)


Πίνακας 4.3 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού	3,45	1,218	2812
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική	2,79	1,118	2812
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19	3,27	1,174	2812
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του	2,81	1,134	2812
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	3,19	1,086	2812
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	3,16	1,087	2812
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων	3,16	1,060	2812
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	2,06	1,134	2812
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθαρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	2,32	1,180	2812
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών	4,15	1,049	2812

Ο επόμενος πίνακας της ανάλυσης αξιοπιστίας είναι ο Item-Total Statistics, ο οποίος μας δίνει για κάθε μεταβλητή (item), το Scale Mean if Item Deleted, το Scale Variance if Item Deleted, το Collerated Item-Total Colleration και τον Cronbach's Alpha if item Deleted (Πίνακας 4.4).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η», η αξιοπιστία θα γίνει 0,906, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, το συγκεκριμένο item «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.4).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου», η αξιοπιστία θα γίνει 0,907, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, το συγκεκριμένο item «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου» δεν




θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για τα items «Νιώθω αβοήητος/η», «Είμαι νευρικός/ή», «Είναι δύσκολο να ηρεμήσω», «Είμαι έκρυθμος/η», «Είμαι υπερευαίσθητος/η», «Είμαι ταραγμένος/η», «Αντιδρώ υπερβολικά», «Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση», «Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ», «Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή», «Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον», «Δεν έχω ποιότητα ζωής», «Είμαι σε απομόνωση», «Νιώθω φυσική εξάντληση», «Νιώθω διανοητική εξάντληση» και «Νιώθω εγκαταλειμμένος/η», καθώς, αν το καθένα αφαιρεθεί χωριστά από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα γίνει 0,907, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, τα προαναφερθέντα items δεν θα αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον», η αξιοπιστία θα γίνει 0,908, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, το συγκεκριμένο item «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για τα items «Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον», «Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν», «Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου» και «Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας», καθώς, αν το καθένα αφαιρεθεί χωριστά από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα γίνει 0,908, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, τα προαναφερθέντα items δεν θα αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας», η αξιοπιστία θα γίνει 0,909, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, το συγκεκριμένο item «Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για τα items «Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους

ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο», «Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο», «Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς», «Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι», «Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω», «Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας», «Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό», «Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ», «Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ», «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε», «Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό», «Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού», «Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα» και «Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19», καθώς, αν το καθένα αφαιρεθεί χωριστά από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα γίνει 0,909, δηλαδή θα γίνει μικρότερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, τα προαναφερθέντα items δεν θα αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωθούν», η αξιοπιστία θα παραμείνει 0,910, δηλαδή θα γίνει πάλι ίση με την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, το συγκεκριμένο item «Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωθούν» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για τα items «Θα ευνοηθούν οι απολύσεις», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες», «Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας μειώθηκε τον χρόνο εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκατάρτισης ή εργασίας», «Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών», «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου», «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου», «Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες», «Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19», «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας», «Οι επαγγελμα-



τίας υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19», καθώς, αν το καθένα αφαιρεθεί χωριστά από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα παραμείνει 0,910, όσο και η τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Συνεπώς, τα προαναφερθέντα items δεν θα αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία», η αξιοπιστία θα γίνει 0,911, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και για τον λόγο αυτόν το item «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για τα items «Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», «Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση», «Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου», «Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων», «Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση», «Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική», «Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19», «Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19», «Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική», «Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων», «Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών», «Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων», «Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την

περίθαλψη των ασθενών», καθώς, αν το καθένα αφαιρεθεί χωριστά από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα γίνει 0,911, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και συνεπώς τα προαναφερθέντα items δεν θα αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου», η αξιοπιστία θα γίνει 0,919, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου» δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο. Το ίδιο ισχύει και για το item «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας», καθώς, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο, η αξιοπιστία θα γίνει 0,912, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και συνεπώς το προαναφερθέν item δεν θα αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο.

Πίνακας 4.4: Item-Total Statistics

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωτοποιηθούν	270,45	1175,645	0,254	0,569	0,910
Θα ευνοηθούν οι απολύσεις	270,63	1175,801	0,202	0,611	0,910
Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας	270,51	1172,673	0,285	0,621	0,909
Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες	270,68	1172,943	0,228	0,449	0,910
Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο	271,17	1160,693	0,332	0,558	0,909

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο	271,89	1156,722	0,328	0,524	0,909
Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου	271,72	1199,390	-0,132	7,277	0,912
Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας	272,60	1199,797	-0,145	8,416	0,912
Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο	271,27	1174,619	0,186	0,291	0,910
Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία	272,30	1188,105	0,005	0,272	0,911
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	270,40	1171,944	0,338	0,748	0,909
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	270,32	1174,494	0,307	0,778	0,909
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	270,45	1170,385	0,366	0,767	0,909
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	270,88	1161,525	0,394	0,628	0,909

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο	270,72	1165,939	0,302	0,464	0,909
Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο	270,79	1167,795	0,338	0,547	0,909
Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα	271,00	1165,077	0,315	0,467	0,909
Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει	271,46	1160,643	0,374	0,580	0,909
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση	271,60	1164,324	0,258	0,457	0,910
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας	271,39	1168,502	0,255	0,551	0,910
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας	271,07	1176,462	0,173	0,358	0,910
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών	271,24	1162,150	0,359	0,444	0,909
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς	271,25	1162,034	0,357	0,575	0,909
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας	271,69	1180,710	0,085	0,453	0,911
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	271,98	1185,348	0,030	0,663	0,911
Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	272,39	1183,602	0,054	0,633	0,911

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκαίδεισης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	271,46	1176,411	0,118	0,524	0,911
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	271,24	1180,210	0,095	0,552	0,911
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκαίδεισης ή εργασίας	271,42	1175,413	0,175	0,498	0,910
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	271,56	1176,204	0,170	0,520	0,910
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον	271,90	1146,011	0,506	0,834	0,908
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον	271,85	1142,497	0,530	0,842	0,908
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου	272,15	1138,450	0,558	0,753	0,907
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι	272,57	1155,238	0,411	0,479	0,909
Νιώθω αβοήθητος/η	272,35	1137,761	0,572	0,689	0,907
Είμαι νευρικός/ή	271,93	1135,591	0,594	0,765	0,907
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	272,16	1132,125	0,632	0,818	0,907
Είμαι έκρυθμος/η	272,35	1135,717	0,605	0,776	0,907
Είμαι υπερευαίσθητος/η	272,08	1134,862	0,592	0,688	0,907
Είμαι ταραγμένος/η	272,14	1130,429	0,654	0,770	0,907

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Αντιδρώ υπερβολικά	272,31	1139,830	0,567	0,726	0,907
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	271,75	1130,449	0,649	0,733	0,907
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	272,31	1135,995	0,562	0,552	0,907
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου	271,18	1147,377	0,512	0,498	0,908
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή	271,47	1139,761	0,567	0,640	0,907
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον	271,20	1139,665	0,608	0,648	0,907
Δεν έχω ποιότητα ζωής	271,75	1131,107	0,631	0,674	0,907
Είμαι σε απομόνωση	272,13	1135,123	0,593	0,596	0,907
Νιώθω φυσική εξάντληση	272,14	1130,000	0,636	0,741	0,907
Νιώθω διανοητική εξάντληση	272,08	1131,893	0,594	0,710	0,907
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	271,97	1124,753	0,661	0,786	0,906
Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση	271,52	1184,983	0,036	0,237	0,911
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/ νοσήσω	272,14	1157,527	0,375	0,642	0,909
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειάς	271,77	1152,774	0,392	0,678	0,909
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό	271,97	1160,394	0,335	0,448	0,909
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ	272,59	1158,896	0,382	0,561	0,909
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ	272,77	1158,997	0,379	0,600	0,909
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν	271,81	1149,173	0,412	0,402	0,908
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε	271,36	1163,148	0,302	0,450	0,909
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό	271,82	1163,492	0,308	0,309	0,909

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου	270,98	1170,346	0,228	0,425	0,910
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου	271,12	1171,832	0,219	0,522	0,910
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας	271,55	1152,038	0,419	0,527	0,908
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η	272,64	1139,936	0,579	0,657	0,907
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού	272,74	1156,203	0,394	0,469	0,909
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες	271,28	1164,807	0,277	0,494	0,910
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα	271,12	1158,910	0,349	0,495	0,909
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα ειδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19	271,81	1162,578	0,295	0,427	0,909
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19	271,11	1170,376	0,237	0,390	0,910
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας	270,68	1171,729	0,246	0,483	0,910
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19	271,52	1171,778	0,196	0,382	0,910
Η ικνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	272,33	1178,867	0,124	0,383	0,911
Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	272,40	1186,214	0,025	0,541	0,911

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	272,23	1177,848	0,132	0,408	0,911
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	272,09	1180,214	0,093	0,554	0,911
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού	271,44	1172,009	0,195	0,425	0,910
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική	272,11	1182,780	0,075	0,493	0,911
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19	271,62	1174,682	0,170	0,429	0,910
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του	272,08	1182,878	0,072	0,518	0,911
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπόηκαν σε υποχρεωτικό lockdown	271,71	1185,995	0,035	0,576	0,911
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπόηκαν σε υποχρεωτικό lockdown	271,74	1183,088	0,074	0,548	0,911
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων	271,73	1185,928	0,037	0,290	0,911
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	272,83	1187,084	0,018	0,583	0,911

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.4 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρκηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	272,57	1188,528	-0,002	0,529	0,911
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περιθαλψη των ασθενών	270,75	1184,639	0,056	0,330	0,911

Συμπερασματικά, η παραπάνω ανάλυση κατέδειξε την αξιοπιστία του ερωτηματολογίου της έρευνας. Ειδικότερα, η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου αξιολογήθηκε με τον συντελεστή Cronbach A να ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 85 items/ερωτήσεων του ερωτηματολογίου.

4.2.2 Αξιοπιστία ανά άξονα μελέτης

4.2.2.1 Άξονας οικονομίας

Από τον Πίνακα 4.5 διαπιστώνουμε ότι οι έγκυρες περιπτώσεις της ανάλυσης (Valid) ανέρχονται στις 2.812.

Πίνακας 4.5: Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	2812	100,0
	Excluded ^a	0	0,0
	Total	2812	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Ο Πίνακας 4.6 δείχνει ότι η τιμή του συντελεστή Cronbach A για την κλίμακα της έρευνας είναι 0,806. Αυτή ξεπερνά το 0,80, που είναι μια εξαιρετική τιμή για την εσωτερική συνέπεια της εννοιολογικής κατασκευής της κλίμακας που διερευνάται (Anastasiadou, 2010). Εάν προχωρήσουμε σε απαλλαγή μονάδων, δηλαδή σε Standard τιμές των μεταβλητών, τότε ο συντελεστής Cronbach A λαμβάνει τιμή $A = 0,835$, δηλαδή αυξάνεται ελαφρά. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμη και αν αυξήσουμε τον αριθμό των items, ο Cronbach A θα έχει την τιμή 0,835. Συνεπώς, θα είχε νόημα ενδεχομένως η αύξηση του αριθμού των items.

Πίνακας 4.6: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,806	0,835	18

Ο πίνακας Item Statistics παρουσιάζει τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση κάθε μεταβλητής, καθώς και τον αριθμό των έγκυρων περιπτώσεων για κάθε μεταβλητή (Πίνακας 4.7).

Πίνακας 4.7: Item Statistics

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστοποιηθούν	4,44	0,777	2812
Θα ευνοηθούν οι απολύσεις	4,27	0,946	2812
Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας	4,38	0,841	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες	4,22	1,010	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο	3,73	1,218	2812
Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο	3,01	1,395	2812
Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου	3,18	1,213	2812
Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας	2,30	1,127	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.7 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο	3,63	1,096	2812
Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοκών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία	2,59	1,139	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	4,49	0,747	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	4,57	0,703	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	4,44	0,751	2812
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	4,02	1,014	2812
Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο	4,18	1,097	2812
Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο	4,11	0,916	2812
Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα	3,90	1,094	2812
Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει	3,43	1,096	2812

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο τα items «Τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστοποιηθούν», «Θα ευνοηθούν οι απολύσεις», «Θα καθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο», «Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο», «Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο», «Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα», «Η επιχειρηματική

δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει», η αξιοπιστία θα γίνει 0,789, 0,789, 0,787, 0,790, 0,791, 0,796, 0,797, 0,789, 0,790, 0,786, 0,783, 0,790, 0,784, 0,789 και 0,783 αντίστοιχα, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μικρότερη σε όλες τις περιπτώσεις από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,910 για το σύνολο των 18 items/ερωτήσεων του οικονομικού παράγοντα (Πίνακας 4.8).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία», η αξιοπιστία θα γίνει 0,823, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,806 για το σύνολο των 18 items/ερωτήσεων του οικονομικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.8).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου», η αξιοπιστία θα γίνει 0,833, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,806 για το σύνολο των 18 items/ερωτήσεων του οικονομικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.8).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας», η αξιοπιστία θα γίνει 0,837, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,806 για το σύνολο των 18 items/ερωτήσεων του οικονομικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή, αν και είναι η μεγαλύτερη αύξηση, δεν θεωρείται σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.8).

Πίνακας 4.8: Item-Total Statistics

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωστοποιηθούν	64,44	71,462	0,565	0,529	0,789
Θα ευνοηθούν οι απολύσεις	64,62	70,263	0,525	0,545	0,789
Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας	64,50	70,557	0,582	0,570	0,787
Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες	64,67	70,074	0,496	0,353	0,790
Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο	65,16	68,486	0,472	0,488	0,791
Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο	65,88	67,940	0,418	0,434	0,796
Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου	65,71	80,934	-0,134	0,143	0,833
Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας	66,59	83,455	-0,254	0,240	0,837
Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο	65,26	71,212	0,383	0,191	0,797
Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία	66,29	78,500	-0,015	0,141	0,823
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	64,39	71,614	0,579	0,722	0,789

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.8 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	64,31	72,081	0,579	0,744	0,790
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	64,44	70,773	0,645	0,734	0,786
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	64,87	68,350	0,603	0,550	0,783
Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο	64,71	69,177	0,499	0,372	0,790
Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο	64,78	69,296	0,613	0,493	0,784
Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα	64,99	68,988	0,512	0,387	0,789
Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει	65,45	67,612	0,592	0,468	0,783

4.2.2.2 Άξονας ψηφιοποίηση

Από τον πίνακα αυτό διαπιστώνουμε ότι οι έγκυρες περιπτώσεις της ανάλυσης (Valid) για τα items που απαρτίζουν τον παράγοντα ψηφιοποίηση ανέρχονται στις 2.812 (Πίνακας 4.9).

Πίνακας 4.9: Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	2812	100,0
	Excluded ^a	0	0,0
	Total	2812	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Ο πίνακας Reliability Statistics παρακάτω μάς πληροφορεί ότι η τιμή του συντελεστή Cronbach A για τον παράγοντα ψηφιοποίηση της έρευνας είναι 0,802. Αυτή η τιμή ξεπερνά το 0,80, που είναι μια εξαιρετικά καλή τιμή για την εσωτερική συνέπεια της εννοιολογικής κατασκευής της κλίμακας που διερευνάται. Εάν προχωρήσουμε σε απαλλαγή μονάδων, δηλαδή σε Standard τιμές των μεταβλητών, τότε ο συντελεστής Cronbach A λαμβάνει τιμή A = 0,800, δηλαδή μειώνεται ελαφρά, το οποίο σημαίνει ότι ακόμη και αν αυξήσουμε τον αριθμό των items ο Cronbach A θα έχει πάλι την τιμή 0,800 (Πίνακας 4.10).

Πίνακας 4.10: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,802	0,800	12

Ο πίνακας Item Statistics παρουσιάζει τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση κάθε μεταβλητής, καθώς και τον αριθμό των έγκυρων περιπτώσεων για κάθε μεταβλητή (Πίνακας 4.11).

Πίνακας 4.11: Item Statistics

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση	3,30	1,343	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας	3,51	1,143	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας	3,83	1,034	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.11 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών	3,65	1,081	2812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς	3,64	1,091	2812
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας	3,21	1,274	2812
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	2,92	1,314	2812
Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	2,50	1,249	2812
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	3,43	1,407	2812
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	3,66	1,234	2812
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκπαίδευσης ή εργασίας	3,47	1,097	2812
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	3,34	1,065	2812

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο τα items «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», «Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση», «Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου», «Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων», «Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκπαίδευσης ή εργασίας», «Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών», η αξιοπιστία θα γίνει 0,786, 0,790, 0,788, 0,797, 0,795, 0,778, 0,783, 0,776, 0,777, 0,783 και 0,783 αντίστοιχα, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μικρότερη σε όλες τις περιπτώσεις από την

τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,802 για το σύνολο των 12 items/ερωτήσεων του παράγοντα ψηφιοποίηση (Πίνακας 4.12).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών», η αξιοπιστία θα γίνει 0,812, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,802 για το σύνολο των 12 items/ερωτήσεων του παράγοντα ψηφιοποίηση του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.12).

Πίνακας 4.12: Item-Total Statistics

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση	37,15	54,282	0,464	0,355	0,786
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποιήσει τον χρόνο εργασίας	36,95	56,684	0,422	0,484	0,790
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας	36,62	57,233	0,445	0,221	0,788
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών	36,80	61,626	0,145	0,271	0,812
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς	36,81	58,451	0,337	0,491	0,797
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας	37,25	56,463	0,375	0,322	0,795
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	37,54	53,118	0,544	0,616	0,778

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.12 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	37,95	54,653	0,490	0,532	0,783
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	37,02	51,912	0,561	0,463	0,776
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	36,80	53,613	0,561	0,483	0,777
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεεκπαίδευσης ή εργασίας	36,98	55,852	0,501	0,429	0,783
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	37,12	56,032	0,508	0,427	0,783

4.2.2.3 Άξονας ψυχολογίας

Από τον Πίνακα 4.13 διαπιστώνουμε ότι οι έγκυρες περιπτώσεις της ανάλυσης (Valid) για τα items που απαρτίζουν τον παράγοντα ψυχολογία ανέρχονται στις 2.812.

Πίνακας 4.13 Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	2812	100,0
	Excluded ^a	0	0,0
	Total	2812	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Ο παρακάτω πίνακας Reliability Statistics μας πληροφορεί ότι η τιμή του συντελεστή Cronbach A για τα 30 item/ερωτήσεις του ψυχολογικού παράγοντα της έρευνας είναι 0,940. Αυτή ξεπερνά το 0,90, που είναι ακριβώς λίγο πάνω από το όριο αποδοχής της εσωτερικής συνέπειας της εννοιολογικής κατασκευής της κλίμακας που διερευνάται. Εάν προχωρήσουμε σε απαλλαγή μονάδων, δηλαδή σε Standard τιμές των μεταβλητών, τότε ο συντελεστής Cronbach A λαμβάνει τιμή A = 0,938, δηλαδή αυξάνεται ελαφρά, το οποίο σημαίνει ότι ακόμη και αν αυξήσουμε τον αριθμό των items ο συντελεστής Cronbach A θα έχει ελάχιστα μικρότερη τιμή, της τάξης του 0,938 (Πίνακας 4.14).

Πίνακας 4.14: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,940	0,938	30

Ο πίνακας Item Statistics παρουσιάζει τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση κάθε μεταβλητής, καθώς και τον αριθμό των έγκυρων περιπτώσεων για κάθε μεταβλητή (Πίνακας 4.15).

Πίνακας 4.15: Item Statistics


Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον	2,99	1,232	2812
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον	3,04	1,275	2812
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου	2,74	1,318	2812
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι	2,33	1,185	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.15 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Νιώθω αβοήθητος/η	2,54	1,304	2812
Είμαι νευρικός/ή	2,97	1,311	2812
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	2,74	1,314	2812
Είμαι έκρυθμος/η	2,55	1,284	2812
Είμαι υπερευαίσθητος/η	2,82	1,333	2812
Είμαι ταραγμένος/η	2,76	1,310	2812
Αντιδρώ υπερβολικά	2,58	1,262	2812
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	3,15	1,319	2812
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	2,59	1,371	2812
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου	3,72	1,183	2812
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή	3,42	1,266	2812
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον	3,69	1,187	2812
Δεν έχω ποιότητα ζωής	3,15	1,341	2812
Είμαι σε απομόνωση	2,76	1,323	2812
Νιώθω φυσική εξάντληση	2,76	1,354	2812
Νιώθω διανοητική εξάντληση	2,82	1,399	2812
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	2,92	1,421	2812
Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση	3,38	1,277	2812
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω	2,75	1,206	2812
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας	3,13	1,323	2812
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό	2,93	1,221	2812
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ	2,31	1,137	2812
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ	2,12	1,142	2812
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν	3,08	1,385	2812
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε	3,54	1,220	2812
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό	3,08	1,183	2812

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο τα items «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον», «Δεν



μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον», «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου», «Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι», «Νιώθω αβοήθητος/η», «Είμαι νευρικός/ή», «Είναι δύσκολο να ηρεμήσω», «Είμαι έκρυθμος/η», «Είμαι υπερευαίσθητος/η», «Είμαι ταραγμένος/η», «Αντιδρώ υπερβολικά», «Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση», «Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ», «Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου», «Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή», «Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον», «Δεν έχω ποιότητα ζωής», «Είμαι σε απομόνωση», «Νιώθω φυσική εξάντληση», «Νιώθω διανοητική εξάντληση», «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η», «Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ», «Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ», «Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν», η αξιοπιστία θα γίνει 0,937, 0,937, 0,937, 0,938, 0,936, 0,936, 0,936, 0,936, 0,936, 0,935, 0,937, 0,935, 0,937, 0,938, 0,937, 0,937, 0,936, 0,937, 0,936, 0,937, 0,936, 0,939, 0,939 και 0,939 αντίστοιχα, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα μικρότερη σε όλες τις περιπτώσεις από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,940 για το σύνολο των 30 items/ερωτήσεων του ψυχολογικού παράγοντα (Πίνακας 4.16). Συνεπώς, δεν θα αφαιρεθούν από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο τα items «Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω», «Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειάς», «Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό», «Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό», η αξιοπιστία θα γίνει 0,940. Συνεπώς, ο συντελεστής Cronbach A θα παραμείνει ο ίδιος, οπότε και τα συγκεκριμένα items δεν θα αφαιρεθούν από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε», η αξιοπιστία θα γίνει 0,941, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,940 για το σύνολο των 30 items/ερωτήσεων του ψυχολογικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.16).

Τέλος, σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση», η αξιοπιστία θα γίνει 0,944, θα παρουσιάσει δηλαδή μια πολύ μικρή αύξηση, από 0,940 θα γίνει 0,944, δηλαδή θα παρουσιάσει μια πάρα πολύ μικρή αύξηση και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγο-

να και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.16). Εντούτοις, το συγκεκριμένο item εμφανίζει Pearson συντελεστή συσχέτισης της τάξης του 0,095 ή 9,5% με το άθροισμα των υπόλοιπων μεταβλητών που απομένουν στην κλίμακα όταν αυτό το item εκλείψει από τον παράγοντα. Συνεπώς, αυτός ο συντελεστής συσχέτισης είναι πάρα πολύ χαμηλός, δηλαδή εμφανίζει πολύ μικρή συσχέτιση με τις υπόλοιπες ερωτήσεις και πιθανόν δεν θα μπορέσει το συγκεκριμένο item να συμμετάσχει σε κάποια διάσταση του ψυχολογικού παράγοντα κατά την επεξεργασία των δεδομένων με την παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες.

Πίνακας 4.16: Item-Total Statistics

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον	84,36	502,585	0,609	0,816	0,937
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον	84,31	500,585	0,623	0,828	0,937
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου	84,61	496,991	0,664	0,732	0,937
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι	85,03	509,356	0,504	0,400	0,938
Νιώθω αβοήθητος/η	84,82	495,793	0,693	0,661	0,936
Είμαι νευρικός/ή	84,39	494,362	0,715	0,736	0,936
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	84,62	491,681	0,761	0,804	0,936
Είμαι έκρυθμος/η	84,81	494,991	0,719	0,749	0,936
Είμαι υπερευαίσθητος/η	84,54	495,916	0,674	0,652	0,936
Είμαι ταραγμένος/η	84,60	491,367	0,769	0,749	0,935
Αντιδρώ υπερβολικά	84,77	498,551	0,667	0,695	0,937
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	84,21	491,088	0,768	0,687	0,935
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	84,77	495,338	0,664	0,510	0,937
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου	83,64	507,041	0,550	0,440	0,938

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.16 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή	83,93	498,848	0,660	0,577	0,937
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον	83,66	500,954	0,666	0,590	0,937
Δεν έχω ποιότητα ζωής	84,21	492,635	0,728	0,643	0,936
Είμαι σε απομόνωση	84,59	496,853	0,663	0,539	0,937
Νιώθω φυσική εξάντληση	84,60	492,367	0,724	0,713	0,936
Νιώθω διανοητική εξάντληση	84,54	494,887	0,657	0,678	0,937
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	84,43	489,051	0,743	0,766	0,936
Προσπαθώ να κάνω φυσική άσκηση	83,98	538,002	-0,032	0,095	0,944
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/ νοσήσω	84,61	515,739	0,375	0,612	0,940
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας	84,23	514,207	0,363	0,650	0,940
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό	84,43	519,276	0,305	0,400	0,940
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ	85,05	516,362	0,389	0,522	0,939
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ	85,23	516,435	0,385	0,555	0,939
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν	84,27	509,578	0,420	0,301	0,939
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε	83,82	524,340	0,213	0,291	0,941
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό	84,28	520,787	0,288	0,190	0,940

4.2.2.4 Άξονας κοινωνίας

Από τον Πίνακα 4.17 διαπιστώνουμε ότι οι έγκυρες περιπτώσεις της ανάλυσης (Valid) για τα items που απαρτίζουν τον άξονα κοινωνία ανέρχονται στις 2.812.

Πίνακας 4.17: Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	2812	100,0
	Excluded ^a	0	0,0
	Total	2812	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Ο παρακάτω πίνακας Reliability Statistics μας πληροφορεί ότι η τιμή του συντελεστή Cronbach A για τα 25 items/ερωτήσεις του κοινωνικού παράγοντα της έρευνας είναι 0,701. Αυτή η τιμή ξεπερνά το 0,70, που είναι ακριβώς λίγο πάνω από το όριο αποδοχής της εσωτερικής συνέπειας της εννοιολογικής κατασκευής της κλίμακας που διερευνάται. Εάν προχωρήσουμε σε απαλλαγή μονάδων, δηλαδή σε Standard τιμές των μεταβλητών, τότε ο συντελεστής Cronbach A λαμβάνει τιμή $A = 0,699$, δηλαδή αυξάνεται ελαφρά, το οποίο σημαίνει ότι ακόμη και αν αυξήσουμε τον αριθμό των items ο συντελεστής Cronbach A θα έχει ελάχιστα μικρότερη τιμή, της τάξης του 0,699 (Πίνακας 4.18).

Πίνακας 4.18: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,701	0,699	25

Ο Πίνακας 4.19 παρουσιάζει τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση κάθε μεταβλητής, καθώς και τον αριθμό των έγκυρων περιπτώσεων για κάθε μεταβλητή.

Πίνακας 4.19: Item Statistics

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου	3,92	1,159	2812
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου	3,78	1,116	2812
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας	3,35	1,271	2812
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η	2,26	1,236	2812
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού	2,15	1,199	2812
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες	3,62	1,241	2812
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα	3,77	1,234	2812
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19	3,09	1,271	2812
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19	3,79	1,121	2812
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας	4,21	1,010	2812
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19	3,38	1,229	2812
Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	2,56	1,133	2812
Η κυβέρνηση παίρνει δραστηκά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	2,49	1,216	2812
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	2,67	1,169	2812
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	2,81	1,254	2812
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού	3,45	1,218	2812
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική	2,79	1,118	2812
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19	3,27	1,174	2812
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του	2,81	1,134	2812
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	3,19	1,086	2812
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	3,16	1,087	2812
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων	3,16	1,060	2812
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	2,06	1,134	2812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.19 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Mean	Std. Deviation	N
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	2,32	1,180	2812
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών	4,15	1,049	2812

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθούν από το ερωτηματολόγιο τα items «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου», «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου», «Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας», «Νιώθω εγκαταλειμμένος/η», «Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού», «Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες», «Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα», «Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19», «Η ικνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική», «Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19», «Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού», «Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19», «Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων», «Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών», «Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων», «Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών», η αξιοπιστία θα γίνει 0,694, 0,695, 0,686, 0,687, 0,695, 0,689, 0,682, 0,695, 0,696, 0,692, 0,689, 0,684, 0,685, 0,699, 0,688, 0,693, 0,692, 0,691, 0,689, 0,695, 0,692, 0,693 και 0,700 αντίστοιχα, δηλαδή θα γίνει ελάχιστα

μικρότερη σε όλες τις περιπτώσεις από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,701 για το σύνολο των 25 items/ερωτήσεων του κοινωνικού παράγοντα (Πίνακας 4.20). Συνακόλουθα, δεν θα αφαιρεθούν από τον συγκεκριμένο παράγοντα και, κατ' επέκταση, από το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας», η αξιοπιστία θα γίνει 0,704, δηλαδή θα γίνει ελαφρά μεγαλύτερη από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,701 για το σύνολο των 25 items/ερωτήσεων του κοινωνικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.20).

Σύμφωνα με τη στήλη Cronbach's Alpha if Item Deleted, αν αφαιρεθεί από το ερωτηματολόγιο το item «Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19», η αξιοπιστία θα γίνει 0,705, δηλαδή θα υπάρξει μια μεγαλύτερη τιμή από την τιμή Cronbach A, που ανέρχεται στο 0,701 για το σύνολο των 25 items/ερωτήσεων του κοινωνικού παράγοντα του ερωτηματολογίου. Η αύξηση αυτή δεν είναι σημαντική, αν και είναι η μεγαλύτερη, και γι' αυτό το συγκεκριμένο item «Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19» δεν θα αφαιρεθεί από τον συγκεκριμένο παράγοντα και συνακόλουθα από το ερωτηματολόγιο (Πίνακας 4.20).

Πίνακας 4.20: Item-Total Statistics

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου	74,28	97,488	0,226	0,344	0,694
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου	74,42	97,960	0,218	0,439	0,695
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας	74,85	94,647	0,314	0,416	0,686
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η	75,94	95,028	0,309	0,459	0,687
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού	76,04	97,358	0,221	0,325	0,695

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.20 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες	74,58	95,512	0,287	0,417	0,689
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα	74,43	93,741	0,366	0,403	0,682
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19	75,11	97,032	0,214	0,327	0,695
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19	74,41	98,351	0,198	0,339	0,696
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας	73,99	101,395	0,079	0,352	0,704
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19	74,82	100,193	0,094	0,310	0,705
Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	75,63	97,109	0,252	0,306	0,692
Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	75,70	95,835	0,282	0,492	0,689
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	75,53	94,829	0,343	0,340	0,684
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	75,39	94,395	0,330	0,487	0,685

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.20 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού	74,75	98,478	0,168	0,357	0,699
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική	75,41	96,214	0,299	0,429	0,688
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19	74,93	97,165	0,236	0,367	0,693
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του	75,39	97,030	0,255	0,449	0,692
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	75,01	97,274	0,260	0,499	0,691
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown	75,04	96,645	0,290	0,486	0,689
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων	75,04	98,523	0,208	0,160	0,695
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	76,13	97,213	0,247	0,500	0,692
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	75,88	97,071	0,239	0,454	0,693
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών	74,05	99,884	0,145	0,196	0,700

Συνοψίζοντας, μελετήθηκε η αξιοπιστία των items/ερωτήσεων για το σύνολο των 85 ερωτήσεων του ερωτηματολογίου με τη βοήθεια του συντελεστή Cronbach A και διαπιστώθηκε ότι η τιμή του συντελεστή ανέρχεται στο 0,910. Η τιμή του συντελεστή αξιοπιστίας Cronbach A για τους επιμέρους άξονες οικονομίας, ψηφιοποίησης, ψυχολογίας και κοινωνίας είναι 0,806, 0,802, 0,940 και 0,701 αντίστοιχα, καταδεικνύοντας την αξιοπιστία τόσο του συνολικού ερωτηματολογίου όσο και των επιμέρους αξόνων.

4.3 Εγκυρότητα και αξιολόγηση απόψεων

Στη συνέχεια ελέγχεται η εγκυρότητα των παραγόντων/αξόνων του ερωτηματολογίου. Επιπρόσθετα, για κάθε διάσταση κάθε άξονα αξιολογούνται και οι απόψεις των ερωτηθέντων πολιτών με τη βοήθεια της μέσης τιμής και της τυπικής απόκλισης.

4.3.1 Άξονας οικονομίας

Ο δείκτης καταλληλότητας δείγματος $KMO = 0,883 > 0,60$ έδειξε ότι τα δεδομένα του δείγματος ήταν κατάλληλα για να υποστούν παραγοντική ανάλυση και ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett's ($\chi^2 = 22193,364$, $df = 153$, $sign < 0,01$) έδειξε επίσης ότι έχει νόημα η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες (Bartlett's). Με την ανάλυση αυτή τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν με βάση τη μεταξύ τους συσχέτιση με στόχο την αποτύπωση εκείνων των παραγόντων που περιγράφουν πληρέστερα τη στάση των ερωτηθέντων όσον αφορά το αντικείμενο της έρευνας και σχετικά με τους οικονομικούς παράγοντες (Πίνακας 4.21).

Πίνακας 4.21: KMO and Bartlett's Test, οικονομικός παράγοντας

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,883
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	22193,364
	df	153
	Sig.	0,000

Παρατηρούμε ότι όλες οι τιμές της παραγοντικής διακύμανσης για κάθε item είναι μεγαλύτερες της τιμής 0,40, γεγονός το οποίο επαληθεύει την ικανοποιητική ποιότητα των items του μοντέλου των εξαγόμενων παραγόντων/συνιστωσών, πέντε στην περίπτωση μας. Ειδικότερα, τα Communalities των items «Τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστο-

ποιηθούν», «Θα ευνοηθούν οι απολύσεις», «Θα καθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου», «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας», «Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο», «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο», «Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο», «Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει» είναι 0,697, 0,738, 0,735, 0,454, 0,690, 0,693, 0,474, 0,609, 0,457, 0,666, 0,823, 0,836, 0,829, 0,588, 0,572, 0,643, 0,617 και 0,652 αντίστοιχα και επιβεβαιώνουν την ποιότητα των items (Πίνακας 4.22).

Πίνακας 4.22: Communalities, οικονομικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Initial	Extraction
Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωτοποιηθούν	1,000	0,697
Θα ευνοηθούν οι απολύσεις	1,000	0,738
Θα καθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας	1,000	0,735
Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες	1,000	0,454
Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,690
Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,693
Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου	1,000	0,474

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.22 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Initial	Extraction
Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας	1,000	0,609
Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,457
Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία	1,000	0,666
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,823
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,836
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,829
Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,588
Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,572
Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο	1,000	0,643
Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα	1,000	0,617
Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει	1,000	0,652

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Στον Πίνακα 4.23 παρουσιάζονται τα ποσοστά της διασποράς ή ολικής πληροφορίας που παρουσιάζουν οι εξαχθέντες παράγοντες της ανάλυσης. Ειδικότερα, εξήχθησαν/προέκυψαν πέντε παράγοντες, με βάση το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας ($eigenvalue \geq 1$), οι οποίοι ερμηνεύουν το 65,408% της συνολικής διασποράς των δεδομένων, ποσοστό το οποίο κρίνεται ικανοποιητικό (Hair et al., 2005). Παρατηρούμε ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας/συνιστώσα ερμηνεύει το 16,902% της διασποράς των δεδομένων, ο δεύτερος το 15,980%, ο τρίτος το 14,253%, ο τέταρτος το 10,505% και ο πέμπτος το 7,767%.

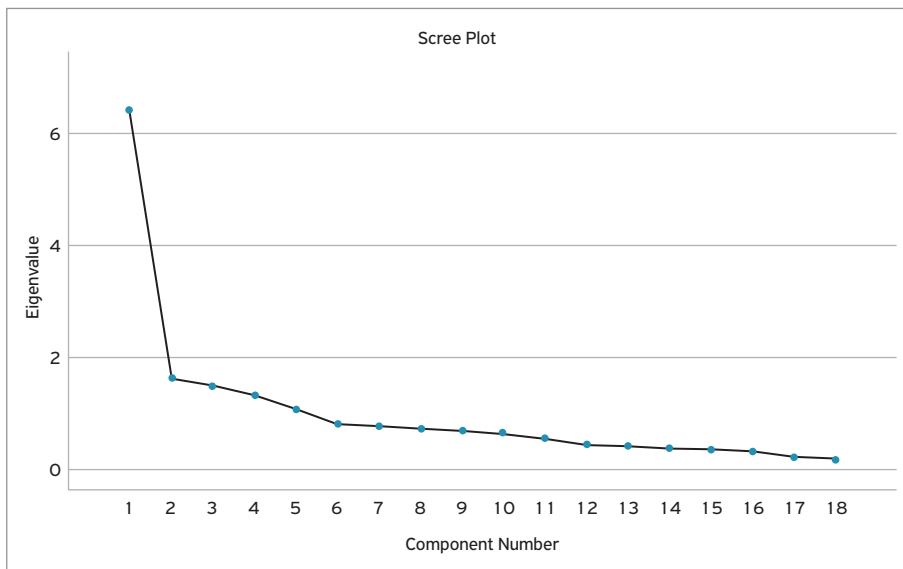
Πίνακας 4.23: Total Variance Explained, οικονομικός παράγοντας

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,350	35,276	35,276	6,350	35,276	35,276	3,042	16,902	16,902
2	1,611	8,950	44,226	1,611	8,950	44,226	2,876	15,980	32,882
3	1,461	8,115	52,341	1,461	8,115	52,341	2,566	14,253	47,136
4	1,307	7,263	59,604	1,307	7,263	59,604	1,891	10,505	57,641
5	1,045	5,804	65,408	1,045	5,804	65,408	1,398	7,767	65,408
6	0,797	4,425	69,833						
7	0,754	4,188	74,021						
8	0,706	3,925	77,946						
9	0,637	3,540	81,486						
10	0,613	3,405	84,891						
11	0,525	2,915	87,806						
12	0,424	2,354	90,159						
13	0,406	2,254	92,414						
14	0,355	1,971	94,384						
15	0,340	1,888	96,273						
16	0,307	1,704	97,977						
17	0,210	1,164	99,141						
18	0,155	0,859	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Το Διάγραμμα 4.1 παρέχει το Scree Plot, το οποίο μας δίνει πληροφορίες για τον αριθμό των αξόνων. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει ένα διακριτό σπάσιμο στον πέμπτο παράγοντα. Έπειτα από αυτόν υπάρχει ένα γραμμικό τμήμα απεικόνισης των υπόλοιπων ιδιοτιμών στην καμπύλη τους. Αυτό σημαίνει ότι θα έχουμε μέχρι πέντε παράγοντες.


Διάγραμμα 4.1: Scree Plot, οικονομικός παράγοντας



Επιπρόσθετα, από τον Πίνακα 4.23, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιοτιμές, οι οποίες μόνο για τους εννιά παράγοντες ικανοποιούν το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας (eigenvalue ≥ 1), προκύπτει ότι εξάγονται ακριβώς πέντε άξονες. Ειδικότερα, η ιδιοτιμή για τον πρώτο παραγοντικό άξονα ανέρχεται στην τιμή 6,350, για τον δεύτερο στην τιμή 1,611, για τον τρίτο στην τιμή 1,461, για τον τέταρτο στην τιμή 1,307 και, τέλος, για τον πέμπτο στην τιμή 1,045. Αβίαστα, λοιπόν, εξάγεται το συμπέρασμα που καταδεικνύει την ύπαρξη πέντε και μόνο αξόνων.

Με τη βοήθεια της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες και βάσει των τοποθετήσεων των ερωτηθέντων, προέκυψαν πέντε διακεκριμένοι παράγοντες (Πίνακας 4.23).

Στον πρώτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 6,350, ο οποίος εξηγεί το 16,902% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.23), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.24). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους αν-



θρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο» είναι 0,879, 0,860, 0,835 και 0,628 αντίστοιχα.

Καθίσταται φανερό ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο», «Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την αδυναμία πληρωμής οικονομικών υποχρεώσεων.

Στον δεύτερο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,611, ο οποίος εξηγεί το 15,980% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.23), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.24). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Θα ευνοηθούν οι απολύσεις», «Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας», «Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωτοποιηθούν», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες», «Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο» είναι 0,819, 0,799, 0,771, 0,540 και 0,482 αντίστοιχα. Είναι φανερό ότι ο δεύτερος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Θα ευνοηθούν οι απολύσεις», «Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας», «Τα ποσοστά ανεργίας θα μειωτοποιηθούν», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες», «Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την απαισιόδοξη στάση για το γενικό ενδεχόμενο των απολύσεων και την απώλεια θέσεων εργασίας.

Στον τρίτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,461, ο οποίος εξηγεί το 14,253% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.23), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.24). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο» και «Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο» είναι 0,735, 0,717, 0,684 και 0,681 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο τρίτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα», «Η επιχειρηματική

δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει», «Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο», «Δεν θα υπάρξει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την αδυναμία ανάκαμψης της οικονομίας.

Στον τέταρτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,307, ο οποίος εξηγεί το 10,505% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.23), φορτώνουν τρία items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.24). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο» και «Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου» είναι 0,770, 0,738 και -0,611 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο τέταρτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο», «Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο», «(Δεν) είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει απαισιόδοξη στάση για το προσωπικό ενδεχόμενο απόλυσης και εξέλιξης των αμοιβών.

Στον πέμπτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,045, ο οποίος εξηγεί το 7,767% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.23), φορτώνουν δύο items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.24). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία» και «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας» είναι 0,808 και 0,698 αντίστοιχα. Συνακόλουθα, ο πέμπτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία» και «Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που αναφέρεται στα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης αναφορικά με το καθεστώς εργασίας στο διάστημα της πανδημίας και τη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας.

Πίνακας 4.24: Rotated Component Matrix, οικονομικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Component							
	1	2	3	4	5	Communalities	M	SD
ΟΙΚ. 12. Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	0,879					0,836	4,57	0,703
ΟΙΚ. 11. Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο	0,860					0,823	4,49	0,747
ΟΙΚ. 13. Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο	0,835					0,829	4,44	0,751
ΟΙΚ. 14. Θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο	0,628					0,588	4,02	1,014
ΟΙΚ. 2. Θα ευνοηθούν οι απολύσεις		0,819				0,738	4,27	0,946
ΟΙΚ. 3. Θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας		0,799				0,735	4,38	0,841
ΟΙΚ. 1. Τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστοποιηθούν		0,771				0,697	4,44	0,777
ΟΙΚ. 4. Είμαι απαισιόδοξος/η για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες		0,540				0,454	4,22	1,010
ΟΙΚ. 9. Θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο		0,482				0,457	3,63	1,096
ΟΙΚ. 17. Ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα			0,735			0,617	3,90	1,094
ΟΙΚ. 18. Η επιχειρηματική δραστηριότητα δε θα μπορέσει να ανακάμψει			0,717			0,652	3,43	1,096

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.24 (συνέχεια)


Items/Ερωτήσεις	Component							
	1	2	3	4	5	Communalities	M	SD
ΟΙΚ. 16. Η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο			0,684			0,643	4,11	0,916
ΟΙΚ. 15. Δεν θα υπάρχει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο			0,681			0,572	4,18	1,097
ΟΙΚ.6. Είμαι απαισιόδοξος/η ότι θα διατηρήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο				0,770		0,693	3,01	1,395
ΟΙΚ. 5. Είμαι απαισιόδοξος/η για την εξέλιξη των αμοιβών μου το επόμενο εξάμηνο				0,738		0,690	3,73	1,218
ΟΙΚ. 7. Είμαι ικανοποιημένος/η από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς μου				-0,611		0,474	3,18	1,213
ΟΙΚ. 10. Θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία					0,808	0,666	2,59	1,139
ΟΙΚ. 8. Πιστεύω ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας					0,698	0,609	2,30	1,127

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Συμπερασματικά, μπορεί να αναφερθεί ότι ο οικονομικός παράγοντας εννοιολογείται από την αδυναμία πληρωμής οικονομικών υποχρεώσεων, από το γενικότερο ενδεχόμενο των απολύσεων και την απώλεια θέσεων εργασίας, την αδυναμία ανάκαμψης της οικονομίας, το προσωπικό ενδεχόμενο απόλυσης και εξέλιξης των αμοιβών και, τέλος, από τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης αναφορικά με το καθεστώς εργασίας στο διάστημα της πανδημίας και τη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας. Σε ό,τι αφορά την αδυναμία πληρωμής οικονομικών υποχρεώσεων, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν με απόλυτη βεβαιότητα ότι θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τα δάνεια και τις τραπεζικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο (M = 4,57,



SD = 0,703), καθώς και ότι θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις το επόμενο εξάμηνο ($M = 4,49$, $SD = 0,747$). Οι ερωτηθέντες είναι κατά μέσο όρο βέβαιοι ότι θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν τρέχοντες λογαριασμούς το επόμενο εξάμηνο ($M = 4,44$, $SD = 0,751$) και είναι επίσης βέβαιοι ότι θα είναι δύσκολο για τους ανθρώπους να πληρώσουν λογαριασμούς σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης το επόμενο εξάμηνο ($M = 4,02$, $SD = 1,014$). Σε ό,τι αφορά το ενδεχόμενο των απολύσεων και την απώλεια θέσεων εργασίας, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν με βεβαιότητα ότι θα ευνοηθούν οι απολύσεις ($M = 4,27$, $SD = 0,946$), ότι θα χαθεί μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας ($M = 4,38$, $SD = 0,841$) και ότι τα ποσοστά ανεργίας θα μεγιστοποιηθούν ($M = 4,44$, $SD = 0,777$), είναι απαισιόδοξοι για την πορεία της οικονομίας της χώρας τους επόμενους μήνες ($M = 4,22$, $SD = 1,010$) και πιστεύουν, τέλος, ότι θα υπάρξει μηχανισμός προσαρμογής των μισθών σε χαμηλότερα επίπεδα το επόμενο εξάμηνο ($M = 3,63$, $SD = 1,096$). Σε ό,τι αφορά την αδυναμία ανάκαμψης της οικονομίας, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν με βεβαιότητα ότι ο τουρισμός της χώρας επλήγη σε μεγάλο βαθμό και δεν θα ανακάμψει σύντομα ($M = 3,90$, $SD = 1,094$). Οι ερωτηθέντες δεν έχουν αποκρυσταλλωμένη άποψη σε ό,τι αφορά το αν η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα μπορέσει να ανακάμψει ($M = 3,43$, $SD = 1,096$). Ακόμη, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο υποστηρίζουν με βεβαιότητα ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα θα είναι ελάχιστη το επόμενο εξάμηνο ($M = 4,11$, $SD = 0,916$) και ότι δεν θα υπάρξει ανάπτυξη το επόμενο εξάμηνο ($M = 4,18$, $SD = 1,097$). Σε ό,τι αφορά το προσωπικό ενδεχόμενο απόλυσης και εξέλιξης των αμοιβών, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες δεν έχουν αποκρυσταλλωμένη άποψη σε ό,τι αφορά τον βαθμό τόσο της απαισιοδοξίας τους για το αν θα διατηρήσουν τη θέση τους στην αγορά εργασίας το επόμενο εξάμηνο ($M = 3,01$, $SD = 1,395$) όσο και το αν είναι ικανοποιημένοι από την ποιότητα των συνθηκών της δουλειάς τους ($M = 3,18$, $SD = 1,213$). Τέλος, οι ερωτηθέντες είναι κατά μέσο όρο απαισιόδοξοι για την εξέλιξη των αμοιβών τους το επόμενο εξάμηνο ($M = 3,73$, $SD = 1,218$). Σε ό,τι αφορά τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης αναφορικά με το καθεστώς εργασίας στο διάστημα της πανδημίας και τη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες δεν έχουν αποκρυσταλλωμένη άποψη σε ό,τι αφορά το αν θα υπάρξει πρόβλεψη ώστε οι εργαζόμενοι να λαμβάνουν άδεια μετ' αποδοχών από την εργασία για όλο το διάστημα που θα διαρκέσει η πανδημία ($M = 2,59$, $SD = 1,139$). Ακόμη, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες δεν πιστεύουν ότι τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης θα προφυλάξουν τις θέσεις εργασίας ($M = 2,30$, $SD = 1,127$).

4.3.2 Άξονας ψηφιοποίησης

Ο δείκτης καταλληλότητας δείγματος $KMO = 0,801 > 0,60$ έδειξε ότι τα δεδομένα του δείγματος ήταν κατάλληλα για παραγοντική ανάλυση και ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett's ($\chi^2 = 11874,618$, $df = 66$, $sign < 0,01$) έδειξε επιπλέον ότι έχει νόημα η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Με την ανάλυση αυτή τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν με βάση τη μεταξύ τους συσχέτιση με στόχο την απεικόνιση εκείνων των παραγόντων που αναπαριστούν πληρέστερα τη στάση των ερωτηθέντων για το αντικείμενο της έρευνας και σε ό,τι αφορά τους παράγοντες ψηφιοποίησης (Πίνακας 4.25).

Πίνακας 4.25: KMO and Bartlett's Test, ψηφιοποίηση

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,801
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	11874,618
	Df	66
	Sig.	0,000

Παρατηρούμε ότι όλες οι τιμές της παραγοντικής διακύμανσης για κάθε item είναι μεγαλύτερες της τιμής 0,40 (Πίνακας 4.25), γεγονός το οποίο επαληθεύει την ικανοποιητική ποιότητα των items του μοντέλου των εξαγόμενων παραγόντων/συνιστωσών, πέντε στην περίπτωση μας. Ειδικότερα, τα Communalities των items «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποιήσει τον χρόνο εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», «Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση», «Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου», «Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων», «Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκπαίδευσης ή εργασίας», «Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματι-

σμό των πολιτών» είναι 0,537, 0,680, 0,336, 0,522, 0,709, 0,614, 0,781, 0,700, 0,659, 0,697, 0,547 και 0,566 αντίστοιχα και είναι αποδεκτές (Πίνακας 4.26).

Πίνακας 4.26: Communalities, ψηφιοποίηση

Items/ερωτήσεις	Initial	Extraction
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση	1,000	0,537
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας	1,000	0,680
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας	1,000	0,336
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών	1,000	0,522
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς	1,000	0,709
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας	1,000	0,614
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	1,000	0,781
Υπήρξε αποτελεσματικό πέραςμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	1,000	0,700
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	1,000	0,659
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	1,000	0,697
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκπαίδευσης ή εργασίας	1,000	0,547
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	1,000	0,566

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Στον Πίνακα 4.27 παρουσιάζονται τα ποσοστά της διασποράς ή ολικής πληροφορίας που παρουσιάζουν οι εξαχθέντες παράγοντες της ανάλυσης. Ειδικότερα, εξήχθησαν/προέκυψαν πέντε παράγοντες, με βάση το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας ($eigenvalue \geq 1$), οι οποίοι ερμηνεύουν το 61,241% της συνολικής διασποράς των δεδομένων, ποσοστό το οποίο κρίνεται ικανοποιητικό (Hair et al., 2005). Παρατηρούμε ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας/συνιστώσα ερμηνεύει το 22,163% της διασποράς των δεδομένων, ο δεύτερος το 20,223% και ο τρίτος το 18,855%.

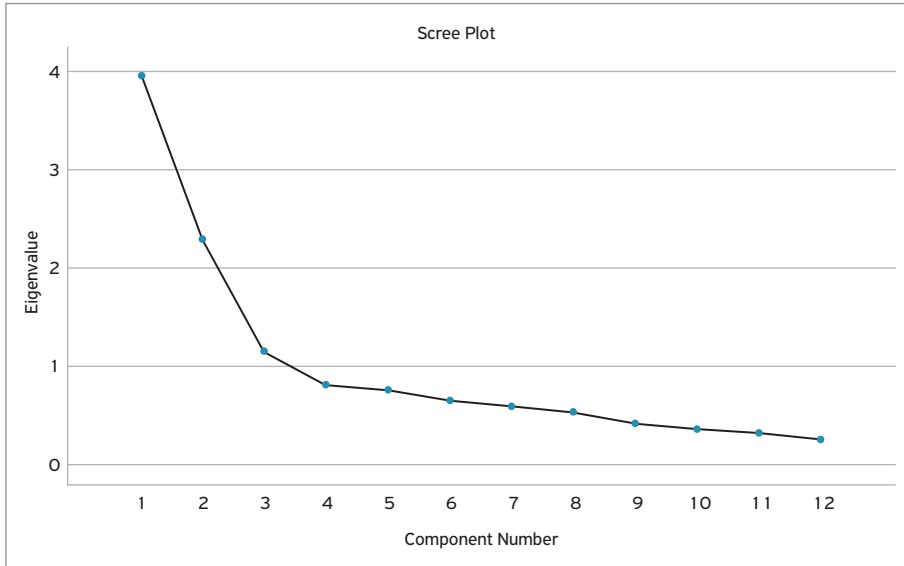
Πίνακας 4.27: Total Variance Explained, ψηφιοποίηση

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,938	32,814	32,814	3,938	32,814	32,814	2,660	22,163	22,163
2	2,269	18,912	51,726	2,269	18,912	51,726	2,427	20,223	42,386
3	1,142	9,515	61,241	1,142	9,515	61,241	2,263	18,855	61,241
4	0,804	6,697	67,939						
5	0,747	6,222	74,161						
6	0,647	5,394	79,555						
7	0,584	4,864	84,419						
8	0,524	4,368	88,787						
9	0,417	3,476	92,263						
10	0,362	3,015	95,278						
11	0,313	2,609	97,886						
12	0,254	2,114	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Το Διάγραμμα 4.2 παρέχει το Scree Plot, το οποίο μας δίνει πληροφορίες για τον αριθμό των αξόνων. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει ένα διακριτό σπάσιμο στον τρίτο παράγοντα. Έπειτα από αυτόν υπάρχει ένα γραμμικό τμήμα απεικόνισης των υπόλοιπων ιδιοτιμών στην καμπύλη τους. Αυτό σημαίνει ότι θα έχουμε μέχρι τρεις παράγοντες.

Διάγραμμα 4.2: Scree Plot, ψηφιοποίηση



Επιπρόσθετα, από τον Πίνακα 4.27, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιοτιμές, οι οποίες μόνο για τους εννιά παράγοντες ικανοποιούν το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας ($\text{eigenvalue} \geq 1$), προκύπτει ότι εξάγονται ακριβώς πέντε άξονες. Ειδικότερα, η ιδιοτιμή για τον πρώτο παραγοντικό άξονα ανέρχεται στην τιμή 3,938, για τον δεύτερο στην τιμή 2,269 και για τον τρίτο στην τιμή 1,142. Εύκολα, λοιπόν, εξάγεται το συμπέρασμα που φανερώνει την ύπαρξη μόνο τριών συνιστωσών/αξόνων/διαστάσεων.

Με τη βοήθεια της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες και βάσει των τοποθετήσεων των ερωτηθέντων, προέκυψαν τρεις διακεκριμένοι παράγοντες.

Στον πρώτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 3,938, ο οποίος εξηγεί το 22,163% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.27), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.28). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων», «Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκαίδεισης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου», «Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκαίδεισης ή εργασίας» και «Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές

συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματοισμό των πολιτών» είναι 0,818, 0,780, 0,666 και 0,657 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων», «Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκαίδεισης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου», «Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκαίδεισης ή εργασίας» και «Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματοισμό των πολιτών», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την εξοικείωση με τα ψηφιακά και συνεργατικά εργαλεία και τη χρήση τους στην εργασία.

Στον δεύτερο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 2,269, ο οποίος εξηγεί το 20,223% της διασποράς των δεδομένων, φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.27). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας» είναι 0,840, 0,811, 0,709, 0,590 και 0,401 αντίστοιχα. Είναι φανερό ότι ο δεύτερος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών», «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση» και «Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τις αρνητικές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας.

Στον τρίτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,142, ο οποίος εξηγεί το 18,855% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.27), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.28). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», «Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση», «Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας» είναι 0,831, 0,800 και 0,778 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο τρίτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», «Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσε-

ως εκπαίδευση» και «Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τη θετική επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση.

Πίνακας 4.28: Rotated Component Matrixa, ψηφιοποίηση

Items/Ερωτήσεις	Component					
	1	2	3	Communalities	M	SD
Εξοικειώθηκα γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας μου στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων	0,818			0,697	3,66	1,234
Υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας μου	0,780			0,659	3,43	1,407
Η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεεκπαίδευσης ή εργασίας	0,666			0,547	3,47	1,097
Τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματισμό των πολιτών	0,657			0,566	3,34	1,065
Η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς		0,840		0,709	3,64	1,091
Η ψηφιοποίηση της εργασίας μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας		0,811		0,680	3,51	1,143
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει μείωση μισθών		0,709		0,522	3,65	1,081
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό μου εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση		0,590		0,537	3,30	1,343
Η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας		0,401		0,336	3,83	1,034
Υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης			0,831	0,781	2,92	1,314
Υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση			0,800	0,700	2,50	1,249
Υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας			0,778	0,614	3,21	1,274

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
 a. Rotation converged in 5 iterations.

Συμπερασματικά, μπορεί να αναφερθεί ότι ο ψηφιακός παράγοντας εννοιολογείται από την εξοικείωση με τα ψηφιακά και συνεργατικά εργαλεία και τη χρήση τους στην εργασία, τις αρνητικές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας και τη θετική επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση. Σε ό,τι αφορά την εξοικείωση με τα ψηφιακά και συνεργατικά εργαλεία και τη χρήση τους στην εργασία, κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν με βεβαιότητα ότι εξοικειώθηκαν γρήγορα στις απαιτήσεις της εργασίας τους στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων ($M = 3,66$, $SD = 1,234$). Οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν αποκρυσταλλωμένη άποψη αναφορικά με το κατά πόσο υπηρεσίες όπως video conferencing και πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης, όπως zoom και skype for business, μπήκαν στην καθημερινότητα της εργασίας τους ($M = 3,43$ $SD = 1,407$), κατά πόσο η ψηφιοποίηση της τεχνολογίας επιτρέπει τη σωστή διαχείριση των ατόμων μιας ομάδας τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές φυσικές τοποθεσίες σε περίπτωση τηλεκπαίδευσης ή εργασίας ($M = 3,47$, $SD = 1,097$) και, τέλος, κατά πόσο τα συνεργατικά εργαλεία (collaborate tools) και οι ψηφιακές εφαρμογές συνέβαλαν στον ψηφιακό εγγραμματοισμό των πολιτών ($M = 3,34$, $SD = 1,065$). Σε ό,τι αφορά τις αρνητικές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο θεωρούν ότι η ψηφιοποίηση της εργασίας αύξησε τον όγκο δουλειάς ($M = 3,64$, $SD = 1,091$), μεγιστοποίησε τον χρόνο εργασίας ($M = 3,51$, $SD = 1,143$), θα επιφέρει μείωση μισθών ($M = 3,65$, $SD = 1,081$) και, τέλος, ότι θα επιφέρει ευέλικτες μορφές εργασίας ($M = 3,83$, $SD = 1,034$). Σε ό,τι αφορά τις αρνητικές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας, οι ερωτηθέντες δεν έχουν συγκεκριμένη άποψη αναφορικά με το κατά πόσο η ψηφιοποίηση της εργασίας θα επιφέρει αλλαγές στο δικό τους εργασιακό καθεστώς ακόμα και μετά την κρίση ($M = 3,30$, $SD = 1,343$). Σε ό,τι αφορά τη θετική επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο έχουν ουδέτερη στάση όσον αφορά το κατά πόσο υπήρξε σημαντική πρόοδος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ($M = 2,92$, $SD = 1,314$), το κατά πόσο υπήρξε αποτελεσματικό πέρασμα, στα εκπαιδευτικά ιδρύματα/σχολεία, από τη συμβατική μορφή εκπαίδευσης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση ($M = 2,50$, $SD = 1,249$) και, τέλος, το κατά πόσο υπήρξε σημαντική πρόοδος των ψηφιοποιημένων υπηρεσιών παιδείας ($M = 3,21$, $SD = 1,274$).

4.3.3 Άξονας ψυχολογίας

Ο δείκτης καταλληλότητας δείγματος $KMO = 0,943 > 0,60$ έδειξε ότι τα δεδομένα του δείγματος ήταν κατάλληλα για παραγοντική ανάλυση και ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett's ($\chi^2 = 58954,468$, $df = 406$, $sign < 0,01$) παρουσίασε επιπροσθέτως ότι έχει νόημα η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Με την ανάλυση αυτή τα δεδομένα ομα-

δοποιήθηκαν με βάση τη μεταξύ τους συσχέτιση με επιδίωξη την αποτύπωση εκείνων των παραγόντων που απεικονίζουν πληρέστερα τη στάση των ερωτηθέντων για το αντικείμενο της έρευνας και σε ό,τι αφορά τους ψυχολογικούς παράγοντες (Πίνακας 4.29).

Πίνακας 4.29: KMO and Bartlett's Test, ψυχολογικός παράγοντας

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,943
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	58954,468
	Df	406
	Sig.	0,000

Διαπιστώνουμε ότι όλες οι τιμές της παραγοντικής διακύμανσης για κάθε item είναι μεγαλύτερες της τιμής 0,40 (Πίνακας 4.30), γεγονός το οποίο επαληθεύει την ικανοποιητική ποιότητα των items του μοντέλου των εξαγόμενων παραγόντων/συνιστωσών, πέντε στην περίπτωση μας. Ειδικότερα, τα Communalities των items «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον», «Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον», «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου», «Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι», «Νιώθω αβοήθητος/η», «Είμαι νευρικός/ή», «Είναι δύσκολο να ηρεμήσω», «Είμαι έκρυθμος/η», «Είμαι υπερευαίσθητος/η», «Είμαι ταραγμένος/η» «Αντιδρώ υπερβολικά», «Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση», «Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ», «Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου», «Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή», «Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον», «Δεν έχω ποιότητα ζωής», «Είμαι σε απομόνωση», «Νιώθω φυσική εξάντληση», «Νιώθω διανοητική εξάντληση», «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η», «Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω», «Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειάς», «Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό», «Εχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ», «Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ», «Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν», «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε» «Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό» είναι 0,834, 0,853, 0,813, 0,419, 0,692, 0,741, 0,799, 0,772, 0,678, 0,772, 0,719, 0,699, 0,521, 0,551, 0,637, 0,679, 0,675, 0,616, 0,730, 0,675, 0,775, 0,687, 0,777, 0,545, 0,740, 0,760, 0,388, 0,482 και 0,359 και είναι γενικά αποδεκτές, εκτός της τελευταίας που είναι οριακά αποδεκτή.

Πίνακας 4.30: Communalities, ψυχολογικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Initial	Extraction
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον	1,000	0,834
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον	1,000	0,853
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου	1,000	0,813
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι	1,000	0,419
Νιώθω αβοήθητος/η	1,000	0,692
Είμαι νευρικός/ή	1,000	0,741
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	1,000	0,799
Είμαι έκρυθμος/η	1,000	0,772
Είμαι υπερευαίσθητος/η	1,000	0,678
Είμαι ταραγμένος/η	1,000	0,772
Αντιδρώ υπερβολικά	1,000	0,719
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	1,000	0,699
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	1,000	0,521
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου	1,000	0,551
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή	1,000	0,637
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον	1,000	0,679
Δεν έχω ποιότητα ζωής	1,000	0,675
Είμαι σε απομόνωση	1,000	0,616
Νιώθω φυσική εξάντληση	1,000	0,730
Νιώθω διανοητική εξάντληση	1,000	0,675
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	1,000	0,775
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω	1,000	0,687
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας	1,000	0,777
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό	1,000	0,545
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ	1,000	0,740
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ	1,000	0,760
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν	1,000	0,388
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε	1,000	0,482
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό	1,000	0,359

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Στον Πίνακα 4.31 παρουσιάζονται τα ποσοστά της διασποράς ή ολικής πληροφορίας που παρουσιάζουν οι εξαχθέντες παράγοντες της ανάλυσης. Ειδικότερα, εξήχθησαν/προέκυψαν πέντε παράγοντες, με βάση το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας ($\text{eigenvalue} \geq 1$), οι οποίοι ερμηνεύουν το 66,510% της συνολικής διασποράς των δεδομένων, ποσοστό το οποίο κρίνεται ικανοποιητικό (Hair et al., 2005). Από τον Πίνακα 4.31 παρατηρούμε ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας/συνιστώσα ερμηνεύει το 23,972% της διασποράς των δεδομένων, ο δεύτερος το 13,594%, ο τρίτος το 12,925%, ο τέταρτος το 9,599% και ο πέμπτος το 6,420%.

Πίνακας 4.31: Total Variance Explained, ψυχολογικός παράγοντας

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	12,006	41,401	41,401	12,006	41,401	41,401	6,952	23,972	23,972
2	2,809	9,687	51,088	2,809	9,687	51,088	3,942	13,594	37,566
3	1,855	6,395	57,484	1,855	6,395	57,484	3,748	12,925	50,491
4	1,483	5,114	62,598	1,483	5,114	62,598	2,784	9,599	60,090
5	1,135	3,913	66,510	1,135	3,913	66,510	1,862	6,420	66,510
6	0,984	3,394	69,904						
7	0,878	3,026	72,930						
8	0,760	2,619	75,550						
9	0,664	2,288	77,838						
10	0,607	2,094	79,932						
11	0,588	2,027	81,959						
12	0,542	1,870	83,829						
13	0,466	1,606	85,435						
14	0,423	1,459	86,894						
15	0,418	1,442	88,336						
16	0,380	1,309	89,645						
17	0,347	1,197	90,842						
18	0,335	1,156	91,998						
19	0,323	1,115	93,113						

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

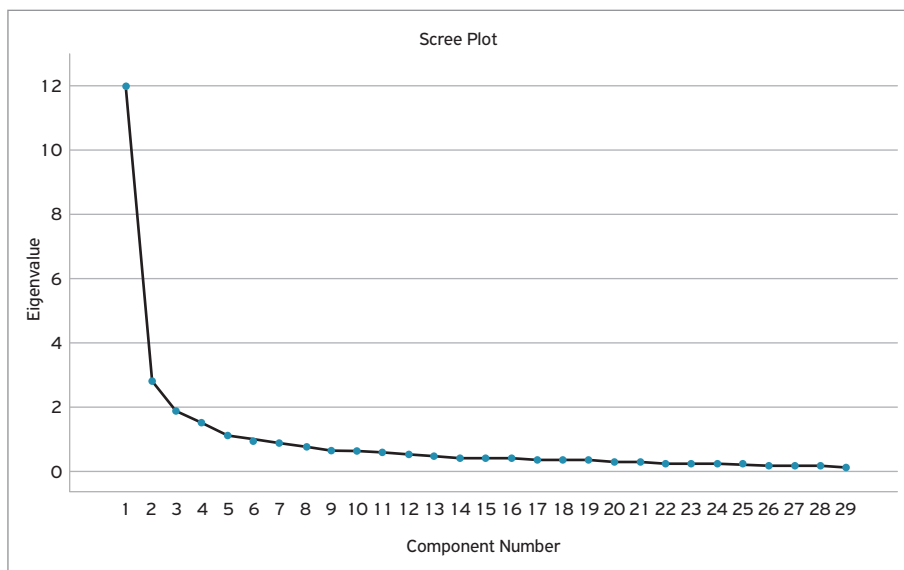
Πίνακας 4.31 (συνέχεια)

Com- po- nent	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
20	0,298	1,027	94,140						
21	0,247	0,852	94,992						
22	0,242	0,835	95,828						
23	0,219	0,757	96,584						
24	0,201	0,692	97,276						
25	0,190	0,655	97,931						
26	0,187	0,645	98,576						
27	0,165	0,569	99,145						
28	0,143	0,495	99,640						
29	0,104	0,360	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Το Scree Plot (Διάγραμμα 4.3) μας δίνει πληροφορίες για τον αριθμό των αξόνων. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει ένα διακριτό σπάσιμο στον πέμπτο παράγοντα. Έπειτα από αυτόν υπάρχει ένα γραμμικό τμήμα απεικόνισης των υπόλοιπων ιδιοτιμών στην καμπύλη τους. Αυτό σημαίνει ότι θα έχουμε μέχρι πέντε παράγοντες/συνιστώσες/άξονες.

Διάγραμμα 4.3: Scree Plot, ψυχολογικός παράγοντας



Με τη βοήθεια της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες και βάσει των τοποθετήσεων των ερωτηθέντων, προέκυψαν πέντε διακεκριμένοι παράγοντες (Πίνακας 4.31).

Στον πρώτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 12,006, ο οποίος εξηγεί το 23,972% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.31), φορτώνουν εννιά items, και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.32). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Είναι δύσκολο να ηρεμήσω», «Είμαι έκρυθμος/η», «Αντιδρώ υπερβολικά», «Είμαι νευρικός/ή», «Είμαι ταραγμένος/η», «Είμαι υπερευαίσθητος/η», «Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση», «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η», «Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ» είναι 0,828, 0,822, 0,814, 0,808, 0,800, 0,779, 0,646, 0,624 και 0,554 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Είναι δύσκολο να ηρεμήσω», «Είμαι έκρυθμος/η», «Αντιδρώ υπερβολικά», «Είμαι νευρικός/ή», «Είμαι ταραγμένος/η», «Είμαι υπερευαίσθητος/η», «Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση», «Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η» και «Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τη διαταραχή στη συναισθηματική κατάσταση των ερωτηθέντων.

Στον δεύτερο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 2,809, ο οποίος εξηγεί το 13,594% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.31) φορτώνουν εννιά items και μάλιστα με

πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.32). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Νιώθω διανοητική εξάντληση», «Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου», «Δεν έχω ποιότητα ζωής», «Είμαι σε απομόνωση», «Νιώθω φυσική εξάντληση», «Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή», «Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον», «Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν», «Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό» είναι 0,633, 0,629, 0,605, 0,604, 0,599, 0,560, 0,532, 0,425 και 0,365. Καθίσταται φανερό ότι ο δεύτερος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Νιώθω διανοητική εξάντληση», «Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου», «Δεν έχω ποιότητα ζωής», «Είμαι σε απομόνωση», «Νιώθω φυσική εξάντληση», «Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή», «Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον», «Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν», «Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τη συναισθηματική εξάντληση.

Στον τρίτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,855, ο οποίος εξηγεί το 12,925% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.31), φορτώνουν πέντε items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.32). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον», «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον», «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου», «Νιώθω αβοήθητος/η», «Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι» είναι 0,861, 0,849, 0,806, 0,555 και 0,467 αντίστοιχα. Γίνεται εμφανές ότι ο τρίτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον», «Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον», «Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου», «Νιώθω αβοήθητος/η» και «Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την απαισιόδοξη στάση προς τη ζωή.

Στον τέταρτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,483, ο οποίος εξηγεί το 9,599% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.31), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.32). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας», «Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω», «Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό», «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε» είναι 0,858, 0,783, 0,689 και 0,629 αντίστοιχα. Γίνεται εμφανές ότι ο τέταρτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας», «Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω», «Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό», «Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τον φόβο νόσησης και μετάδοσης του ιού.

Στον πέμπτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,135, ο οποίος εξηγεί το 6,420% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.31), φορτώνουν πέντε items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.32). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ», «Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ» είναι 0,795 και 0,788 αντίστοιχα. Γίνεται εμφανές ότι ο πέμπτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ» και «Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει τον φόβο αποβίωσης ή έλλειψη δυνατότητας πλήρους ίασης.

Πίνακας 4.32: Rotated Component Matrix^a, ψυχολογικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Component					Communalities	M	SD
	1	2	3	4	5			
Είναι δύσκολο να ηρεμήσω	0,828					0,799	2,74	1,314
Είμαι έκρυθμος/η	0,822					0,772	2,55	1,284
Αντιδρώ υπερβολικά	0,814					0,719	2,58	1,262
Είμαι νευρικός/ή	0,808					0,741	2,97	1,311
Είμαι ταραγμένος/η	0,800					0,772	2,76	1,310
Είμαι υπερευαίσθητος/η	0,779					0,678	2,82	1,333
Είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση	0,646					0,699	3,15	1,319
Είμαι ψυχολογικά εξαντλημένος/η	0,624					0,775	2,92	1,421
Δυσκολεύομαι να κοιμηθώ	0,554					0,521	2,59	1,371
Νιώθω διανοητική εξάντληση		0,633				0,675	2,82	1,399
Υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών μου		0,629				0,551	3,72	1,183
Δεν έχω ποιότητα ζωής		0,605				0,675	3,15	1,341
Είμαι σε απομόνωση		0,604				0,616	2,76	1,323
Νιώθω φυσική εξάντληση		0,599				0,730	2,76	1,354
Δεν αντέχω την κατάσταση αυτή		0,560				0,637	3,42	1,266
Νιώθω αβεβαιότητα για το μέλλον		0,532				0,679	3,69	1,187
Νιώθω ότι αν νοσήσω όλοι θα με αποφεύγουν		0,425				0,388	3,08	1,385

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.32 (συνέχεια)


Items/Ερωτήσεις	Component					Communalities	M	SD
	1	2	3	4	5			
Φοβάμαι ότι δεν θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό		0,365				0,259	3,08	1,183
Δεν μπορώ να είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον			0,861			0,853	3,04	1,275
Δεν έχω κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον			0,849			0,834	2,99	1,232
Δεν έχω να περιμένω κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή μου			0,806			0,813	2,74	1,318
Νιώθω αβοήθητος/η			0,555			0,692	2,54	1,304
Δεν παίρνω καμία πρωτοβουλία να κάνω κάτι			0,467			0,419	2,33	1,185
Φοβάμαι ότι θα μολύνω τα μέλη της οικογένειας				0,858		0,777	3,13	1,323
Φοβάμαι ότι θα μολυνθώ/νοσήσω				0,783		0,687	2,75	1,206
Είναι πιθανό να μεταφέρω τον ιό				0,689		0,545	2,93	1,221
Υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε				0,629		0,482	3,54	1,220
Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πεθάνω αν μολυνθώ					0,795	0,760	2,12	1,142
Έχω λίγες πιθανότητες να ιαθώ τελείως αν μολυνθώ					0,788	0,740	2,31	1,137

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 9 iterations.

Επομένως, μπορεί να αναφερθεί ότι ο ψυχολογικός παράγοντας εννοιολογείται από τις διαστάσεις «διαταραχή στη συναισθηματική κατάσταση», «συναισθηματική εξάντληση», «απαισιόδοξη στάση προς τη ζωή», «φόβος νόσησης και μετάδοσης του ιού» και, τέλος, «φόβος αποβίωσης ή έλλειψη δυνατότητας πλήρους ίασης». Σε ό,τι αφορά τη διάσταση «διαταραχή στη συναισθηματική κατάσταση», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν μπορούν να πουν με βεβαιότητα ότι είναι δύσκολο να ηρεμήσουν ($M = 2,74$, $SD = 1,314$), δεν μπορούν να τοποθετηθούν σχετικά με το αν είναι έκρυθμοι ($M = 2,55$, $SD = 1,284$), αν αντιδρούν υπερβολικά ($M = 2,58$, $SD = 1,262$), αν είναι νευρικοί (M



= 2,97, SD = 1,311), αν είναι παραγμένοι (M = 2,76, SD = 1,310) και αν είναι υπερευαίσθητοι (M = 2,82, SD = 1,333). Ουδέτερη επίσης στάση κρατούν κατά μέσο όρο σχετικά με το ερώτημα αν είναι δύσκολο να φύγει αυτή η αγχωτική κατάσταση (M = 3,15, SD = 1,319), αν είναι ψυχολογικά εξαντλημένοι (M = 2,92, SD = 1,421) και αν δυσκολεύονται να κοιμηθούν (M = 2,59, SD = 1,371). Αναφορικά με τη διάσταση «συναισθηματική εξάντληση», ουδέτερη είναι η στάση των ερωτηθέντων σε ό,τι αφορά το κατά πόσο νιώθουν διανοητική εξάντληση (M = 2,82, SD = 1,399), αν έχουν ποιότητα ζωής (M = 3,15, SD = 1,341), αν βρίσκονται σε απομόνωση (M = 2,76, SD = 1,323), αν νιώθουν φυσική εξάντληση (M = 2,76, SD = 1,354), αν δεν αντέχουν την κατάσταση αυτή (M = 3,42, SD = 1,266), αν νιώθουν ότι αν νοσήσουν όλοι θα τους αποφεύγουν (M = 3,08, SD = 1,385) και, τέλος, αν φοβούνται ότι θα υπάρξει σύντομα φάρμακο για τον ιό (M = 3,08, SD = 1,183). Από την άλλη μεριά, εμφανίζονται βέβαιοι ότι υπάρχει μεγάλος περιορισμός των δράσεών τους (M = 3,72, SD = 1,183), γεγονός που τους κάνει να δηλώνουν ότι νιώθουν αβεβαιότητα για το μέλλον (M = 3,69, SD = 1,187). Σχετικά με την απαισιόδοξη στάση προς τη ζωή, ουδέτερα διακείμενοι είναι κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες σε ό,τι αφορά το αν μπορούν να είναι αισιόδοξοι για το μέλλον (M = 3,04, SD = 1,275), το αν δεν έχουν κανένα θετικό συναίσθημα για το μέλλον (M = 2,99, SD = 1,232), το αν δεν έχουν να περιμένουν κάτι που θα βελτιώσει τη ζωή τους (M = 2,74, SD = 1,318) και το αν νιώθουν αβοήθητοι (M = 2,54, SD = 1,304). Τέλος, οι ερωτηθέντες δηλώνουν ότι παίρνουν κάποιες πρωτοβουλίες να κάνουν κάτι (M = 2,33, SD = 1,185). Σχετικά με τον φόβο νόσησης και μετάδοσης του ιού, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν συγκεκριμένη άποψη αναφορικά με το αν φοβούνται ότι θα μολύνουν τα μέλη της οικογένειας (M = 3,13, SD = 1,323), αν φοβούνται ότι θα μολυνθούν/νοσήσουν (M = 2,75, SD = 1,206) και αν είναι πιθανό να μεταφέρουν τον ιό (M = 2,93, SD = 1,221). Τέλος, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο συμφωνούν ότι υπάρχει μεγάλη εξάπλωση του ιού και δεν το γνωρίζουμε (M = 3,54, SD = 1,220).

4.3.4 Άξονας κοινωνίας

Ο δείκτης καταλληλότητας δείγματος $KMO = 0,797 > 0,60$ έδειξε ότι τα δεδομένα του δείγματος ήταν κατάλληλα για να υποστούν παραγοντική ανάλυση και ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett's ($\chi^2 = 21395,010$, $df = 300$, $sign < 0,01$) κατέδειξε ότι έχει νόημα η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Με την ανάλυση αυτή τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν με βάση τη μεταξύ τους συσχέτιση με επιδίωξη την αποτύπωση εκείνων των παραγόντων που απεικονίζουν πληρέστερα τη στάση των ερωτηθέντων για το αντικείμενο της έρευνας και σε ό,τι αφορά τους κοινωνικούς παράγοντες (Πίνακας 4.33).

Πίνακας 4.33: KMO and Bartlett’s Test, κοινωνικός παράγοντας

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,797
Bartlett’s Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	21395,010
	Df	300
	Sig.	0,000

Διαπιστώνουμε ότι όλες οι τιμές της παραγοντικής διακύμανσης για κάθε item είναι μεγαλύτερες της τιμής 0,40, γεγονός το οποίο επαληθεύει την ικανοποιητική ποιότητα των items του μοντέλου των εξαγόμενων παραγόντων/συνιστωσών, πέντε στην περίπτωση μας. Ειδικότερα, τα Communalities των items «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου», «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου», «Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας», «Νιώθω εγκαταλειμμένος/η», «Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού», «Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες», «Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα», «Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19», «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας», «Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19», «Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική», «Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19», «Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού», «Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική», «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19», «Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων» «Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών», «Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων», «Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών» είναι 0,785, 0,773, 0,583, 0,702,

0,607, 0,680, 0,667, 0,478, 0,590, 0,655, 0,669, 0,454, 0,611, 0,480, 0,604, 0,688, 0,640, 0,752, 0,705, 0,786, 0,812, 0,470, 0,665, 0,631 και 0,689 αντίστοιχα και είναι ικανοποιητικές (Πίνακας 4.34).

Πίνακας 4.34: Communalities, κοινωνικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Initial	Extraction
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου	1,000	0,785
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου	1,000	0,773
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας	1,000	0,583
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η	1,000	0,702
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού	1,000	0,607
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες	1,000	0,680
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα	1,000	0,667
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19	1,000	0,478
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19	1,000	0,590
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας	1,000	0,655
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19	1,000	0,669
Η ικνυλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	1,000	0,454
Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	1,000	0,611
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	1,000	0,480
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	1,000	0,604
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού	1,000	0,688
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική	1,000	0,640
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19	1,000	0,752
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του	1,000	0,705
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπόκαν σε υποχρεωτικό lockdown	1,000	0,786
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπόκαν σε υποχρεωτικό lockdown	1,000	0,812

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.34 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Initial	Extraction
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων	1,000	0,470
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	1,000	0,665
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	1,000	0,631
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περιθάλψη των ασθενών	1,000	0,689

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Στον Πίνακα 4.35 παρουσιάζονται τα ποσοστά της διασποράς ή ολικής πληροφορίας που παρουσιάζουν οι εξαχθέντες παράγοντες της ανάλυσης. Ειδικότερα, εξήχθησαν/πρόεκυψαν πέντε παράγοντες, με βάση το κριτήριο της ιδιοτιμής ή χαρακτηριστικής ρίζας ($eigenvalue \geq 1$), οι οποίοι ερμηνεύουν το 64,700% της συνολικής διασποράς των δεδομένων, ποσοστό το οποίο κρίνεται ικανοποιητικό (Hair et al., 2005). Παρατηρούμε ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας/συνιστώσα ερμηνεύει το 12,921% της διασποράς των δεδομένων, ο δεύτερος το 8,795%, ο τρίτος το 8,112%, ο τέταρτος το 7,439%, ο πέμπτος το 7,183%, ο έκτος το 6,844%, ο έβδομος το 6,706% και ο όγδοος το 6,699%.

Πίνακας 4.35: Total Variance Explained, κοινωνικός παράγοντας

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,879	19,517	19,517	4,879	19,517	19,517	3,230	12,921	12,921
2	3,162	12,649	32,166	3,162	12,649	32,166	2,199	8,795	21,716
3	1,930	7,721	39,887	1,930	7,721	39,887	2,028	8,112	29,828
4	1,485	5,942	45,828	1,485	5,942	45,828	1,860	7,439	37,267
5	1,310	5,241	51,070	1,310	5,241	51,070	1,796	7,183	44,451
6	1,264	5,056	56,126	1,264	5,056	56,126	1,711	6,844	51,295
7	1,103	4,412	60,538	1,103	4,412	60,538	1,676	6,706	58,001
8	1,040	4,162	64,700	1,040	4,162	64,700	1,675	6,699	64,700
9	0,888	3,551	68,250						

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

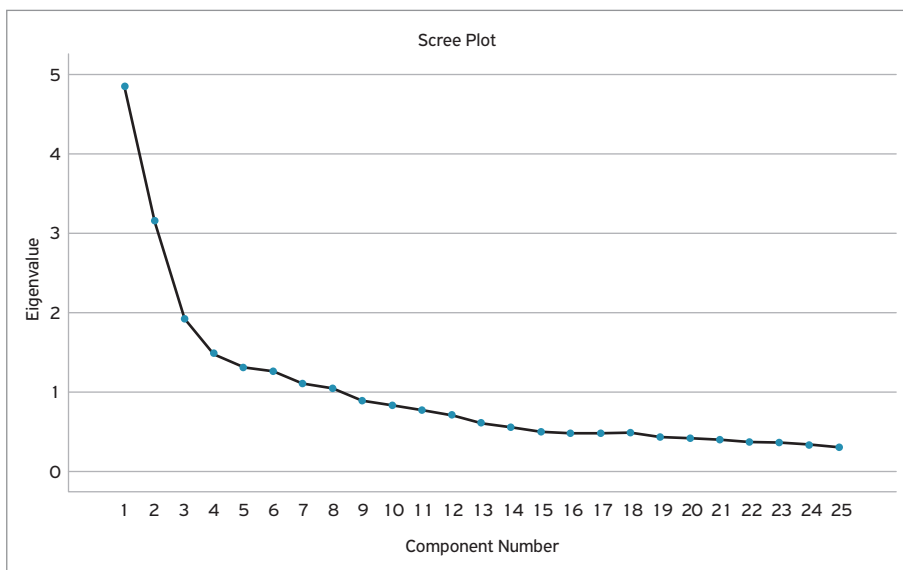
Πίνακας 4.35 (συνέχεια)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
10	0,831	3,325	71,575						
11	0,775	3,101	74,676						
12	0,703	2,812	77,489						
13	0,605	2,419	79,908						
14	0,553	2,211	82,119						
15	0,494	1,976	84,094						
16	0,480	1,921	86,015						
17	0,474	1,897	87,912						
18	0,473	1,892	89,804						
19	0,424	1,694	91,499						
20	0,410	1,639	93,138						
21	0,392	1,568	94,706						
22	0,360	1,442	96,148						
23	0,354	1,416	97,564						
24	0,322	1,288	98,853						
25	0,287	1,147	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.


Το Διάγραμμα 4.4 μας παρέχει το Scree Plot, το οποίο μας δίνει πληροφορίες για τον αριθμό των αξόνων. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει ένα διακριτό σπάσιμο στον όγδοο παράγοντα. Έπειτα από αυτόν υπάρχει ένα γραμμικό τμήμα απεικόνισης των υπόλοιπων ιδιοτιμών. Αυτό σημαίνει ότι θα έχουμε μέχρι οκτώ παράγοντες.

Διάγραμμα 4.4: Scree Plot, κοινωνικός παράγοντας



Η παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες κατέδειξε ότι υπάρχουν οκτώ διακεκριμένοι παράγοντες (Πίνακας 4.35).

Στον πρώτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 4,879, ο οποίος εξηγεί το 12,921% της διασποράς των δεδομένων, φορτώνουν έξι items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων», «Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών», «Η κυβέρνηση παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19», «Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19», «Η ιχνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική» είναι 0,780, 0,780, 0,722, 0,698, 0,564 και 0,502 αντίστοιχα. Γίνεται εμφανές ότι ο πρώτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται από τις δηλώσεις «Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων», «Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών», «Η κυβέρνηση



παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19», «Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19», «Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19», «Η ικνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική», τα οποία απεικονίζουν τον ρόλο των media στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών και τα κυβερνητικά μέτρα που λαμβάνονται για την προστασία των πολιτών σε σχέση με την πανδημία COVID-19. Συνακόλουθα, ο πρώτος παραγοντικός άξονας μπορεί να λογιστεί ως άξονας της αποτελεσματικότητας των κυβερνητικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου των media, στην προστασία των πολιτών.

Στον δεύτερο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 3,162, ο οποίος εξηγεί το 8,795% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν τρία items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Νιώθω εγκαταλειμμένος/η», «Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού» και «Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας» είναι 0,812, 0,762 και 0,579 αντίστοιχα. Συνεπώς, ο δεύτερος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται από τα items «Νιώθω εγκαταλειμμένος/η», «Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού» και «Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας». Ειδικότερα, ο δεύτερος παραγοντικός άξονας απαρτίζεται από δηλώσεις που εκφράζουν το αίσθημα εγκατάλειψης και έλλειψης επικοινωνίας που νιώθουν οι πολίτες, και συνακόλουθα λογίζεται ως άξονας εγκατάλειψης και έλλειψης επικοινωνίας.

Στον τρίτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,930, ο οποίος εξηγεί το 8,112% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας», «Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19», «Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19», «Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19» είναι 0,755, 0,699, 0,647 και 0,496 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο τρίτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας», «Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19», «Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19», «Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την έλλειψη ικανότητας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στην κατάσταση της πανδημίας, καθώς και την έλλειψη των πόρων.

Στον τέταρτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,485, ο οποίος εξηγεί το 7,439% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν δύο items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του» και «Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική» είναι 0,756 και 0,673 αντίστοιχα. Καθίσταται φανερό ότι ο τέταρτος παραγοντικός άξονας κατασκευάζεται και ερμηνεύεται από τα items «Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του» και «Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει θετική στάση αναφορικά με την αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας.

Στον πέμπτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,310, ο οποίος εξηγεί το 7,183% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν δύο items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown» και «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown» είναι 0,869 και 0,838 αντίστοιχα. Συνακόλουθα, γίνεται φανερό ότι ο πέμπτος παραγοντικός άξονας ερμηνεύεται από τα items «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown» και «Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την οικονομική στήριξη και την ύπαρξη οικονομικών παροχών σε επιχειρήσεις και εργαζομένους που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown.

Στον έκτο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,264, ο οποίος εξηγεί το 6,844% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν τέσσερα items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Ειδικότερα, οι φορτώσεις των items «Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα», «Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες», «Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών» και «Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων» είναι 0,724, 0,705, 0,468 και 0,378 αντίστοιχα. Συνακόλουθα γίνεται φανερό ότι ο έκτος παραγοντικός άξονας ερμηνεύεται από τα items «Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα», «Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες», «Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών» και «Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων», τα οποία ανήκουν στην εννοιολογική ομάδα/κατηγορία που εκφράζει την έλλειψη συγγενών και φίλων.

Στον έβδομο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,103, ο οποίος εξηγεί το 6,706% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν δύο items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Πιο συγκεκριμένα, οι φορτώσεις των items «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου» και «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου» είναι 0,876 και 0,829 αντίστοιχα. Συνακόλουθα, γίνεται φανερό ότι ο έβδομος παραγοντικός άξονας ερμηνεύεται από τα items «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου» και «Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου» και εκφράζει τη στενή εξάρτηση από οικογένεια και φίλους.

Στον όγδοο παραγοντικό άξονα, με ιδιοτιμή 1,040, ο οποίος εξηγεί το 6,699% της διασποράς των δεδομένων (Πίνακας 4.35), φορτώνουν δύο items και μάλιστα με πολύ υψηλές φορτώσεις (Πίνακας 4.36). Πιο συγκεκριμένα, οι φορτώσεις των items «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19» και «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού» είναι 0,844 και 0,789 αντίστοιχα. Συνακόλουθα, γίνεται φανερό ότι ο έβδομος παραγοντικός άξονας ερμηνεύεται από τα items «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19» και «Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού», τα οποία εκφράζουν την ελλιπή πληροφόρηση για την αντιμετώπιση και εξάπλωση του ιού COVID.

Πίνακας 4.36: Rotated Component Matrix, κοινωνικός παράγοντας

Items/Ερωτήσεις	Component								Com-mu-nalities	M	SD
	1	2	3	4	5	6	7	8			
Τα σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων	0,780								0,631	2,32	1,180
Τα media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών	0,780								0,665	2,06	1,134
Η κυβέρνηση παίρνει δραστηκά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19	0,722								0,611	2,49	1,216

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.36 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Component										
	1	2	3	4	5	6	7	8	Com- mu- nali- ties	M	SD
Οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19	0,698								0,604	2,81	1,254
Η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19	0,564								0,480	2,67	1,169
Η ικνυλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική	0,502								0,454	2,56	1,133
Νιώθω εγκαταλειμμένος/η		0,812							0,702	2,26	1,236
Οι φίλοι μου με αποφεύγουν λόγω του ιού		0,762							0,607	2,15	1,199
Υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας		0,579							0,583	3,35	1,271
Το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας			0,755						0,655	4,21	1,010
Δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19			0,699						0,590	3,79	1,121
Οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19			0,647						0,669	3,38	1,229

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.36 (συνέχεια)

Items/Ερωτήσεις	Component										Com- mu- nali- ties	M	SD
	1	2	3	4	5	6	7	8					
Δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19			0,496								0,478	3,09	1,271
Πιστεύω στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του				0,756							0,705	2,81	1,134
Η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική				0,673							0,640	2,79	1,118
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown					0,869						0,812	3,16	1,087
Υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown					0,838						0,786	3,19	1,086
Μου λείπουν τα αγαπημένα μου πρόσωπα						0,724					0,667	3,77	1,234
Έχω ανάγκη να μιλήσω πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες						0,705					0,680	3,62	1,241
Οι επιστήμονες υγείας καταβάλλουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περίθαλψη των ασθενών						0,468					0,689	4,15	1,049
Οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων						0,378					0,470	3,16	1,060

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 4.36 (συνέχεια)


Items/Ερωτήσεις	Component										
	1	2	3	4	5	6	7	8	Com- mu- nali- ties	M	SD
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από την οικογένειά μου							0,876		0,785	3,92	1,159
Δεν μπορώ να είμαι μακριά από τους φίλους μου							0,829		0,773	3,78	1,116
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19								0,844	0,752	3,27	1,174
Υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού								0,789	0,705	3,45	1,218

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 8 iterations.

Επομένως, μπορεί να αναφερθεί ότι ο κοινωνικός παράγοντας εννοιολογείται από τις διαστάσεις «αποτελεσματικότητα των κυβερνητικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου των media, στην προστασία των πολιτών», «εγκατάλειψη και έλλειψη επικοινωνίας», «έλλειψη ικανότητας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στην κατάσταση της πανδημίας και έλλειψη των πόρων», «αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας», «οικονομική στήριξη και ύπαρξη οικονομικών παροχών σε επιχειρήσεις και εργαζομένους που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», «έλλειψη συγγενών και φίλων», «στενή εξάρτηση από οικογένεια και φίλους» και, τέλος, «ελλιπή πληροφόρηση για την αντιμετώπιση και εξάπλωση του ιού COVID-19». Σε ό,τι αφορά τη διάσταση «αποτελεσματικότητα των κυβερνητικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου των media, στην προστασία των πολιτών», κατά μέσο όρο οι ερωτηθέντες ισχυρίζονται με βεβαιότητα ότι ούτε οι σποτ των media συνεισέφεραν στην πειθάρχηση των πολιτών να παραμείνουν στο σπίτι για λόγους ασφάλειας την περίοδο των απαγορευτικών μέτρων ($M = 2,32$, $SD = 1,180$) ούτε οι media συνεισέφεραν στην αποτελεσματική ενημέρωση των πολιτών ($M = 2,06$, $SD = 1,134$), καθώς και ούτε ότι η κυβέρνηση



παίρνει δραστικά μέτρα προστασίας των πολιτών απέναντι στην πανδημία COVID-19 ($M = 2,49$, $SD = 1,216$). Οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν αποκρουστωμένη άποψη σε ό,τι αφορά το κατά πόσο οι αποφάσεις της κυβέρνησης αναφορικά με την πολιτική προστασίας είναι καθοριστικές για την προφύλαξη των πολιτών από την πανδημία COVID-19 ($M = 2,81$, $SD = 1,254$), κατά πόσο η αυτοδιοίκηση μπορεί να προστατεύσει τον πολίτη από την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 ($M = 2,67$, $SD = 1,169$) και, τέλος, κατά πόσο η ικνηλάτηση των κρουσμάτων από το σύστημα υγείας είναι αποτελεσματική ($M = 2,56$, $SD = 1,133$). Σε ό,τι αφορά τη διάσταση «εγκατάλειψη και έλλειψη επικοινωνίας», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δηλώνουν με βεβαιότητα ότι δεν νιώθουν εγκαταλειμμένοι ($M = 2,26$, $SD = 1,236$) και δεν τους αποφεύγουν οι φίλοι τους λόγω του ιού ($M = 2,15$, $SD = 1,199$), ενώ κατά μέσο όρο δεν τοποθετούνται σε ό,τι αφορά το αν υπάρχει έλλειψη επικοινωνίας ($M = 3,35$, $SD = 1,271$). Αναφορικά με τη διάσταση «έλλειψη ικανότητας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στην κατάσταση της πανδημίας, καθώς και την έλλειψη των πόρων», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο είναι βέβαιοι ότι το σύστημα υγείας δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε έξαρση της πανδημίας ($M = 4,21$, $SD = 1,010$), καθώς και ότι δεν υπάρχει εκπαίδευση του πολίτη σε καταστάσεις πανδημίας, όπως της COVID-19 ($M = 3,79$, $SD = 1,121$). Οι ερωτηθέντες δεν εκφραζουν κατά μέσο όρο συγκεκριμένη άποψη σχετικά με το αν οι επαγγελματίες υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί για να ανταποκριθούν στην κατάσταση της πανδημίας COVID-19 ($M = 3,38$, $SD = 1,229$) και αν δεν υπάρχουν διαθέσιμα είδη προστασίας για τους πολίτες απέναντι στην πανδημία COVID-19 ($M = 3,09$, $SD = 1,271$). Σε σχέση με τη διάσταση «αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν συγκεκριμένη άποψη αναφορικά με το αν πιστεύουν στο σύστημα υγείας και στην αποτελεσματικότητά του ($M = 2,81$, $SD = 1,134$) και με το αν η παροχή φροντίδας για την περίπτωση της πανδημίας COVID-19 στο σύστημα υγείας κρίνεται αποτελεσματική ($M = 2,79$, $SD = 1,118$). Αναφορικά με τη διάσταση «οικονομική στήριξη και ύπαρξη οικονομικών παροχών σε επιχειρήσεις και εργαζομένους που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown», οι ερωτηθέντες δεν έχουν αποκρουστωμένη άποψη αναφορικά με το κατά πόσο υπήρξαν οικονομικές παροχές στις επιχειρήσεις που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown ($M = 3,16$, $SD = 1,087$) και με το κατά πόσο υπήρξαν οικονομικές παροχές στους εργαζομένους των επιχειρήσεων που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown ($M = 3,19$, $SD = 1,086$). Αναφορικά με τη διάσταση «έλλειψη συγγενών και φίλων», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δηλώνουν με βεβαιότητα ότι τους λείπουν τα αγαπημένα τους πρόσωπα ($M = 3,77$, $SD = 1,234$) και νιώθουν ότι έχουν ανάγκη να μιλήσουν πρόσωπο με πρόσωπο με φίλους/συγγενείς/γείτονες ($M = 3,62$, $SD = 1,241$). Επιπρόσθετα, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο θεωρούν με βεβαιότητα ότι οι επιστήμονες υγείας καταβάλ-

λουν τη μέγιστη προσπάθεια για την περιθάλψη των ασθενών ($M = 4,15$, $SD = 1,049$). Από την άλλη μεριά, οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν συγκεκριμένη τοποθέτηση αν οι εθελοντικές ομάδες βοήθησαν τα νοικοκυριά ευπαθών ομάδων ($M = 3,16$, $SD = 1,060$). Αναφορικά με τη διάσταση «στενή εξάρτηση από οικογένεια και φίλους», οι ερωτηθέντες δηλώνουν με βεβαιότητα ότι δεν μπορούν να είναι μακριά τόσο από την οικογένειά τους ($M = 3,92$, $SD = 1,159$) όσο και από τους φίλους τους ($M = 3,78$, $SD = 1,116$). Τέλος, όσον αφορά τη διάσταση «ελλιπή πληροφόρηση για την αντιμετώπιση και εξάπλωση του ιού COVID-19», οι ερωτηθέντες κατά μέσο όρο δεν έχουν συγκεκριμένη άποψη όσον αφορά τόσο το κατά πόσο υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την αντιμετώπιση του ιού COVID-19 ($M = 3,27$, $SD = 1,174$) όσο και το κατά πόσο υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση για την εξάπλωση του ιού ($M = 3,45$, $SD = 1,218$).

4.4 Σύνοψη

Από την παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες διαπιστώνεται ότι ο οικονομικός παράγοντας αντικατοπτρίζει αρχικά την αδυναμία πληρωμής οικονομικών υποχρεώσεων και, στη συνέχεια, το ενδεχόμενο των απολύσεων και την απώλεια θέσεων εργασίας, την αδυναμία ανάκαμψης της οικονομίας, το προσωπικό ενδεχόμενο απόλυσης και εξέλιξης των αμοιβών και, τέλος, τα οικονομικά μέτρα της κυβέρνησης αναφορικά με το καθεστώς εργασίας στο διάστημα της πανδημίας και τη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας.

Επίσης, διαπιστώνεται ότι ο ψηφιακός παράγοντας αντικατοπτρίζει κατά σειρά ιεραρχίας αρχικά την εξοικείωση με τα ψηφιακά και συνεργατικά εργαλεία και τη χρήση τους στην εργασία, κατά δεύτερο λόγο τις αρνητικές επιπτώσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας και, τέλος, τη θετική επίδραση της ψηφιοποίησης στην εκπαίδευση.

Αξίζει ακόμα να σημειωθεί ότι ο ψυχολογικός παράγοντας αντικατοπτρίζει κατά σειρά ιεραρχίας αρχικά τη διαταραχή στη συναισθηματική κατάσταση, κατά δεύτερο λόγο τη συναισθηματική εξάντληση, κατά τρίτο λόγο την απαισιόδοξη στάση προς τη ζωή, κατά τέταρτο λόγο τον φόβο νόσησης και μετάδοσης του ιού και, τέλος, τον φόβο θανάτου ή έλλειψης δυνατότητας πλήρους ίασης.

Τέλος, ο κοινωνικός παράγοντας αντικατοπτρίζει κατά σειρά σπουδαιότητας αρχικά την αποτελεσματικότητα των κυβερνητικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου των media, στην προστασία των πολιτών, κατά δεύτερο λόγο την εγκατάλειψη και έλλειψη επικοινωνίας, κατά τρίτο λόγο την έλλειψη ικανότητας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στην κατάσταση της πανδημίας, καθώς και την έλλειψη των πόρων, κατά τέταρτο λόγο την αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας, κατά πέμπτο λόγο την



οικονομική στήριξη και την ύπαρξη οικονομικών παροχών σε επιχειρήσεις και εργαζομένους που μπήκαν σε υποχρεωτικό lockdown, κατά έκτο λόγο την έλλειψη συγγενών και φίλων, κατά έβδομο λόγο τη στενή εξάρτηση από οικογένεια και φίλους και, τέλος, την ελλιπή πληροφόρηση για την αντιμετώπιση και εξάπλωση του ιού COVID-19.



5. Προτάσεις πολιτικής

Η μετά COVID-19 εποχή για την Ελλάδα και για το σύνολο των χωρών του πλανήτη θα είναι μια μετάβαση με πολλά εμπόδια και προβλήματα, αφού οι επιπτώσεις της πανδημίας είναι δύσκολο να επουλωθούν άμεσα. Θα χρειαστούν χρόνος, επίμονη και επίπονη εργασία, σχέδιο και συλλογική προσπάθεια. Δεν αρκεί η πολιτική βούληση, χρειάζονται και τα χρηματοδοτικά εργαλεία που θα θέσουν και πάλι την οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Χιλιάδες θέσεις εργασίας χάθηκαν την περίοδο της πανδημίας και χιλιάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να βάλουν λουκέτο ή να υπολειουργήσουν. Οι δημόσιες πολιτικές που ασκήθηκαν για τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας στην κοινωνία μετέβαλαν εργασιακές συνθήκες, καταναλωτικές συνήθειες και διατάραξαν την προσφορά και τη ζήτηση. Η «κανονικότητα» των πολιτών μεταβλήθηκε βίαια. Διογκώθηκε η έλλειψη εμπιστοσύνης στην πολιτική και αμφισβητήθηκε σε πολλές περιπτώσεις η αποτελεσματικότητα των μέτρων προστασίας των πολιτών από την πανδημία. Το σημαντικότερο είναι ότι μεγάλη μερίδα του πληθυσμού αμφισβήτησε την ίδια την επιστήμη και αντιστάθηκε στους εμβολιασμούς και σε άλλα υγειονομικά μέτρα που πρότειναν διεθνώς αναγνωρισμένοι επιστήμονες. Η τηλεργασία και η τηλεεκπαίδευση εισήλθαν στη ζωή των ανθρώπων ως λύση στη δίνη της πανδημίας. Η τεχνολογία έγινε πιο αναγκαία την περίοδο της πανδημίας COVID-19 και επισπεύστηκαν διαδικασίες που είχαν αρχίσει να δρομολογούνται, όπως η ψηφιακή μετάβαση. Η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια κυριάρχησαν σε όλα τα κύματα της πανδημίας. Οι συνεχείς μεταλλάξεις του ιού και οι εικόνες από τις ΜΕΘ δημιούργησαν φοβίες και κλόνισαν τον ψυχικό κόσμο των πολιτών. Το ΑΕΠ μειώθηκε, η ανεργία διογκώθηκε, η προσφορά και η ζήτηση υποχώρησαν. Αυτό σημαίνει ότι η αφετηρία της μετα-COVID-19 εκκίνησης θα είναι σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο και θα χρειαστεί μεγάλο χρονικό διάστημα και σκληρή δουλειά για να φτάσουμε στο επίπεδο της προ-COVID-19 εποχής. Η λογική των επιδοτήσεων και των οικονομικών και φορολογικών ενισχύσεων, που επικράτησαν την περίοδο της πανδημίας για να παραμείνει ανοιχτή η αγορά, έχει δημιουργήσει τεράστια ελλείμματα που δύσκολα θα καλυφθούν. Έχει ταυτόχρονα παγιώσει στη συνείδηση κάποιων εργαζομένων ότι αυτές οι πολιτικές μπορούν και πρέπει να συνεχιστούν και στην επόμενη φάση.



Η μετα-COVID-19 εκκίνηση θα βρεθεί μπροστά σε έξι προκλήσεις:


1. Στην ανάγκη μετάβασης σε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης που θα σέβεται το περιβάλλον και θα συντελεί στην επίτευξη της κλιματικής μετάβασης.
2. Στην επούλωση των πληγών που άφησε πίσω της η πανδημία με την αξιοποίηση ιδιαίτερα των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.
3. Στην ανάγκη προσαρμογής στην ψηφιακή μετάβαση που ήδη εισήλθε στη ζωή μας και θα συνεχίσει να επεκτείνεται στις ανθρώπινες δραστηριότητες και σε όλους τους τομείς της παραγωγής και της οικονομίας.
4. Στη λειτουργία σε ένα ψηφιοποιημένο διοικητικό και οικονομικό περιβάλλον που απαιτεί γνώση και εξειδίκευση.
5. Στη μεταβολή των εργασιακών συνθηκών ιδιαίτερα σε σχέση με την τηλεργασία.
6. Στην αλλαγή των καταναλωτικών συνθηκών και του τρόπου ζωής και τη συγκρότηση νέων καταναλωτικών προτύπων με ενδογενή και διαγενεακή δικαιοσύνη.

Μπορεί να μη βγαίνει η ελληνική κοινωνία μέσα από μια πολεμική σύγκρουση, βγαίνει όμως σε ένα νέο τοπίο έπειτα από μια μεγάλη οικονομική κρίση, που κράτησε δέκα περίπου χρόνια, και από μια υγειονομική κρίση που στο πέρασμά της έσπειρε τον θάνατο και τη φρίκη. Οι προκλήσεις είναι πολλές και η πορεία στο νέο βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης δύσκολη και ανηφορική. Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει ήδη αποκτήσει χαρακτηριστικά επείγουσας ανάγκης. Το νέο δεν μπορεί να χτιστεί με παλιά υλικά. Πέρα από την πολιτική βούληση και την υλοποίηση των δεσμεύσεων που έχει αναλάβει η χώρα για την κλιματική αλλαγή, χρειάζεται και αλλαγή νοοτροπίας και συμπεριφοράς. Χρειάζεται απόκτηση οικολογικής συνείδησης και στήριξης της κλιματικής μετάβασης. Χρειάζονται νέες πράσινες επενδύσεις. Απαιτείται μια ισορροπία ανάμεσα στη διατήρηση των φυσικών πόρων, στην προστασία του περιβάλλοντος, στη διατήρηση και συντήρηση της ποιότητας ζωής των πολιτών και στην οικονομική ευημερία. Η πορεία προς το νέο μοντέλο ανάπτυξης στηριγμένο στους πυλώνες της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος πρέπει να πραγματοποιηθεί σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Χρειάζονται τομείς στη λειτουργία των επιχειρήσεων και στο περιβαλλοντικό αποτύπωμά τους. Χρειάζονται νέες πράσινες επενδύσεις και δημιουργία νέων ποιοτικών θέσεων εργασίας. Η στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων με συγκεκριμένες πολιτικές και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε τομείς με λιγότερη εντατική δραστηριότητα σε εκπομπές αερίων είναι ένα από τα πρώτα ζητήματα που πρέπει να λυθούν στη μετα-COVID-19 εκκίνηση της οι-

κονομίας. Η διασφάλιση καθολικών πολιτικών κοινωνικής προστασίας και η εφαρμογή προγραμμάτων στήριξης των εργαζομένων κατά τη μετάβαση πρέπει να είναι στη βάση ενός κοινωνικού συμβολαίου με συγκεκριμένες δεσμεύσεις. Πολύ περισσότερο που η περίοδος της πανδημίας ακολουθείται πλέον από μια πραγματική κρίση τιμών στην αγορά ενέργειας, η οποία δυσκολεύει σημαντικά την ταχεία αντιστάθμιση των σωρευμένων αρνητικών συνεπειών στην απασχόληση και στην αγορά εργασίας.

Η αλματώδης αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή εξανεμίζει το εισόδημα των μισθωτών και περιορίζει τις δυνατότητες αντίδρασης των επιχειρήσεων. Οι φιλόδοξοι στόχοι για μια ταχεία εθνική απεξάρτηση από τον άνθρακα αναγκαστικά τίθενται σε παρένθεση, με τη μετάθεση του αρχικού ορόσημου οριστικής διακοπής της παραγωγής από το 2023 στο 2028. Ωστόσο, οι κρατικές παρεμβάσεις με στόχο την τιθάσευση των τιμών καταναλωτή στην ενέργεια παραμένουν σχετικά περιορισμένες, ανάμεσα σε άλλα, και λόγω της αδυναμίας των Ευρωπαϊκών εταίρων να διαμορφώσουν κοινές πολιτικές ανάσχεσης του φαινομένου. Ωστόσο, πρόκειται για μια κρίσιμη περίοδο καμψής του συνολικού σχεδιασμού της λεγόμενης «πράσινης μετάβασης». Όπως έχει επισημανθεί ήδη από τη φάση της συνολικής πολιτικής σύλληψης του σχεδίου απεξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα, μια τόσο ταχεία και εντατική παρέμβαση στο μείγμα των διαθέσιμων ενεργειακών πόρων προϋποθέτει τη διαφύλαξη του δίκαιου χαρακτήρα των ενεργειακών πολιτικών ως προς τις επιπτώσεις τους. Η πράσινη μετάβαση απαιτείται λοιπόν να είναι και δίκαιη, έτσι ώστε να μη βιωθεί ως ακόμη ένα επεισόδιο αποβιομηχάνισης ή διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Αν αυτό συμβεί, υπάρχει σοβαρή πιθανότητα απώλειας της εμπιστοσύνης των πολιτών στο συνολικό εγχείρημα και, κατά συνέπεια, αδυναμία προσαρμογής των καταναλωτών στα νέα δεδομένα μιας αγοράς ενέργειας φιλικής στο περιβάλλον και συμβατής με τις έννοιες της αειφορίας και της βιωσιμότητας.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας υπήρξε σημαντική καθυστέρηση στην ανάπτυξη των αναγκαίων πολιτικών αντιστάθμισης των αποτελεσμάτων της ενεργειακής μετάβασης τόσο στις άμεσα θιγόμενες περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας και της Πελοποννήσου όσο και σε εθνικό επίπεδο. Οι ήδη προβλεπόμενες δράσεις αναδιάρθρωσης του συστήματος αρχικής και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης είναι αναγκαίο να επιταχυνθούν ως προς την υλοποίησή τους, έτσι ώστε να μην προλάβουν να προκληθούν φαινόμενα δημογραφικής γήρανσης και εκτόξευσης της ανεργίας στις περισσότερο θιγόμενες περιφέρειες. Αντίστοιχη επιτάχυνση είναι σημαντικό να υπάρξει και στο επίπεδο του περιορισμού των επιπτώσεων της ανόδου των τιμών στο εισόδημα των μισθωτών, αλλά και στη στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η προσχώρηση



των καταναλωτών στο αξιακό περιεχόμενο της πράσινης ενεργειακής μετάβασης, πριν αυτή σημασιοδοτηθεί ως αίτιο αποπτώχευσης και όξυνσης των ανισοτήτων.


Για να επουλωθούν οι πληγές που αφήνει πίσω της η πανδημία COVID-19, χρειάζονται σχέδιο, συλλογικότητα, συναίνεση, επίμονη και επίπονη δουλειά. Χρειάζονται και τα χρηματοδοτικά εργαλεία, ενώ είναι μεγάλη ευκαιρία να αξιοποιηθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Απαιτείται να αφήσουμε πίσω μας παθογένειες του παρελθόντος, σκοπιμότητες, αστοχίες και γραφειοκρατίες και, χωρίς χρονοτριβές, να αξιοποιήσουμε τους πόρους του ταμείου, αφού τα έργα και οι επενδύσεις που θα χρηματοδοτηθούν από τους πόρους του ταμείου θα πρέπει να έχουν ολοκληρωθεί το 2026. Συνεπώς, χρόνος για ατέρμονες συζητήσεις και αναβολές δεν υπάρχει. Μέσω του σχεδίου ανάκαμψης οφείλουμε να συνδυάσουμε επενδύσεις και μεταρρυθμίσεις. Οι πόροι από το ταμείο, αν αξιοποιηθούν στοχευμένα και έγκαιρα, μπορούν να δώσουν μια δυναμική ανάπτυξη της οικονομίας και να δημιουργήσουν νέες ποιοτικές θέσεις εργασίας. Είναι μια πρόκληση και μια μεγάλη ευκαιρία που δεν πρέπει να περάσει αναξιοποίητη αλλά να επιδράσει θετικά στις οικονομικές δραστηριότητες, στις τεχνολογίες, στις συμπεριφορές και γενικά στον οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό της χώρας. Μόνο έτσι θα αυξηθεί το ΑΕΠ, θα ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή και θα επουλωθούν οι πληγές της υγειονομικής κρίσης που δημιούργησε η πανδημία COVID-19.

Η ανάλυση των επιπτώσεων της πανδημίας στις αγορές εργασίας συνδέεται άμεσα με την ταχεία και ευρεία ανάπτυξη ενός συστήματος αρχικής και, κυρίως, συνεχιζόμενης, επαγγελματικής κατάρτισης. Η πανδημική περίοδος δοκίμασε τα όρια και τις αντοχές ολόκληρων κλάδων παραγωγής και λειτούργησε ως μεγεθυντικός φακός χρόνιων στρεβλώσεων και συστημικών αποριών στο πεδίο της ανάπτυξης και αναβάθμισης των επαγγελματικών δεξιοτήτων των εργαζομένων. Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο είναι αναγκαίο να ενσωματώνει με θεμελιακό τρόπο πολιτικές κοινωνικής ανθεκτικότητας άμεσα συνδεδεμένες με την απασχόληση και την εργασία. Οι πόροι του Ταμείου Ανθεκτικότητας και Ανάκαμψης μπορούν να συμβάλουν στη λειτουργική διαμόρφωση ενός εθνικού συστήματος κατάρτισης που να εγγυάται υπό καλύτερους όρους, σε σχέση με σήμερα, την ένταξη στις αγορές εργασίας, την αναβάθμιση των δεξιοτήτων, αλλά και την κινητικότητα των εργαζομένων. Η μετάβαση σε αναπτυξιακά πρότυπα προσανατολισμένων στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών επιβάλλει τη σημαντική αύξηση και των ιδιωτικών επενδύσεων στην έρευνα και ανάπτυξη, εγκαταλείποντας τις λογικές μειωμένων επιχειρηματικών προσδοκιών και εύκολων κερδοφοριών.

Η περίοδος της πανδημίας λειτούργησε ως καταλύτης στη συμπεριφορά εργαζομένων και επιχειρηματιών, εκθέτοντάς τους με τρόπο άμεσο και εντατικό στις συνέπειες προηγούμενων εύκολων επιλογών σε ό,τι αφορά τις έννοιες του εργασιακού βίου και της επιχειρηματικότητας. Η αναζήτηση ποιοτικότερων και ανθεκτικότερων πεδίων επιχειρηματικής και εργασιακής δραστηριότητας είναι μια διεθνής τάση που καταγράφεται ως προς τις αρνητικές της επιπτώσεις στις επιχειρήσεις ως κύμα «μεγάλης παραίτησης». Από την άλλη, όμως, ακόμη και στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου το φαινόμενο δεν έχει διαχυθεί ακόμη σε μεγάλο βαθμό, είναι ξεκάθαρο ότι πρόκειται για ένδειξη μιας γενικευμένης τάσης αναζήτησης ποιοτικότερων επιλογών η οποία θα επηρεάσει καθοριστικά τις αγορές εργασίας τα επόμενα χρόνια. Από αυτή την άποψη, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση νέων εθνικών πολιτικών με αντικείμενο τις δεξιότητες και την ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού φαντάζουν αναγκαίες συνθήκες, ενώ μπορεί να συμβάλουν στη γενικότερη αντιστροφή του κλίματος στον τομέα της απασχόλησης, μετατρέποντας μια ιστορικά δύσκολη συγκυρία σε μοναδική ευκαιρία ανάδειξης καινοτόμων και αποφασιστικών δράσεων στην απασχόληση.

Οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας θα πρέπει να αξιοποιηθούν και στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της ελληνικής επιχειρηματικότητας, ώστε να υπάρξουν επενδύσεις που θα στηρίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, την καινοτομία, την ψηφιακή μετάβαση, την παραγωγικότητα, την εξωστρέφεια και τις εξαγωγές. Επιπλέον, μπορούν να λειτουργήσουν και ως εφελκυστικό αναπροσανατολισμού των επενδυτικών επιλογών των επιχειρήσεων προς τον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης, καλύπτοντας το σημαντικό χρόνο έλλειμμα που παρατηρείται σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Η υγειονομική κρίση που προκάλεσε η πανδημία COVID-19 επίσπευσε τον βηματισμό της πορείας της ψηφιακής μετάβασης. Οι δημόσιες πολιτικές που ασκήθηκαν για να περιοριστεί η εξάπλωση της πανδημίας στην κοινότητα οδήγησαν στην επίσπευση της γενίκευσης της τεχνολογίας στην καθημερινότητα των πολιτών. Η κοινωνική αποστασιοποίηση και απομόνωση στο σπίτι και η εφαρμογή του lockdown οδήγησαν στην τηλεργασία, στις ηλεκτρονικές παραγγελίες, στην ψηφιακή ικνυλάτηση για τον εντοπισμό ατόμων που ήρθαν σε επαφή με ασθενή με COVID-19, στην τηλεκαπαίδευση, στις τηλεδιασκέψεις, στις ηλεκτρονικές συναλλαγές με τράπεζες, επιχειρήσεις και δημόσιες υπηρεσίες, στην τηλεφροντίδα και γενικά στη γενίκευση της χρήσης της τεχνολογίας. Τα πρώτα βήματα είχαν γίνει πριν από την υγειονομική κρίση αλλά η πανδημία επίσπευσε και γενίκευσε τη χρήση της ψηφιακής μετάβασης και των άλλων τεχνολογιών. Αλλά και οι επιχειρήσεις προσαρμόσαν τη λειτουργία τους στην εξυπηρέτηση των πολιτών με τη



χρήση της τεχνολογίας. Οι συναλλαγές τους, οι παραγγελίες τους, οι προμήθειές τους, οι πληρωμές τους και πολλές ακόμη δράσεις γίνονται πλέον ηλεκτρονικά. Η ολοκλήρωση της ψηφιακής μετάβασης και η εξοικείωση των πολιτών με αυτή θα δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις, θα δώσουν προτεραιότητα στις ανάγκες των πολιτών και θα συμβάλουν καθοριστικά στη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας. Ταυτόχρονα, θα προωθήσουν την ανοιχτή δημοκρατική κοινωνία, που είναι αναγκαίο να οικοδομηθεί σε νέα βάση στη μετα-COVID-19 εποχή. Θα βελτιώσουν την προσβασιμότητα και την αποδοτικότητα των δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών προς όφελος του πολίτη και του κοινωνικού συνόλου. Στην ψηφιακή μετάβαση, η αλλαγή νοοτροπίας των πολιτών και η εξοικείωσή τους στο νέο περιβάλλον που δημιουργεί η ψηφιοποίηση είναι δύσκολοι παράγοντες, αλλά αναγκαίο να ξεπεραστούν. Είναι φυσιολογικό η αλλαγή του τρόπου λειτουργίας των πολιτών και η μετάβαση σε ένα άλλο περιβάλλον, εν πολλοίς άγνωστο σε αυτούς, να δημιουργούν εντάσεις, απογοητεύσεις αλλά και συγκρούσεις. Σε αυτόν τον τομέα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στη μετα-COVID-19 εποχή.


Η περίοδος της πανδημίας επιτάχυνε της ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών σχεδόν στο σύνολο των εργασιακών περιβαλλόντων, διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο εντατικής ψηφιακής μετάβασης σε νέους τρόπους εργασιακής οργάνωσης και λειτουργίας. Ο αναγκαστικός χαρακτήρας αυτής της αλλαγής και οι δραματικές κοινωνικές συνθήκες εντός της οποίας έλαβε χώρα αυτή η εξέλιξη μας θυμίζουν ότι σε καμιά περίπτωση αυτή η πρωτόγνωρη συλλογική κοινωνική εμπειρία δεν υπήρξε έρμηνη προβληματισμών και γενικευμένης ανησυχίας για το μέλλον της απασχόλησης. Υπό συνθήκες διαρκούς πίεσης, οι εργαζόμενοι κλήθηκαν να καλύψουν το ψηφιακό χάσμα από το οποίο υπέφεραν πολλές επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, αλλά και υπηρεσίες του Δημοσίου. Η ταχύρρυθμη απόκτηση ψηφιακών δεξιοτήτων με ίδια μέσα από τους εργαζομένους και ο αναγκαστικός εκτοπισμός του εργασιακού περιβάλλοντος στην οικογενειακή εστία επέτρεψαν στις επιχειρήσεις να αντιμετωπίσουν με λιγότερες απώλειες τις δύσκολες περιόδους της κοινωνικής αποστασιοποίησης. Συγχρόνως, όμως, κατέδειξαν το σημαντικό κενό το οποίο υφίσταται ως προς το θεσμικό ρυθμιστικό πλαίσιο της εξ αποστάσεως εργασίας. Η ισορροπία μεταξύ εργασιακού και οικογενειακού βίου δοκιμάστηκε σκληρά, με τους εργαζομένους να βρίσκονται ελάχιστα εξοπλισμένοι για την προώθηση των δικαιωμάτων τους. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις που ακολούθησαν πιθανόν να αποτελούν μια καλή αρχή ή, καλύτερα, μια πρώτη αδρή αντίδραση στην ταχεία μετάλλαξη των εργασιακών συνθηκών, αλλά σίγουρα απαιτούνται μεγαλύτερες και τολμηρότερες θεσμικές τομές, με πρώτη τη διαρκή πρόκληση που αποτελεί ο αποτελεσματικός έλεγχος εφαρμογής των διατάξεων του εργατικού δικαίου σε απομακρυσμένα από την έδρα της

επιχείρησης περιβάλλοντα απασχόλησης. Η υιοθέτηση μέτρων υψηλής προστασίας της ιδιωτικής ζωής και του οικογενειακού βίου των εργαζομένων στο πλαίσιο της εργασίας τους παραμένει ζητούμενο και αποτελεί βασική προϋπόθεση περαιτέρω ανάπτυξης της εξ αποστάσεως εργασίας στον ιδιωτικό τομέα.

Σε ό,τι αφορά τα κόστη μετάβασης στην εξ αποστάσεως εργασία, είναι αναγκαία η θεσμοθέτηση όρων και προϋποθέσεων που να ενσωματώνουν τα κόστη ψηφιακής προσαρμογής των συνθηκών εργασίας στο εργοδοτικό κόστος: εξειδικευμένη εκπαίδευση, εξοπλισμός και κόστη υπηρεσιών δεδομένων πρέπει να διατίθενται στις εργαζόμενους ή να υφίσταται κατοχυρωμένη πρόβλεψη αποζημίωσης των εργαζομένων στο ύψος των πραγματικών δαπανών, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης του οικιακού χώρου.

Η αναγκαστική ψηφιοποίηση της εργασίας αποτέλεσε επίσης αφορμή να καταδειχθεί το σημαντικό έλλειμμα κοινωνικού διαλόγου, το οποίο συνεχίζει να υφίσταται εδώ και μια δεκαετία στην Ελλάδα. Οι αποδυναμωμένες και πολλές φορές ανύπαρκτες συλλογικές συμβάσεις εργασίας δεν μπόρεσαν να ασκήσουν δραστικό ρυθμιστικό ρόλο με βάση τις πραγματικές συνθήκες απασχόλησης. Αυτό περιορίσε τις δυνατότητες άμεσας και αποτελεσματικής παρέμβασης σε πολλούς παραγωγικούς κλάδους, συντηρώντας το ξεπερασμένο συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικό μοντέλο της παρέμβασης από την κεντρική κυβέρνηση, αντί αυτού των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων τόσο για μισθολογικά όσο και για θεσμικά ζητήματα. Σε μια περίοδο οριακών αναγκαιοτήτων μεταμόρφωσης των εργασιακών σχέσεων, επιχειρήσεις και εργαζόμενοι βρέθηκαν να στερούνται του εργαλείου των συλλογικών διαπραγματεύσεων, δηλαδή της πλέον δοκιμασμένης αποδεκτής μεθόδου προσαρμογής της οργάνωσης της εργασίας στα επιτακτικά δεδομένα του οικονομικού περιβάλλοντος.

Οι δημόσιες πολιτικές που ασκήθηκαν για τον περιορισμό της πανδημίας COVID-19 στην κοινωνία άλλαξαν και τη λειτουργία των επιχειρήσεων, πολλές από τις οποίες προχώρησαν σε τηλεργασία. Αυτή η μορφή εργασίας για τη μετα-COVID-19 εποχή έχει τεθεί ήδη στο τραπέζι του δημόσιου διαλόγου, αφού αποτελεί ένα θέμα που απασχολεί και ανησυχεί τους εργαζόμενους και το οποίο πρέπει να ρυθμιστεί σε νέα βάση. Τα συνδικάτα στην Ελλάδα διεκδικούν, μεταξύ των άλλων, τη ρύθμιση της τηλεργασίας μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας με συγκεκριμένο ρυθμιστικό περιεχόμενο, την αναγνώριση του δικαιώματος του τηλεεργαζόμενου στην ψηφιακή αποσύνδεση μετά το πέρας της εργασίας του, την εξασφάλιση του οικειοθελούς χαρακτήρα της απασχόλησης με τηλεργασία, το δικαίωμα ανάκλησης χωρίς χρονικούς περιορισμούς της συμφωνίας τηλεργασίας και την επιστροφή του εργαζόμενου στην ίδια θέση που κατείχε και με τους ίδιους όρους. Πρόκειται για θέματα ανοικτά, τα οποία όσο νωρίτερα ρυθμιστούν με κοινή



συναίνεση κοινωνικών εταίρων και κυβέρνησης, τόσο ομαλότερη θα είναι η πορεία στη μετα-COVID-19 εποχή.

Η διοίκηση και η οικονομία συνεχώς μεταβάλλουν τον τρόπο λειτουργίας τους καθώς μεταβαίνουν σε ψηφιακό περιβάλλον. Δεν απαιτείται πλέον η μετάβαση στις υπηρεσίες για να επιλύσει ο πολίτης το πρόβλημά του, μπορεί να το πράξει από το σπίτι του. Δεν απαιτείται καμιά διαμεσολάβηση και καμιά παρέμβαση προώθησης των αιτημάτων των πολιτών. Ωστόσο, πρέπει να αντιμετωπιστεί και το ζήτημα της έλλειψης ψηφιακών δεξιοτήτων εκ μέρους των πολιτών. Και, φυσικά, να επεκταθεί παντού η ψηφιακή μετάβαση. Υπάρχουν τομείς της οικονομίας αλλά και της διοίκησης που υστερούν σημαντικά, και εδώ πρέπει να δοθεί βαρύτητα για να καλυφθεί το κενό στη μετα-COVID-19 εποχή. Το νέο μοντέλο της βιώσιμης ανάπτυξης δεν μπορεί να οικοδομηθεί αν η χώρα δεν ολοκληρώσει την ψηφιακή μετάβαση. Η ολοκλήρωση του ψηφιακού μετασχηματισμού, ιδιαίτερα των υπηρεσιών του Δημοσίου, θα βελτιώσει την αποδοτικότητα των υπηρεσιών, θα εξυπηρετήσει ανεμπόδιστα τις ανάγκες των πολιτών, θα απλουστεύσει τις διαδικασίες, απαλλάσσοντάς τες από γραφειοκρατικά εμπόδια, θα δημιουργήσει περιβάλλον φιλικό στους πολίτες και στην κοινωνία, προσβάσιμο, διαφανές και απαλλαγμένο από κινδύνους διαφθοράς.

Η ψηφιακή μετάβαση προϋποθέτει την περιστολή του διαπιστωμένου ψηφιακού χάσματος τόσο στην έκφρασή του ως ελλείμματος ψηφιακών δεξιοτήτων όσο και ως ελλείμματος πρόσβασης σε αποτελεσματικές τεχνολογίες μετάδοσης και διαχείρισης δεδομένων. Είναι αναγκαίο να μειωθούν οι τελικές τιμές καταναλωτή σε προϊόντα και υπηρεσίες, όπως οι ευρυζωνικές συνδέσεις και γενικότερα οι υπηρεσίες ταχείας διακίνησης μεγάλου όγκου δεδομένων. Η μαζική προσφυγή στις ψηφιακές τεχνολογίες ως διαύλου υποκατάστασης της διά ζώσης παραγωγικής εργασίας, της δημόσιας διοίκησης και της εκπαίδευσης καθιστά περισσότερο ορατές νέες μορφές ανισοτήτων, οι οποίες δεν περιορίζονται πλέον μόνο στην αυστηρή τεχνολογική τους διάσταση. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, η αποτελεσματική και αποδοτική πρόσβαση σε υπηρεσίες ανταλλαγής δεδομένων αποτέλεσε *sine qua non* προϋπόθεση άσκησης ευρύτερων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία αντικειμενικά περιστέλλονται όταν δεν αντισταθμίζονται οι ανισότητες πρόσβασης σε επαρκή τεχνολογικό εξοπλισμό ή/και υφίστανται ανεπάρκειες αναγκαίων δεξιοτήτων στο επίπεδο των τελικών χρηστών. Πρόκειται για την αφανή όψη της ψηφιακής μετάβασης, η οποία, αν και αφορά, σε πρώτη προσέγγιση, την ιδιωτική σφαίρα των πολιτών, ενέχει τον κίνδυνο της έμμεσης περιστολής των δικαιωμάτων συμμετοχής στην παραγωγική διαδικασία, στην κοινωνική ζωή, καθώς και την πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες. Το κόστος αυτής της «κρυφής» ιδιωτικής ψηφιακής


μετάβασης προς το παρόν βρίσκεται άνισα κατανομημένο και εξαρτάται από παράγοντες όπως το ατομικό εισόδημα, ο τόπος εγκατάστασης και το εκπαιδευτικό επίπεδο των χρηστών. Η αναγκαιότητα λήψης δραστικών μέτρων αντιστάθμισης αυτών των νέων ανισοτήτων καθίσταται πλέον επιτακτική ανάγκη, η οποία προκύπτει από τις ίδιες τις νέες αντικειμενικές συνθήκες.

Η οικοδόμηση του νέου βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την πλήρωση δύο αναγκαίων θεμελιακών προϋποθέσεων: τη σημαντική αναβάθμιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των διαθέσιμων θέσεων εργασίας και τη συντεταγμένη αλλαγή του σημερινού καταναλωτικού προτύπου που ευθύνεται για τις κλιματικές επιπτώσεις.

Σε ό,τι αφορά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργασίας στην Ελλάδα, κατέστη σαφές κατά τη διάρκεια της πανδημικής περιόδου ότι η ανθεκτικότητα των παραγωγικών σχέσεων συναρτάται από τη σταθερή και διαρκή προσχώρηση των επιχειρήσεων σε διεθνώς καθιερωμένες κατευθυντήριες αρχές που ορίζουν, σύμφωνα και με τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ), την περίμετρο αυτού που χαρακτηρίζεται ως «αξιοπρεπής εργασία». Πιο συγκεκριμένα, η «Ατζέντα Αξιοπρεπούς Εργασίας» της ΔΟΕ διακρίνει συγκεκριμένες διαστάσεις, μεταξύ των οποίων η εργασιακή ασφάλεια και ηθική, η ανάπτυξη δεξιοτήτων και η κατάρτιση, καθώς και το επίπεδο των αμοιβών και η παροχή κινήτρων για εργασία.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας τα ζητήματα εργασιακής ασφάλειας και εργασιακής ηθικής αναδείχθηκαν σε κομβικά σημεία της καθημερινής λειτουργίας των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα, αποκαλύπτοντας μια εξαιρετικά ασύμμετρη εφαρμογή βασικών αρχών ανάπτυξης και διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού. Οι συνθήκες υγειονομικής κρίσης απαίτησαν τη διαμόρφωση αποτελεσματικού πλαισίου προστασίας των εργαζομένων και των θέσεων εργασίας, οι οποίες εκ των πραγμάτων υπερέβαιναν τα στενά όρια του ισχύοντος ρυθμιστικού θεσμικού πλαισίου. Έπειτα από μια δεκαετία διαρκούς περιστολής του θεσμικού πλαισίου προστασίας των εργαζομένων, οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα βρέθηκαν σε αντικειμενική αδυναμία επιλογής των κατάλληλων μέσων αντίδρασης απέναντι στην υγειονομική κρίση.

Η πολιτική επιλογή της νομοθέτησης εξαιρετικών μέτρων αντίδρασης μπορεί να συντέλεσε στον σχετικό έλεγχο των πιθανών αρνητικών συνεπειών, αλλά συγχρόνως αποκάλυψε ότι, τόσο σε θεσμικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο επιχειρηματικών πρακτικών, οι δυνατότητες αποτελεσματικής αντίδρασης υπό συνθήκες κρίσης είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Υπό αυτή την οπτική, είναι αναγκαία η ενδυνάμωση του ισχύοντος πλαισίου θεσμικής προστασίας των εργαζομένων, καθώς και η παρακίνηση των επιχειρήσεων να



επενδύσουν στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού τους, αλλά και στην αναβάθμιση της ποιότητας των προσφερόμενων θέσεων εργασίας. Η ποιοτική βελτίωση των όρων και των συνθηκών εργασίας στην υπό κανονικές συνθήκες λειτουργία των επιχειρήσεων θα βελτιώνει τη θωράκιση των επιχειρήσεων απέναντι σε μη προβλέψιμους παράγοντες ικανούς να επηρεάσουν την παραγωγική διαδικασία. Ασφαλέστερη και αποτελεσματικότερη θεσμική παρέμβαση σε αυτή την κατεύθυνση θα αποτελούσε η επαναφορά και περαιτέρω διεύρυνση του ρυθμιστικού ρόλου των συλλογικών συμβάσεων εργασίας σε εθνικό, κλαδικό και επιχειρησιακό επίπεδο, οι οποίες μπορούν να διασφαλίσουν με εξειδικευμένους όρους την προσαρμογή και αντίδραση των επιχειρήσεων σε κρίσιμες περιόδους, μέσω του κοινωνικού διαλόγου και της συλλογικής διαπραγμάτευσης.

Σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη δεξιοτήτων, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η χρόνια περιορισμένη προηγούμενη επένδυση των ιδιωτικών επιχειρήσεων στην ανάπτυξη και αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων περιόρισε αναγκαστικά τις δυνατότητες έγκαιρης και αποτελεσματικής αντίδρασής τους απέναντι στα νέα δεδομένα που επέβαλαν τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης. Το έλλειμμα ψηφιακών δεξιοτήτων και η συντήρηση παρωχημένων σχημάτων επιχειρησιακής διοίκησης και οργάνωσης επέτειναν την επίδραση των αρνητικών παραγόντων στη λειτουργία των επιχειρήσεων, υποχρεώνοντάς τες σε μια διεργασία σχετικά βίαιης και κοστοβόρου προσαρμογής στις ειδικές συνθήκες της πανδημικής κρίσης. Η επένδυση στην έρευνα, την ανάπτυξη και τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση αποτελούν βασικές διαστάσεις της επιχειρηματικής δραστηριότητας και είναι αναγκαίο να αντιμετωπίζονται ως τέτοιες και σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών, παρέχοντας κίνητρα και αρωγή, ιδιαίτερα στο πλήθος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες αδυνατούν να αναπτύξουν λόγω μεγέθους συνεκτικά σχήματα ανάπτυξης και αποτελεσματικής διοίκησης του ανθρώπινου δυναμικού τους.

Τέλος, σε ό,τι αφορά το επίπεδο της ποιοτικής αναβάθμισης των θέσεων εργασίας, δεν πρέπει να παραγνωριστεί η βασικότερη διάστασή της, που εξακολουθεί να είναι η ποιότητα των παρεχόμενων κινήτρων στους εργαζομένους. Η ανάδυση της διεθνούς τάσης της «μεγάλης παραίτησης» που ακολουθεί την πανδημική κρίση στις δυτικές οικονομίες πρέπει να μας προβληματίσει. Ακόμη και αν είναι νωρίς να εκτιμηθεί η ανάδυση μιας ανάλογης γενικευμένης τάσης στην ελληνική αγορά εργασίας, αρχίζουν ήδη να εμφανίζονται πρόδρομες ενδείξεις της ύπαρξής της σε συγκεκριμένους παραγωγικούς κλάδους αιχμής, όπως ο τουρισμός και η εστίαση. Η βελτίωση των παρεχόμενων κινήτρων, μισθολογικών και μη, φαντάζει επιτακτική, μιας και σε αντίθετη περίπτωση η έλλειψη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού θα θίξει με τρόπο καθοριστικό τους κύκλους εργασιών, αλλά και θα υπονομεύσει μεσοπρόθεσμα την αναπτυξιακή ροπή επιχειρή-

σεων που θα αδυνατούν να επωφεληθούν ακόμη και από ιδιαίτερα ευνοϊκές για αυτές οικονομικές συγκυρίες.


Και σε αυτή την περίπτωση, η επαναφορά στο μοντέλο των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων μπορεί να καταστεί επωφελής τόσο για τους εργαζομένους όσο και για τους εργοδότες, αφού θα επαναποθετήσει το ζήτημα των εργασιακών κινήτρων στην πραγματική του διάσταση ως παραγωγικού συντελεστή που διαμορφώνεται μέσω της ανάθευτης από πολιτικές παρεμβάσεις λειτουργίας των αγορών εργασίας.

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη θεμελιακή προϋπόθεση, αυτή της αλλαγής του καταναλωτικού προτύπου προς πιο υπεύθυνη κατανάλωση, είναι το αντίδοτο στο μη αειφόρο μοντέλο ανάπτυξης, και αυτό διότι οι καταναλωτικές συνήθειες αφήνουν ισχυρό αποτύπωμα στο φυσικό περιβάλλον. Η καταναλωτική κοινωνία οδήγησε στην υπερκατανάλωση ενέργειας και πρώτων υλών, καθώς και στην ανεξέλεγκτη διαχείριση αποβλήτων, δημιουργώντας σημαντικές περιβαλλοντικές πιέσεις. Στη μετα-COVID-19 εποχή καλούμαστε να αλλάξουμε το καταναλωτικό μας πρότυπο, να γίνουμε καταναλωτές με οικολογική συνείδηση και περιβαλλοντική ευαισθησία. Να προσανατολίσουμε το αξιακό μας σύστημα στο νέο βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης, αφού το αξιακό σύστημα κάθε ανθρώπου διαμορφώνει τον τρόπο ζωής του και αυτός ο τρόπος ζωής αντανακλάται στην καταναλωτική του συμπεριφορά και στην περιβαλλοντική του ευαισθητοποίηση. Τον ίδιο δρόμο πρέπει να ακολουθήσουν και οι επιχειρήσεις, αυξάνοντας την ευαισθησία τους απέναντι στην εταιρική κοινωνική ευθύνη που πρέπει να τις διακατέχει. Να αποκτήσουν και αυτές πρακτικές που σχετίζονται με αγαθά και υπηρεσίες, που στον πυρήνα τους έχουν τη διάσταση της πράσινης, ηθικής και αειφόρου παραγωγής.



Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abdi, H. and Valentin, D. (2007). “Multiple correspondence analysis”, *Encyclopedia Of Measurement And Statistics*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. and Rauh, C. (2020). *Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real-time Surveys*, Discussion Paper Series, IZA Institute of Labour Economics No. 13183.
- Anastasiadou, S. (2006). “Factorial validity evaluation of a measurement through principal components analysis and implicative statistical analysis”, in D. X. Xatzidimou, K. Mpikos, P.A. Stravakou and K. D. Xatzidimou (eds), *5th Hellenic Conference of Pedagogy Company*, Thessaloniki.
- Βαϊτσος, Κ. και Μισσός, Β. (2018). *Πραγματική οικονομία: Εμπειρίες ανάπτυξης, κρίσης και γλωχοποίησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Barbisch, D., Koenig, K. and Shih, F. (2015). “Is there a case for quarantine? Perspectives from SARS to Ebola”, *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, pp. 547-553.
- Bonilla-Molina, L. (2020). “Covid-19 on route of the fourth Industrial Revolution”, *Post-digital Science and Education*, 2, pp. 562-568.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*, 5th ed, Oxford: Oxford University Press.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J. et al. (2020). “The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China”, *Psychiatry Research*, 287, 112934.
- Chernoff, A. and Casey, W. (2020). *Covid-19 and Implications for Automation*, NBER working paper 27249.
- Crandall, R. and Perrewé, P. L. (2017). *Occupational Stress*, Washington, DC: Taylor & Francis Group.



Croanbach, L. J. (1984). *Essentials of Psychological Testing*, 4th ed., New York: Harper & Row.

CSTS (2020). "Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, pp. 1-25.

Day, T., Park, A., Madras, N., Gumel, A. and Wu, J. (2006). "When is quarantine a useful control strategy for emerging infectious diseases?" *American Journal of Epidemiology*, 163, pp. 479-485.

Durkheim, E. (1922). *Education et Sociologie*, Milano: Ledizioni.

Editorial (2020). "The intersection of Covid-19 and mental health", *The Lancet*, 20 (11), p. 1217.

Eurofound (2017). *Sixth European Working Conditions Survey – Overview Report*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurofound (2019). *Working Conditions and Workers' Health*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurofound (2020a). *Living, Working and COVID-19*, COVID-19 series, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurofound (2020b). *Living, Working and COVID-19*, first findings – April 2020, Dublin.

European Commission (2020). "Teleworkability and the covid-19 crisis: A new digital divide?", JRC working papers series on Labour, Education and Technology 05, Seville.


Fessell, D. and Goleman, D. (2020, Maggio 20). CSTS Center of Study of Traumatic Stress. Department of Psychiatry. How Healthcare Personnel Can Take Care of Themselves. Tratto da HBR: <https://hbr.org/2020/05/how-health-care-workers-can-take-care-of-themselves>

Franks, D. (2010). *Neurosociology the Nexus between Neuroscience and Social Psychology*, Londra: Springer.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. Harmondsworth: Penguin.

Greenacre, M. (1984). *Theory and Applications of Correspondence Analysis*, London: Academic Press.

- Greenacre, M. (2017). *Correspondence Analysis in Practice*, 3rd ed., Boca Raton: Chapman and Hall/CRC.
- Greenacre, M. and Blasius, J. (2006). *Multiple Correspondence Analysis and Related Methods*, Boca Raton: Chapman and Hall/CRC.
- Greenacre, M. J. (1991). “Interpreting multiple correspondence analysis”, *Applied Stochastic Models and Data Analysis*, 7, pp. 195-210.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. and Black, W. (1995). *Multivariate Data Analysis With Readings*, USA: Prentice-Hall International, Inc.
- Hair, F. J., Black C. W., Badin, N. J., Anderson, E. R. and Tatham, R. L. (2005). *Multivariate Data Analysis*, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Husson, F., Le, S. and Pagès, J. (2017). *Exploratory Multivariate Analysis by Example Using R*, Boca Raton: Chapman and Hall/CRC.
- INE ΓΣΕΕ (2021α). *Η Πρόταση του INE ΓΣΕΕ για τον Κατώτατο Μισθό στην Ελλάδα το 2021*, Αθήνα: INE ΓΣΕΕ.
- INE ΓΣΕΕ (2021β). *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*, Ενδιάμεση έκθεση, Αθήνα: INE ΓΣΕΕ.
- INE ΓΣΕΕ (2022). *Ακρίβεια, Αγοραστική Δύναμη και Αγορά Εργασίας, Δελτίο Οικονομικών. Εξελίξεων 12*, Αθήνα: INE ΓΣΕΕ.
- Kaciak, E. and Louviere, J. (1990). “Multiple correspondence analysis of multiple choice experiment data”, *Journal of Marketing Research*, 27, pp. 455-465.
- Kaiser, H. F. (1960). “The application of electronic computers to factors analysis”, *Educational and Psychological Measurement*, 20, pp. 141-151.
- Kaiser, H. F. (1974). “An index of factorial simplicity”, *Psychometrika*, 39, pp. 31-36.
- Kawohl, W. and Nordt, C. (2020). “COVID-19, unemployment, and suicide”, *Lancet Psychiatry*, 7, pp. 389-390.
- Kanellopoulos, N. (2020). “Work from home in Greece”, *Greek Economic Outlook*, 42, pp. 98-108.
- ΚΕΠΕ (2020a). *Greek Economic Outlook*, issue 42, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- ΚΕΠΕ (2020b). *Greek Economic Outlook*, issue 43, Athens: Centre of Planning and Economic Research.



KEPE (2021a). *Greek Economic Outlook*, issue 44, Athens: Centre of Planning and Economic Research.

KEPE (2021b). *Greek Economic Outlook*, issue 45, Athens: Centre of Planning and Economic Research.

KEPE (2021c). *Greek Economic Outlook*, issue 46, Athens: Centre of Planning and Economic Research.

KEPE (2022) *Greek Economic Outlook*, issue 47, Athens: Centre of Planning and Economic Research.

Li, L. Z. and Wang, S. (2020). "Prevalence and predictors of general psychiatric disorders and loneliness during COVID-19 in the United Kingdom", *Psychiatry Research*, 291, 113267.

Mamun, M. A. and Griffiths, M. D. (2020). "First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies", *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102073.

Mazza, C., Ricci, E., Biondi, S., Colasanti, M., Ferracuti, S., Napoli, C. et al. (2020). Nationwide survey of psychological distress among Italian people during the COVID-19 pandemic: Immediate psychological responses and associated factors", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 3165.


McKinsey (2020a). Accelerating digital capabilities to recover from the COVID-19 crisis, <https://www.mckinsey.com/about-us/covid-response-center/leadership-mindsets/webinars/accelerating-digital-capabilities-to-recover-from-the-covid-19-crisis>

McKinsey (2020b). How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point-and transformed business forever, <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/covid-19-an-inflection-point-for-industry-40>

Milasi, S., González-Vázquez, I. and Fernández-Macías, E. (2020) Telework in the EU before and after the COVID-19: where we were, where we head, https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc120945_policy_brief_-_covid_and_telework_final.pdf

Miles, S. (2014). Kaci Hickox: Public health and the politics of fear, *Tratto da Bioethics*: <http://www.bioethics.net/2014/11/kaci-hickox-public-health-and-the-politics-of-fear/>

- Missos, V. (2021). “Introducing a safety net: The effects of neoliberal policy on welfare, poverty and the net social wage during the Greek crisis”, *Review of Radical Political Economics*, 53(1), pp. 58-76.
- Moser, C. A. and Kalton, G. (1971). *Survey Methods in Social Investigation*, London: Routledge.
- Murphy, P. A. (2020). “COVID-19 and emergency e-Learning: Consequences of the securitization of higher education for post-pandemic pedagogy”, *Contemporary Security Policy*, 10 (3), pp. 492-505.
- Nunnally, C. J. (1978). *Psychometric Theory*, New York: McGraw Hill Book Co.
- OECD (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 pandemic of 2020, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C. and Espada, J. (2020). “Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain”, *PsyArXiv*, pp. 1-13.
- Pasetti, J. (2020). Smart-working, costretti all’empatia da convenevoli forzati, *Tratto da Sole 24*: https://alleyoop.ilsole24ore.com/2020/03/20/covid-19-empatia/?refresh_ce=1
- Psarou, M. K. and Zafiroopoulos, C. (2004). *Scientific Research: Theory and Applications in Social Sciences*, Athens: Tipothito, Dardanos,.
- Qureshi, Z. (2020). “Inequality in the digital era”, *Work in the age of data*, BBVA.
- Roquelaure, Y. (2018). “Musculoskeletal disorders and psychosocial factors at work”, ETUI Research Paper-Report, 142.
- Sánchez-Álvarez, N., Berrios Martos, M. P. and Extremera, N. (2020). “A meta-analysis of the relationship between emotional intelligence and academic performance in secondary education: A multi-stream comparison”. *Frontiers in Psychology*, 11, p. 1517.
- Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*, New York: Crown Publishing Group,.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*, USA: John Willey & Sons, Inc.



Schene, A., Wijngaarden, B. and Koeter, M. (1998). “Family caregiving in schizophrenia: Domains, distress”, *Schizophrenia Bulletin*, 24 (4), pp. 609-618.

Suicide Awareness Voices of Education (2020). Preventing Suicide During and After the COVID-19 Pandemic, <https://save.org/blog/preventing-suicide-covid-19-pandemic/>

Toffler A. (1980.) *The Third Way*, New York: Morrow.

Topp, C., Åstergaard, S. and Bech, P. (2015). “The WHO-5 well-being index: A systematic review of the literature”, *Psychother Psychosom*, 84 (3), pp. 167-176.

UNESCO (2013). Policy guidelines for mobile learning, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ICT/images/114_13_ED_UNESCO_Policy_Guidelines_for_Mobile_Learning_S.pdf

UNESCO (2020). COVID-19 educational disruption and response, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

UNICEF (2020). Keeping the world’s children learning through COVID-19, <https://www.unicef.org/coronavirus/keeping-worlds-children-learning-through-covid-1922>

WEF (2020). Fourth industrial revolution strategic intelligence, <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb000001RIhBEAW/eopbY>

Weir, K. (2020). *Grief and COVID-19: Mourning our Bygone Lives*, Washington: American Psychological Association.

Weltman, J. (2020). “ECR risk experts contemplate another financial crisis”, *EuroMoney*, 20 March.

WHO (2020). The impact of COVID-19 on mental, neurological and substance use services, <https://www.who.int/publications/i/item/978924012455>

World Bank (2020). “The coronavirus is not gender-blind, nor should we be”, blog, 12 April.

Zafiroopoulos, K. (2005). *How a Scientific Essay is Done? Scientific Research and Essay Writing*. Athens: Kritiki.

